

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ
ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ & ΦΥΣΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ Α.Κ.Ε.Δ. - Σπουδαστηρίου
Θεωρητικής κι Εφαρμοσμένης
Οικονομικής

**Αναπτυξιακές δυνατότητες της Περιφέρειας
Πελοποννήσου:
Περίπτωση Μελέτης ο Νομός Αρκαδίας**

Επιστημονική Υπεύθυνη:

Αθηνά Μπελεγρή-Ρομπόλη

Ερευνητές:

Μαρία Μαρκάκη

Παναγιώτης Μιχαηλίδης

Ιανουάριος 2011

Περιεχόμενα

Σύνοψη	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
Πρόλογος	5
1 Εισαγωγή	9
2 Οικονομικά και Κοινωνικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Πελοποννήσου και του Νομού Αρκαδίας	25
3 Ανάλυση Εισροών Εκροών	31
3.1 Το πλαίσιο της Ανάλυσης Εισροών-Εκροών	31
3.2 Μεθοδολογία	34
3.2.1 Συντελεστές Άμεσης Διασύνδεσης	34
3.2.2 Συντελεστές Άμεσης και Έμμεσης Διασύνδεσης	35
3.2.3 Οι Πολλαπλασιαστές στην Ανάλυση Εισροών-Εκροών	37
3.2.4 Οι Πολλαπλασιαστές Απασχόλησης και Μισθών	39
3.2.5 Πολλαπλασιαστές Επαγγελματών	40
3.2.6 Οι Κλάδοι Κλειδιά και οι Δυναμικοί Κλάδοι	41
3.3 Μελέτη Περίπτωσης-Πηγές και Στοιχεία	43
3.4 Ανάλυση Αποτελεσμάτων	44
3.4.1 Οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις παραγωγής	44
3.4.2 Οριζόντιοι και κάθετοι πολλαπλασιαστές απασχόλησης	47
3.4.3 Οριζόντιοι και κάθετοι πολλαπλασιαστές μισθών	50
3.4.4 Κλάδοι κλειδιά και Δυναμικοί Κλάδοι της Περιφέρειας Πελοποννήσου	52
3.4.5 Πολλαπλασιαστές επαγγελματών	59
3.5 Συμπεράσματα	61
4 Παραγωγικό κενό	65
4.1 Αναλυτικό Πλαίσιο	65
4.2 Μεθοδολογία	66
4.3 Πηγές και στοιχεία	68
4.4 Ανάλυση Αποτελεσμάτων	69
4.5 Συμπεράσματα	75

5	Δείκτες Σύγκλισης – Απόκλισης	77
5.1	Μεθοδολογία	77
5.2	Η Ταξινόμηση των Περιφερειών κατά Boudeville	79
5.3	Πηγές και στοιχεία	81
5.4	Αποτελέσματα	81
5.5	Συμπεράσματα	85
6	Ανάλυση SWOT	87
6.1	Τα ισχυρά σημεία του νομού	87
6.2	Τα αδύνατα σημεία του νομού	87
6.3	Οι ευκαιρίες για το νομό	87
6.4	Οι απειλές για το νομό	88
6.5	Νομός Αρκαδίας: Κλαδικά Ζητήματα	88
6.5.1	Πρωτογενής Τομέας	88
6.5.2	Δευτερογενής Τομέας	88
6.5.3	Τριτογενής Τομέας	89
6.6	Νομός Αρκαδίας: Κλαδικές προτάσεις πολιτικής	89
6.6.1	Πρωτογενής Τομέας	89
6.6.2	Δευτερογενής τομέας	89
6.6.3	Τριτογενής Τομέας	90
7	Συμπεράσματα	91
	Βιβλιογραφία	96

Σύνοψη

Στόχος της μελέτης είναι η διερεύνηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων του νομού Αρκαδίας. Αρχικά, εφαρμόζεται η ανάλυση εισροών-εκροών προκειμένου να εντοπιστούν οι κλάδοι «κλειδιά» και οι δυναμικοί κλάδοι της περιφέρειας Πελοποννήσου, ως προς το προϊόν και την απασχόληση. Δηλαδή, οι κλάδοι που δημιουργούν τα ισχυρότερα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην τοπική οικονομία και οι οποίοι μπορούν να ενισχύσουν και να διευρύνουν τις αναπτυξιακές της δυνατότητες. Το **θετικό** είναι ότι εντοπίζεται ένα σύνολο κλάδων το οποίο ανήκει στην πιο πάνω κατηγορία. Οι κλάδοι αυτοί εάν ενταχθούν στο πλαίσιο σύγχρονων προτύπων είναι παράγοντες ανάπτυξης της περιοχής. Στη συνέχεια, εκτιμώνται τα κενά στην παραγωγή και την απασχόληση για την περιφέρεια και το νομό, αντίστοιχα. Διαπιστώνεται ότι σε όλες της περιπτώσεις τα πραγματικά μεγέθη είναι μεγαλύτερα από τα δυνητικά. Έτσι, τόσο η περιφέρεια όσο και η χώρα, για να μη συνοδευτεί η ανάπτυξή τους με πληθωριστικά φαινόμενα, απαιτείται να ακολουθήσουν τη διαδικασία των διαρθρωτικών αλλαγών δηλαδή, αλλαγών που συνδέονται με τις συνθήκες προσφοράς των οικονομιών τους. Τα ευρήματα αυτά, σε μεγάλο βαθμό, επιβεβαιώνονται και από την ανάλυση σύγκλισης-απόκλισης που εφαρμόστηκε για την περιφέρεια και το νομό. Παρατηρούμε ότι, τόσο η περιφέρεια όσο και ο νομός εμφανίζουν σημαντικό έλλειμμα ανάπτυξης σε βασικούς τομείς σε σχέση με την χώρα. Τέλος, με τη χρήση της SWOT ανάλυσης προτείνονται για τον νομό συγκεκριμένα πεδία και συγκεκριμένες δράσεις για το σχεδιασμό της ανάπτυξης του.

Πρόλογος

Η ανάπτυξη των περιφερειών στην χώρα μας και η ενσωμάτωση στον παραγωγικό και κοινωνικό τους ιστό, της νέας τεχνολογίας, της γνώσης, της καινοτομίας και της πληροφορίας, αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την αναβάθμιση του αναπτυξιακού τους ρόλου και την συμβολή τους, εκτός των άλλων, στην αύξηση της απασχόλησης και την επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης σε περιφερειακό επίπεδο.

Ειδικότερα αναφορικά με την περιφερειακή ανάπτυξη και σύγκλιση η στρατηγική μας επικεντρώνεται στην μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, οι οποίες αναφέρονται, τόσο στο χάσμα που παρατηρείται μεταξύ πλουσίων και φτωχών και λιγότερο εύπορων χωρών της Ευρώπης, όσο και τις διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ περιφερειών, στο εσωτερικό της ίδιας χώρας.

Η ΓΣΕΕ εδώ και τρία χρόνια στο πλαίσιο της εναλλακτικής πρότασης που διατυπώνει για το νέο αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας έχει αποκτήσει σημαντική γνώση από τις οικονομικές και κοινωνικές αναλύσεις των περιφερειών στην Ελλάδα που πραγματοποιεί το Ινστιτούτο Εργασίας, σε συνεργασία και με την ομάδα εργασίας του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, την οποία και ευχαριστούμε για την εποικοδομητική και επιστημονικά έγκυρη, αναλυτική και τεκμηριωμένη διερεύνηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων περιφερειών και των νομών, όπως η συγκεκριμένη μελέτη του Νομού Αρκαδίας. Η εκπόνηση των προαναφερόμενων περιφερειακών μελετών αναδεικνύει την αναγκαιότητα ενός ολοκληρωμένου σχεδίου περιφερειακής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, το οποίο θα αποτελέσει αντικείμενο ενός οργανωμένου και σωστά προετοιμασμένου πολιτικού και κοινωνικού διαλόγου. Με το σχέδιο αυτό θα προσδιορίζονται οι προτεραιότητες (βελτίωση των υποδομών, ολοκλήρωση των δικτύων), προκειμένου να αυξάνονται οι δυνατότητες άσκησης διατομεακών και διακλαδικών πολιτικών σε περιφερειακό επίπεδο, με χρονικούς και ποσοτικούς στόχους.

Πράγματι, η ενίσχυση της αναπτυξιακής δυναμικής στην χώρα μας προϋποθέτει την διαμόρφωση μίας εναλλακτικής διάρθρωσης του παραγωγικού συστήματος και της αναγκαιότητας μετάβασης του από τους τομείς παραγωγής στα παραγωγικά συμπλέγματα. Αναγκαία συνθήκη γι' αυτή την μεταμόρφωση του παραγωγικού συστήματος αποτελεί η ανάπτυξη κλαδικών πολιτικών και η διαμόρφωση ολοκληρωμένων παραγωγικών συμπλεγμάτων (π.χ. αγροδιατροφικές αλυσίδες, βιομηχανο-τουριστικό σύμπλεγμα, αγροτουριστικό σύμπλεγμα, κλπ) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Είναι προφανές ότι η διαμόρφωση και η άσκηση πολιτικών μεταμόρφωσης του παραγωγικού συστήματος σε περιφερειακό επίπεδο, προϋποθέτει συμφωνίες στο επίπεδο της περιφέρειας, προκειμένου να μεγιστοποιείται το αποτέλεσμα από την συντονισμένη και συνδυασμένη δράση των

οικονομικών και διοικητικών φορέων, παράλληλα με την διαρκή αξιολόγηση της προσπάθειας σε σχέση με το ίδιο το αποτέλεσμα.

Η ΓΣΕΕ προτάσσοντας την ανάγκη για την διαμόρφωση-προώθηση και υποστήριξη της περιφερειακής πολιτικής στα πλαίσια μιας αποκεντρωμένης αλλά ισόρροπης περιφερειακής (διοικητικής-οικονομικής και κοινωνικής) ανάπτυξης θεωρεί ότι, είναι απαραίτητο, στις σημερινές συνθήκες να απαντηθούν τα εξής ερωτήματα: ποια είναι η οικονομική στρατηγική για την περιφέρεια; Ποιοί είναι οι παράγοντες εκείνοι που εμποδίζουν ή αναστέλλουν την υλοποίηση ενός εφικτού αναπτυξιακού προσανατολισμού; Ποιες είναι οι αλλαγές πολιτικών και συμπεριφορών σε επίπεδο που θα οδηγήσουν στην απελευθέρωση του αναπτυξιακού δυναμικού της κάθε περιφέρειας;

Τα εμπόδια που συναντάει η χάραξη περιφερειακών στρατηγικών οφείλονται, εκτός των άλλων, και στην αδυναμία των περισσότερων τοπικών κοινωνιών να επιδιώξουν, μέσω των αντιπροσωπευτικών φορέων και οργανώσεών τους, την διαμόρφωση αναπτυξιακής στρατηγικής, την επιλογή των μέσων και εργαλείων αυτής της στρατηγικής και την λήψη των κατάλληλων αποφάσεων σε ότι αφορά τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους.

Η αλλαγή που χρειάζεται να πραγματοποιηθεί σχετικά με την προσέγγιση των αναπτυξιακών πολιτικών είναι ότι πρέπει να περάσουν από την λογική της μεταφοράς πόρων στη λογική της προσφοράς γνώσης. Η νέα αυτή γνώση όπως και το συγκεκριμένο περιεχόμενο της πρέπει να προσφερθεί και να παραχθεί μέσω διαδικασιών που αποφασίζονται και λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό συλλογικά.

Ο προβληματισμός σχετικά με τον προσανατολισμό της περιφερειακής ανάπτυξης, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι κατευθύνσεις της οικονομικής ανάπτυξης που είναι ή μπορούν να είναι πετυχημένες αφορούν κατά κύριο λόγο την αναπροσαρμογή στις νέες συνθήκες του διεθνούς ανταγωνισμού, των παραδοσιακών δραστηριοτήτων και κλάδων των περιφερειακών οικονομιών. Ενώ φαίνεται να έχει επικρατήσει ένας κοινός τόπος που βλέπει το μέλλον ως απαραίτητο και απροσδιόριστο προϊόν μιας «τεχνολογικής αναβάθμισης» της οικονομίας, μια πιο προσεκτική διερεύνηση των πραγματικών εξελίξεων και δυνατοτήτων οδηγεί σε συμπεράσματα που αναφέρονται σε μη ορθολογικούς τρόπους ανανέωσης του παραγωγικού ιστού των ελληνικών περιφερειών.

Πράγματι είναι συνηθισμένο το φαινόμενο της περιορισμένης αξιοποίησης του διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού, τόσο από την ποσοτική, όσο και από την ποιοτική άποψη. Πρόκειται πολύ περισσότερο για φαινόμενα εποχιακής απασχόλησης, συμπληρωματικών απασχολήσεων σε ευκαιριακές δραστηριότητες, ή σε δραστηριότητες της παραοικονομίας, και για φαινόμενα μη αξιοποίησης υπαρκτών προσόντων ή εμπειρίας.

Έτσι, η σοβαρή υστέρηση που εμφανίζει η διαμόρφωση περιφερειακών στρατηγικών, ενώ υπάρχουν ορατές δυνατότητες ανάπτυξης ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, έχει σχέση με

την αποδεδειγμένη αδυναμία της εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής να αξιοποιήσει τις ανθρώπινες, τις τεχνολογικές και κοινωνικο-οικονομικές δυνατότητες της κάθε περιφέρειας.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι, η προσέγγιση του ζητήματος της περιφερειακής ανάπτυξης απαιτεί επομένως σοβαρές αλλαγές σε σχέση με την ως τώρα πρακτική. Η επεξεργασία και η υιοθέτηση με πολιτικούς όρους από τις τοπικές αρχές και αντιπροσωπευτικούς φορείς, μιας περιφερειακής αναπτυξιακής στρατηγικής αποτελεί μια προϋπόθεση για τον καθορισμό των μακροπρόθεσμων στόχων της ανάπτυξης, αλλά και των εξειδικευμένων στόχων των διαφόρων πολιτικών. Κάθε περιφέρεια έχοντας τις δικές της δυνατότητες, μπορεί να οικοδομήσει τα δικά της ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Χρειάζεται επομένως να πάρει μια μορφή η κοινή πολιτική βούληση σε ότι αφορά την αναπτυξιακή στρατηγική, αλλά χρειάζεται συγχρόνως να θεμελιωθούν οι κατευθύνσεις και οι επιμέρους στόχοι, όπως χρειάζονται να αξιολογούνται οι επιλογές και οι πολιτικές που επιδιώκουν να τις υλοποιήσουν, μέσω της εμπλοκής ενός μελετητικού φορέα της περιφέρειας.

Για την χάραξη μιας στρατηγικής δεν αρκεί όμως να υιοθετηθούν κλαδικόι στόχοι και να κατανεμηθούν πόροι σε ενισχύσεις επιχειρήσεων, εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού και υποδομές. Για να περάσουν οι δραστηριότητες της περιφέρειας από τη στασιμότητα στην υιοθέτηση μιας νέου τύπου επιχειρηματικότητας, απαιτείται να υπάρχει η δυνατότητα να τους προσφερθούν νέες γνώσεις στους εξής τομείς: α) Νέα γνώση για την υπάρχουσα κατάσταση και τις αναπτυξιακές δυνατότητες των περιφερειών και των νομών που αναδεικνύονται από αναλυτικές και όχι από περιγραφικές μελέτες, β) Νέα γνώση σχετικά με τις δυνατότητες των αγορών και με τις δυνατότητες διαμόρφωσης νέων προϊόντων και υπηρεσιών, γ) Εξειδικευμένες γνώσεις για τη χρήση νέας τεχνολογίας, δ) Εξειδικευμένες γνώσεις για τις μεθόδους οργάνωσης των επιχειρήσεων και ειδικότερα την πιστοποίηση της ποιότητας των προϊόντων, ε) Νέες γνώσεις του ανθρώπινου δυναμικού.

Η προσφορά αυτών των νέων γνώσεων σε περιφερειακό επίπεδο απαιτείται να αποτελέσει μέρος του περιφερειακού προγραμματισμού, αν και μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές δυνατότητες επίλυσης του προβλήματος. Σε ότι αφορά την εξέλιξη των αγορών και την έρευνα γύρω από τα προϊόντα είναι δύσκολο να μην υπάρξουν εξειδικευμένες δομές, από την στιγμή κυρίως που έχουμε να κάνουμε με μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις που δεν μπορούν να αναλάβουν τέτοιες δραστηριότητες. Επίσης η προσφορά νέων γνώσεων στο ανθρώπινο δυναμικό αφορά τις δραστηριότητες των περιφερειακών υπηρεσιών απασχόλησης και εντάσσεται στο πλαίσιο των πολιτικών απασχόλησης που υλοποιούνται στην περιφέρεια. Οι γνώσεις που αφορούν την τεχνολογία και τις οργανωτικές μεθόδους, μπορεί να είναι διαθέσιμες σε φορείς και αναπτυξιακές δομές της περιφέρειας.

Στο πλαίσιο της αναπτυξιακής στρατηγικής υπάρχει η ανάγκη της συνεργασίας μεταξύ υπηρεσιών, φορέων και ειδικών πρωτοβουλιών που μπορεί να εμφανιστούν σε τοπικό επίπεδο. Πρόκειται για την προσπάθεια οικοδόμησης ενός κοινωνικού κεφαλαίου με βάση

τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών και τις ανάγκες των περιφερειακών οικονομιών. Η οικοδόμηση μιας νέας συλλογικότητας σε σχέση με τις ανάγκες αυτές, απαιτεί πολύ σημαντικές αλλαγές στους τρόπους λειτουργίας των υπηρεσιών και των φορέων. Χρειάζεται να περάσουν από τη διαχείριση μεμονωμένων αιτημάτων επιχειρηματιών για «προγράμματα», στη διαχείριση στόχων και πολιτικών, να ενοποιήσουν τις δαπάνες τους και να προγραμματίζουν ενιαία τις τρέχουσες και τις επιδοτούμενες δραστηριότητες. Χρειάζεται, επίσης, στο πλαίσιο της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της στρατηγικής, να αξιοποιούνται και οι δραστηριότητες των μεμονωμένων υπηρεσιών και φορέων.

Ακριβώς με τις περιφερειακές αυτές μελέτες η ΓΣΕΕ παρέχει την αναγκαία γνώση στην περιφερειακή της συνδικαλιστική συγκρότηση (Εργατικά κέντρα, επιχειρησιακά σωματεία) αλλά και στις τοπικές κοινωνίες για την οικοδόμηση μιας νέας περιφερειακής και θεσμικής συλλογικότητας, στην κατεύθυνση διαμόρφωσης και υλοποίησης ενός περιφερειακού σχεδίου ανάπτυξης, με απασχόληση, με γνώση, συμφωνίες, διαφάνεια και αποτελεσματικότητα.

Θεωρώντας ότι η μελέτη συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων του νομού Αρκαδίας, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής, η ομάδα εργασίας του ΕΜΠ και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ, φιλοδοξούν να αποτελέσει μία ουσιαστική συμβολή στην διαμόρφωση και υλοποίηση ενός περιφερειακού σχεδίου ανάπτυξης της περιφέρειας Πελοποννήσου και ειδικότερα του νομού Αρκαδίας.

Γιάννης Παναγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

1 Εισαγωγή

Στόχος της έρευνας είναι ο εντοπισμός των αναπτυξιακών δυνατοτήτων¹ της περιφέρειας Πελοποννήσου² και ειδικότερα του Νομού Αρκαδίας. Πιο συγκεκριμένα η μελέτη επιδιώκει την αποτύπωση της δομής και της διάρθρωσης της οικονομίας της Πελοποννήσου και την ένταξη σ' αυτήν του νομού Αρκαδίας. Στην κατεύθυνση αυτή, η μελέτη αναλύει κρίσιμα μεγέθη για την παραγωγή και την απασχόληση μίας τοπικής οικονομίας και εμβαθύνει σε συγκεκριμένες δράσεις για τον νομό Αρκαδίας. Έτσι, εκτός από την ανάδειξη των αναπτυξιακών δυνατοτήτων αναδεικνύεται και η υστέρηση αυτών των δυνατοτήτων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Μάρτιος 2010) εγκαινίασε τη στρατηγική: «Ευρώπη 2020» με στόχο την έξοδο από την κρίση και την προετοιμασία της οικονομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για την επόμενη δεκαετία. Η Επιτροπή, σε γενικό επίπεδο, έχει καθορίσει τρεις κύριους μοχλούς ανάπτυξης, οι οποίοι θα υλοποιηθούν με συγκεκριμένες δράσεις τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο³: έξυπνη ανάπτυξη (προώθηση της γνώσης, της καινοτομίας, της εκπαίδευσης και της ψηφιακής κοινωνίας), βιώσιμη ανάπτυξη (βελτίωση της αποτελεσματικής χρήσης των πόρων στο πλαίσιο της παραγωγικής διαδικασίας και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς της), και ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς (αύξηση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας και ενίσχυση της απόκτησης δεξιοτήτων και της καταπολέμησης της φτώχειας).

Ωστόσο, οι παράγοντες που επιδρούν στην ανάπτυξη των περιφερειών μπορεί να είναι εθνικής εμβέλειας (εξωγενείς ως προς αυτήν), ή περιφερειακής (ενδογενείς ως προς αυτήν). Ειδικότερα, μερικές περιφέρειες αναπτύσσονται επειδή ευνοούνται από τη διαχείριση των πόρων είτε σε εθνικό επίπεδο, είτε σε τοπικό, είτε από τον συνδυασμό και των δύο. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2009a), αν όλες οι περιφέρειες μιας χώρας αναπτύσσονται πάνω από το μέσο όρο των χωρών μελών του οργανισμού τότε αυτό πιθανά να οφείλεται στη

¹ Το θέμα της περιφερειακής αλλά και τοπικής ανάπτυξης, κυρίως από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και μετά, είναι αντικείμενο τόσο θεωρητικής διερεύνησης και ανάλυσης όσο και εφαρμογής συγκεκριμένων υποδειγμάτων, αλλά και πολιτικών πρακτικών.

² Στις 5 Νοεμβρίου 2007 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε το επιχειρησιακό πρόγραμμα των περιφερειών της Δυτικής Ελλάδας, της Πελοποννήσου και των Ιονίων Νήσων για την περίοδο 2007-2013, που εμπίπτουν όλες στο στόχο «σύγκλιση». Ο συνολικός δημόσιος προϋπολογισμός του προγράμματος ανέρχεται σε 1,14 δις. ευρώ περίπου και η κοινοτική ενίσχυση από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) ανέρχεται σε 914 εκατ. ευρώ. Οι παρεμβάσεις αφορούν κυρίως υποδομές μεταφορών, το περιβάλλον, την αγροτική και αστική ανάπτυξη, τον πολιτισμό, την επιχειρηματικότητα και την ψηφιακή σύγκλιση, τις κοινωνικές υποδομές και υπηρεσίες, την υγεία και την κοινωνική πρόνοια.

³ Στο πλαίσιο της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έθεσε πέντε κύριους στόχους: *το ποσοστό απασχόλησης να ανέλθει στο 75% για τις ηλικίες 20-64 ετών, βελτίωση των συνθηκών έρευνας και ανάπτυξης (3% του ΑΕΠ), μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, βελτίωση των επιπέδων εκπαίδευσης, προαγωγή της κοινωνικής ένταξης, ιδίως με τη μείωση της φτώχειας.* Επιπλέον, το Συμβούλιο ζητά την πλήρη εφαρμογή των υφισταμένων κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας.

ισχυρότερη παρουσία των εθνικών παραγόντων ανάπτυξης (εξωγενείς παράγοντες σε σχέση με την περιφέρεια). Αν όμως μια μεμονωμένη περιφέρεια μιας χώρας αναπτύσσεται γρηγορότερα από τις άλλες περιφέρειες της χώρας ή από το μέσο όρο των άλλων περιοχών του ΟΟΣΑ, τότε είναι πιθανό παράγοντες της συγκεκριμένης περιφέρειας (ενδογενείς) να επιδρούν σε αυτή την ανάπτυξη.

Η διαμόρφωση όμως της αναπτυξιακής στρατηγικής εξαρτάται από το πρότυπο χωρικής ανάπτυξης. Στη διεθνή πρακτική της περιφερειακής και τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής δύο πρότυπα κυριαρχούν. Το Πολικό Πρότυπο, που συνδέεται με τον «εκ των άνω» προγραμματισμό και το Πρότυπο της Ολοκληρωμένης – Τοπικής Ανάπτυξης, που ταυτίζεται με τον «από τη βάση» προγραμματισμό και έχει διάφορες παραλλαγές και πρακτικές προεκτάσεις (Κόνσολας, κ.,α., 2009).

Είναι γνωστό ότι η Ελλάδα είχε ένα από τα περισσότερο συγκεντρωτικά συστήματα τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ευρώπη. Παράλληλα, το σύστημα αυτό αναπαρήγαγε «θεαματικά» όλα τα χαρακτηριστικά της κεντρικής διοίκησης (πελατειακές σχέσεις, ελλείμματα, αδιαφάνεια, χαμηλή παραγωγικότητα, κλπ). Η χώρα όμως από το 2011 (Ν.3852/2010), βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα πολύ σημαντικό εγχείρημα αυτό της περιφερειακής και διοικητικής της αναδιάρθρωσης: «Το Σχέδιο Καλλικράτης» χαρακτηρίστηκε ως το σχέδιο νόμου που θα προκαλέσει «ριζοσπαστική δομική αλλαγή» και θα βάλει «νέα θεμέλια στη λειτουργία και τη δομή της πολιτείας» σε σχέση με την τοπική αυτοδιοίκηση (Τα Νέα, 10/1/2010).

Θεωρητικά, μια τέτοιου τύπου μεταρρύθμιση, έχει ως στόχο αφενός, να περιορίσει τη κεντρική διοίκηση στο σύγχρονο επιτελικό της ρόλο αφετέρου, να ενισχυθεί ο ρόλος της αυτοδιοίκησης με βάση τις σύγχρονες θεωρήσεις και πρακτικές για την περιφερειακή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Το νέο διοικητικό μοντέλο με τη δομή και την οργανωτική του μορφή, αναμένεται να επηρεάσει την εμβέλεια, αλλά και την αποτελεσματικότητα τόσο των διαχειριστικών πρακτικών των θεσμοθετημένων φορέων, όσο και την οικονομική και κοινωνική αποτελεσματικότητα των σχεδιαζόμενων πολιτικών.

Τα φαινόμενα που χαρακτηρίζουν την οικονομική και κοινωνική συγκυρία τις δεκαετίες που ακολούθησαν τη δεκαετία του '70 (κρίση του στασιμοπληθωρισμού, σταδιακή ενσωμάτωση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης στη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας) αποδείχτηκαν καθοριστικά τόσο για το κυρίαρχο αναπτυξιακό μοντέλο που ακολουθούσαν οι εθνικές οικονομίες μέχρι τότε, όσο και για το τι θα επακολουθούσε σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Διεθνώς, το φαινόμενο αυτό εκφράστηκε με μια σχετική υποβάθμιση και κρίση του τομέα της βιομηχανίας και κυρίως της λεγόμενης της 'βαριάς' βιομηχανίας, αλλά και με την παράλληλη δημιουργία και ανάπτυξη είτε νέων κλάδων, είτε την αναβάθμιση και τον

εκσυγχρονισμό των παλαιών. Συγχρόνως, η ανάπτυξη του κλάδου της «νέας» οικονομίας όχι μόνο ως φορέα παραγωγής νέας τεχνολογίας, αλλά και ως φορέα αλλαγής και εξέλιξης αφενός, της υπάρχουσας τεχνολογίας παραγωγής αφετέρου, του οργανωτικού και διοικητικού προτύπου, η εμφάνιση της νέας οικονομικής θεωρίας (new growth theory) η οποία έστρεψε την προσοχή από την ποσοτική στην ποιοτική ανάπτυξη των παραγόντων που επιδρούν στην μακροχρόνια ανάπτυξη και ειδικότερα, στις επιπτώσεις της τεχνολογικής προόδου ως ενδογενής μεταβλητή (Ρέππας, 2002:468-510), καθώς και το άνοιγμα των αγορών (π.χ. δημιουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου) και η απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων μας εισαγάγουν σε μια νέα πραγματικότητα, η οποία υπερβαίνει το εθνικό πλαίσιο αναφοράς κάθε περιφέρειας ή περιοχής (μικρο-περιφέρειας), αφού καλείται πλέον να ενσωματωθεί στα διεθνή δεδομένα. Συνεπώς, η οποιαδήποτε αναπτυξιακή πολιτική επιλεγεί, δυνητικά, έχει ως στόχο την εξωστρέφεια είτε αυτή αφορά άλλες περιφέρειες της χώρας, είτε τη διεθνή κοινότητα. Στην περίπτωση αυτή, σε επίπεδο ΕΕ έχουν καταγραφεί καλές πρακτικές (best practices) όπως π.χ. Toscana, Emilia Romagna, Bade-Wurttemberg κ.α.

Στην Ελλάδα τα αποτελέσματα αυτών των αλλαγών ήταν επώδυνα. Ειδικότερα, από τη δεκαετία του '80 η χώρα, σταδιακά, μπήκε σε μια περίοδο αποβιομηχανοποίησης με τα γνωστά αποτελέσματα της μηδενικής ανάπτυξης, συνολικά, αλλά και της υποβάθμισης πολλών περιοχών (π.χ. Πάτρα, Λαύριο κ.τ.λ.), στο τέλος της εν λόγω δεκαετίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, κατά τα τελευταία 20 έτη να ενταθεί η μεγέθυνση των αστικών κέντρων, τόσο από τη διόγκωση σε αυτά του τομέα της παραγωγής (τριτογενούς και δευτερογενούς) όσο και με τη χωροθέτηση του τομέα της μεταποίησης σε μια λειτουργικά ευρύτερη αστική περιοχή. Παράλληλα, παρατηρείται η διάχυση του τομέα της κατοικίας (1^η και 2^η κατοικία) σε ευρύτερες εκτός πόλεων αστικές (προαστιοποίηση) περιοχές με αποτέλεσμα να συρρικνώνονται οι γεωργικές εκτάσεις και να δημιουργούνται ανεξέλεγκτες κερδοσκοπικές παρενέργειες στο καθεστώς γης (Λουκάκης, 2003).

Οι εξελίξεις αυτές συνδέθηκαν, συγχρόνως, και με τις αντίστοιχες θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις με στόχο τη δημιουργία ενός πλαισίου ανάλυσης και ερμηνείας της περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης, αλλά και τη σύνδεσης της με την συνολική (Χριστοφάκης, 2001, 2004, Κόνσολας κ.ά, 2004, Corrataux και Crevoisier, 2007). Η κρίση του παραδοσιακού πρότυπου ανάπτυξης (Garofoli, 1993), η σημασία των εξωγενών⁴, αλλά κυρίως η έμφαση που δίνεται στους ενδογενείς⁵ παράγοντες ανάπτυξης μας εισαγάγουν στα υποδείγματα της ενδογενούς περιφερειακής ανάπτυξης. Τα υποδείγματα αυτά βασίζονται στα ιδιαίτερα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά κάθε περιφέρειας και θεωρούνται

⁴ Περιλαμβάνει παράγοντες (μεταβλητές) που δεν ελέγχονται από φορείς της τοπικής κοινωνίας.

⁵ Περιλαμβάνει παράγοντες (μεταβλητές) που ελέγχονται από φορείς της τοπικής κοινωνίας.

«ικανά» να προωθήσουν μια διαδικασία «αυτόνομου» μετασχηματισμού της τοπικής οικονομίας. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι (Garofoli, 1993):

- Οι τοπικοί πόροι (π.χ. το εργατικό δυναμικό, τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της περιοχής, η τοπική επιχειρηματικότητα, τα ειδικά τοπικά επαγγέλματα, οι τοπικές διαδικασίες παραγωγής, οι τοπικές πρώτες ύλες κ.α)
- Η ικανότητα να ελέγχεται η διαδικασία συσσώρευσης σε τοπικό επίπεδο
- Η ικανότητα να καινοτομεί
- Η ύπαρξη ή η ικανότητα ανάπτυξης κάθετων και οριζόντιων διασυνδέσεων της παραγωγής.

Ενδογενής ανάπτυξη σε περιφερειακό επίπεδο, και αυτονομία του εν λόγω συστήματος δεν σημαίνει «κλειστή οικονομία», σημαίνει, όμως, ικανότητα επέκτασης της εσωτερικής (περιφερειακής ή ενδοπεριφερειακής) αγοράς η οποία μπορεί να ικανοποιηθεί από επιλεγμένα τοπικά προϊόντα (μεταβλητές απόφασης) και τα οποία μπορεί, στο πλαίσιο ενός προτύπου, να αποτελέσουν στρατηγικές επιλογές ανάπτυξης για την περιφέρεια. Στο πλαίσιο αυτό η περιφέρεια θα έχει την ικανότητα να καινοτομεί ώστε, με βάση την τοπική αγορά, να επεκταθεί στον ανταγωνισμό και έτσι να κερδίσει μερίδια των εξωτερικών, εθνικών ή διεθνών αγορών. Αυτό όμως προϋποθέτει ικανότητα μετασχηματισμού του ισχύοντος τοπικού κοινωνικό-οικονομικού συστήματος, τόσο σε σχέση με την ενσωμάτωση των εκάστοτε συνθηκών του ευρύτερου οικονομικού περιβάλλοντος, όσο και σε σχέση με την κοινωνική αποδοχή και συναίνεση στις νέες (διαθρωτικές αλλαγές) διαδικασίες ανάπτυξης μιας ανοικτής τοπικής οικονομίας.

Ειδικότερα, σε επίπεδο τοπικού παραγωγικού συστήματος η αυτονομία διακατέχει ταυτόχρονα και τις τρεις διαστάσεις: βιομηχανική, χωρική και θεσμική. Η βιομηχανική συνδέεται με την κλαδική εξειδίκευση, τις σχέσεις υπεργολαβίας και την καινοτομία. Η χωρική αναφέρεται στην τοπική επιχειρηματικότητα, στις οικονομίες συγκέντρωσης και τη συνέργεια. Τέλος, η θεσμική αναφέρεται στην τοπική δημόσια δράση και στους τοπικούς θεσμούς υποστήριξης (Κόνσολας κ.ά, 2009, σ. 5).

Ωστόσο, η ανάπτυξη των υποδειγμάτων περιφερειακής ενδογενούς ανάπτυξης λειτούργησε συμπληρωματικά ή και παράλληλα με την ανάπτυξη των Βιομηχανικών Τόπων εισάγοντας σταδιακά νέα χαρακτηριστικά (Χριστοφάκης, 2004) όπως την σύγχρονη οργάνωση της παραγωγής και τη διασύνδεσή της με την έρευνα και ανάπτυξη (R&D), τα δίκτυα διανομής, την ανάπτυξη συνεργατικών σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών εταίρων και τέλος, τη συνολική (global) δικτύωση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της περιφέρειας. Στόχος της δικτύωσης αυτής είναι να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα μεγέθους των οικονομικών μονάδων και των οικονομιών κλίμακας που συνδέονται με αυτό. Έτσι, η μικρού μεγέθους μονάδες, μέσω της δικτύωσης, της ευελιξίας, της συγκέντρωσης και της συνέργειας,

οδηγούνται στη δημιουργία οικονομικών κλίμακας, τη μείωση του κόστους και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας⁶ (π.χ. clusters⁷). Από την άποψη αυτή, θεωρητικά, τα γεωγραφικά, ή κοινωνικά, ή οικονομικά χαρακτηριστικά μιας περιφέρειας δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν, στη σύγχρονη συγκυρία, ανασταλτικό παράγοντα ανάπτυξης της, αφού η οποιαδήποτε περιφέρεια μπορεί να αναζητήσει τη δυνατότητα ενσωμάτωση τους στη διαδικασία ανάπτυξη της.

Πρόσφατα, οι εκ των υστέρων αξιολογήσεις της πολιτικής συνοχής κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι απαιτείται μεγαλύτερη συγκέντρωση των πόρων προκειμένου να δημιουργηθεί μια κρίσιμη μάζα και να υπάρξουν απτές συνέπειες⁸. Στο μέλλον, λοιπόν, θα είναι αναγκαίο να εξασφαλίζεται ότι τα κράτη μέλη και οι περιφέρειες συγκεντρώνουν τους ευρωπαϊκούς και εθνικούς πόρους σε ένα μικρό αριθμό προτεραιοτήτων που ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένες δράσεις. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την κατάρτιση, στο πλαίσιο των κανονισμών για την πολιτική συνοχής, ενός καταλόγου θεματικών προτεραιοτήτων που συνδέονται με τις προτεραιότητες, τις ολοκληρωμένες κατευθυντήριες γραμμές και τις εμβληματικές πρωτοβουλίες της Ευρώπης 2020. Ανάλογα με το ποσό της σχετικής χρηματοδότησης της ΕΕ, οι χώρες και οι περιφέρειες θα πρέπει να επικεντρώνονται σε περισσότερες ή λιγότερες προτεραιότητες. Επομένως, τα κράτη μέλη και οι περιφέρειες που λαμβάνουν μικρότερη χρηματοδότηση θα πρέπει να διαθέτουν το σύνολο της διαθέσιμης οικονομικής ενίσχυσης σε δύο ή τρεις προτεραιότητες, ενώ εκείνα που λαμβάνουν μεγαλύτερη οικονομική ενίσχυση θα μπορούν να επιλέγουν περισσότερες προτεραιότητες. Ορισμένες προτεραιότητες θα είναι υποχρεωτικές. Ταυτόχρονα, η θεματική συγκέντρωση δεν θα πρέπει να εμποδίζει τα κράτη μέλη και τις περιφέρειες να πειραματίζονται και να χρηματοδοτούν καινοτόμα έργα. Η οριοθέτηση των δαπανών για συγκεκριμένες ομάδες-στόχους ή πειραματικές προσεγγίσεις (π.χ. τοπική ανάπτυξη) είναι επίσης πιθανόν να εξεταστεί, ίσως με τη μορφή συνολικών επιδοτήσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

⁶ Μια άλλη σημαντική θεωρία της περιφερειακής ανάπτυξης θεωρεί ότι η τοποθεσία παραμένει σημαντική ως τόπος ανάπτυξης της επιχειρηματικής δραστηριότητας εξαιτίας της τάσης των επιχειρήσεων να δημιουργούν συνέργειες. Η άποψη αυτή στηρίζεται στην πρωτοποριακή θεωρία του οικονομολόγου Alfred Marshall. Η σύγχρονη εκδοχή αυτής της άποψης, που υποστηρίζεται από τον Michael Porter, έχει βρει αρκετούς υποστηρικτές στον ακαδημαϊκό χώρο αλλά και στην διεθνή πρακτική. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν το Detroit, το Broadway στη New York City, κτλ (Florida, 2002, σ. 5).

⁷ Σε επίπεδο ΕΕ κάθε χώρα ακολουθεί ξεχωριστή πολιτική σε σχέση με τα clusters, π.χ. στη Γαλλία, το Λουξεμβούργο, τη Λιθουανία, τη Σλοβενία και τη Latvia εντάσσονται στις εθνικές πολιτικές, στο Βέλγιο και την Ισπανία στις περιφερειακές πολιτικές, στην Αυστρία, Ιταλία, Ουγγαρία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία και Σουηδία στα εθνικά πλαίσια για άσκηση περιφερειακών πολιτικών, ενώ σε χώρες όπως η Ελλάδα, Ολλανδία, Τσεχία, Εσθονία, Δανία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβακία και Ιρλανδία σπάνια επιχειρήθηκαν αντίστοιχες πολιτικές (Showcasing Innovative Greece).

⁸ Τα Επιχειρησιακά Προγράμματα π.χ., τα οποία ενώ θα παραμείνουν τα κύρια εργαλεία διαχείρισης, θα μετατρέπουν τα έγγραφα στρατηγικής σε συγκεκριμένες επενδυτικές προτεραιότητες, συνοδευόμενες από σαφείς και μετρήσιμους στόχους – που αναμένεται να συμβάλουν στην επίτευξη των εθνικών στόχων οι οποίοι καθορίστηκαν στο πλαίσιο της Ευρώπης 2020 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Ένα παράγοντας που για την περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να αποδειχθεί κρίσιμος είναι ο παράγοντας της «γεινιάσης». Όταν μια περιοχή βρίσκεται κοντά σε μια άλλη περιοχή η οποία είναι προηγμένη τεχνολογικά (π.χ. Βιομηχανικός Τόπος– επιχειρήσεις leaders-ερευνητικά κέντρα) ευνοείται στην ενσωμάτωση της νέας γνώσης και τεχνολογίας δημιουργώντας παράλληλα ένα ευρύτερο γεωγραφικό «θύλακα» καινοτομίας. Συνεπώς, η καινοτομία δεν αφορά μόνο μια μεμονωμένη επιχείρηση, αλλά το δεδομένο περιβάλλον. Η προσέγγιση αυτή αφορά τα Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος⁹ (Cooke, 1998, Cooke et al., 2004, Χριστοφάκης, 2004). Με τα Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος εισάγεται ένα νέο θεωρητικό και εμπειρικό μέσο για τον σχεδιασμό και την ανάλυση της βιομηχανικής ανάπτυξης σε περιφερειακή κλίμακα. Στο πλαίσιο αυτό η διαδικασία της καινοτομίας γίνεται συστηματική καθώς αναπτύσσεται κατά συστάδες μεταξύ των εταιρικών σχέσεων. «Η μάθηση στην πράξη», «η μάθηση με τη χρήση» και «η μάθηση μέσω της αλληλεπίδρασης» είναι τρεις συμπληρωματικές προσεγγίσεις για τη διεύθυνση μιας μαθησιακής κουλτούρας στη βιομηχανία, δηλαδή, μιας κουλτούρας που χαρακτηρίζεται θεσμικά από συνεργατική μάθηση, και η οποία οδηγεί σε καινοτόμο πρόοδο.

Στην περίπτωση αυτή η πολιτική δημιουργεί τις υποδομές¹⁰, ή καθίσταται η ίδια υποδομή για την ενίσχυση αυτής της μάθησης, αλλά και την υποστήριξη των δεσμών, τόσο μεταξύ των κοινωνικών εταίρων όσο και μεταξύ των επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση των αντιθέσεων ή ανταγωνισμών. Τέλος, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης όπου η εξέλιξη των οικονομιών, σε ένα μεγάλο βαθμό, περιλαμβάνει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των επιχειρήσεων, των υποδομών και της καινοτομίας, θα πρέπει να διερευνηθεί η έννοια της

⁹ «Το «περιβάλλον», ορίζεται ως ένα χωρικό υποσύνολο, σαφώς οριοθετημένο, ανοικτό στο εξωτερικό αναπτυξιακό περιβάλλον, το οποίο ενσωματώνει τεχνογνωσία, κανόνες λειτουργίας και σύστημα σχέσεων. Στον ορισμό αυτό η τεχνογνωσία αφορά την οργάνωση της επιχείρησης, την παραγωγή και τη διανομή. Οι κανόνες λειτουργίας αφορούν τη συνεργασία των επιχειρήσεων, τον ανταγωνισμό, την αλληλεγγύη, την εμπιστοσύνη και την αμοιβαιότητα. Το σύστημα σχέσεων αφορά τόσο την ενεργοποίηση των επιχειρήσεων και των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων, όσο και την ανάπτυξη των σχέσεων, που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία των δικτύων (Χριστοφάκης, 2004, σελ. 124)».

¹⁰ Από το 2008 ανεξάρτητη επιτροπή εμπειρογνομόνων μετά από αξιολόγηση απονέμει τα βραβεία Regio Stars. Στόχος των βραβείων είναι να εντοπιστούν καλές πρακτικές που, αφενός, έχουν συγχρηματοδοτηθεί από την Πολιτική Συνοχής της ΕΕ και, αφετέρου, προάγουν την οικονομική ανάπτυξη της περιφέρειας και αποτελούν παράδειγμα και για άλλες περιφέρειες της Ευρώπης. Επιπλέον για την ανάπτυξη Περιφερειακών Πόλων Καινοτομίας (ΠΠΚ), πρόκειται να χρηματοδοτήσει στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος "Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα" δράση για τη προώθηση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την καινοτομία σε περιφερειακό επίπεδο και τη δημιουργία νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων με βάση την υπάρχουσα ή αναπτυσσόμενη γνώση. Ο Περιφερειακός Πόλος Καινοτομίας θα λειτουργεί ως εργαστήριο για την ανάπτυξη περιφερειακής στρατηγικής για την έρευνα, αλλά και για τη σύλληψη, προώθηση και (ενδεχομένως) υλοποίηση ερευνητικών έργων. Θα πρέπει να στοχεύει αποκλειστικά σε μία θεματική περιοχή, εκτός αν τεκμηριώνεται η συνέργεια/συμπληρωματικότητα περισσοτέρων, η οποία θα επιλέγεται με γνώμονα το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και την εξωστρέφεια της Περιφέρειας (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2011).

περιοχής¹¹: η οποία ορίζεται ως ένα σύστημα συλλογικής δράσης μέσω της οποίας διατηρείται η εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία μεταξύ των κοινωνικών εταίρων (Cooke, 1998, Cooke et al., 2004).

Εντούτοις, η δράση αυτή και η συνέργια πρέπει να έχει δυναμικά χαρακτηριστικά, με την έννοια ότι μια περιφέρεια δεν αρκεί μόνο να υιοθετεί και να διαχέει την καινοτομία, αλλά, παράλληλα, να προσπαθεί να την ενσωματώσει, την αναπαραγάγει και να την εξελίξει, προτείνοντας νέες και καινοτόμες ιδέες. Δηλαδή, η καινοτομία να μπορεί να αποτελέσει ενδογενές χαρακτηριστικό της περιφέρειας. Έτσι, το Σύστημα Καινοτομικού Περιβάλλοντος λαμβάνει δυναμικά χαρακτηριστικά και μετατρέπεται σε Δημιουργικό¹² (για μια επισκόπηση σε σχέση με το χώρο και το χρόνο: Corraux and Crevoisier, 2007).

Η ανάπτυξη των δημιουργικών τομέων της οικονομίας και των αντίστοιχων κλάδων της βιομηχανίας είναι όχι μόνο από τις πιο σημαντικότερες πηγές της οικονομικής μεγέθυνσης, αλλά και της μελλοντικής ανταγωνιστικότητας των αναπτυγμένων οικονομιών οι οποίες μετασχηματίζονται, σταδιακά, από βιομηχανικές οικονομίες σε οικονομίες της γνώσης (Florida, 2002, Howkins, 2001).

Η διεύρυνση και ανάπτυξη των κλάδων της δημιουργικής οικονομίας¹³ σύμφωνα με τον Florida (Carnegie Mellon University, 2002) έχει σημαντική επίδραση σε επίπεδο περιφερειακής ανάπτυξης με την έννοια ότι η Σουμπετεριανής έμπνευσης

¹¹ Παραδοσιακά, μια περιοχή χαρακτηρίζεται από οικονομική ιδιαιτερότητα, διοικητική ομοιογένεια, και κοινή κουλτούρα.

¹² «Εξέλιξη της ιδέας του Καινοτομικού Περιβάλλοντος είναι το Δημιουργικό Περιβάλλον (Creative Milieu). Σύμφωνα με την αντίληψη του δημιουργικού περιβάλλοντος (ΔΠ) η περιφέρεια-αναπτυξιακό περιβάλλον δεν αρκεί να ενσωματώνει καινοτόμες δράσεις και προσαρμοσμένη τεχνολογία, αλλά να βοηθά τις τοπικές επιχειρήσεις και τους τοπικούς φορείς να παράγουν καινοτόμες ιδέες. Η προώθηση του ΔΠ απαιτεί τη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής και κατάλληλα προσαρμοσμένης πολιτικής, που συνδυάζει τα παραδοσιακά μέσα της περιφερειακής πολιτικής (υποδομές, κίνητρα, θεσμικές ρυθμίσεις, κατάρτιση κ.τ.λ.), με δράσεις προώθησης των δικτύσεων, της μεταφοράς τεχνογνωσίας και της δημιουργίας Συστημάτων Καινοτομικού Περιβάλλοντος, παράλληλα με μία ειδική πολιτική κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της μικροπεριφέρειας (στήριξη πολιτιστικών φορέων, ενδυνάμωση περιφερειακής ταυτότητας, αξιοποίηση τοπικών ηγετικών προσωπικοτήτων, βελτίωση ποιότητας ζωής, ενίσχυση υπηρεσιών αναγλυχής κ.λπ.). Γίνεται σαφές ότι η αποτελεσματική εφαρμογή της πολιτικής αυτής απαιτεί την ενεργοποίηση του επιχειρηματικού κόσμου, των φορέων της αυτοδιοίκησης και των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων της περιοχής, καθώς και τη στενή συνεργασία όλων των φορέων μεταξύ τους (Χριστοφάκης, 2004, σελ. 125)».

¹³ Μια σύγχρονη οικονομία δεν αναπτύσσεται μόνο μέσω της νέας τεχνολογίας και της γνώσης, αλλά και μέσω της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Όπως το έθεσε ο Paul Romer παραφράζοντας τον Σουμπέτερ, η ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου — για να μην αναφερθούμε στα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της αγοράς — προέρχεται από «τις καλύτερες συνταγές μαγειρικής και όχι απλά από τις μεγαλύτερες ποσότητες μαγειρέματος». «Η δημιουργικότητα είναι πολυπρόσωπη και πολυεπίπεδη. Εγώ εντόπισα τρεις αλληλεξαρτώμενους τύπους δημιουργικότητα : (1) *τεχνολογική δημιουργικότητα* ή καινοτομία, (2) *οικονομική δημιουργικότητα* ή επιχειρηματικότητα, και (3) *καλλιτεχνική και πολιτισμική δημιουργικότητα*. Υποστηρίζω ότι αυτοί οι τρεις τύποι δημιουργικότητας είναι εξαρτώμενοι μεταξύ τους. Προκειμένου να υπάρξει επιχειρηματικότητα, μια περιοχή οφείλει να δημιουργήσει της συνθήκες που κινητοποιούν την καινοτομία, τις τέχνες και τον πολιτισμό» (Florida, 2002, pp, 2-3).

επιχειρηματικότητα¹⁴ (Schumpeterian sort) η οποία προσανατολίζεται σε τεχνολογικά δυναμικές, υψηλής προστιθέμενης αξίας, καθώς και υψηλής ανάπτυξης επιχειρήσεις, συνιστά ένα σύνολο στενά συνδεδεμένο με τη δημιουργικότητα η οποία διαμορφώνεται μέσα από ένα «μοντέρνο (fashion)» πλαίσιο. Στο πλαίσιο αυτό, ενισχύεται ο ρόλος των ολοκληρωμένων πολιτικών τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης μέσω του πολιτισμού, των υποδομών, της αστικής ανανέωσης, της αγροτικής διαφοροποίησης, των υπηρεσιών, της επιχειρηματικότητας, του τουρισμού, της έρευνας και καινοτομίας, της βελτίωσης του ανθρώπινου κεφαλαίου, της κοινωνικής ενσωμάτωσης, και της διαπεριφερειακής συνεργασίας μέσω κάθετων και οριζόντιων συνεργειών.

Δεν είναι τυχαίο ότι το 2009 είχε ανακηρυχτεί από την ΕΕ ως έτος δημιουργικότητας¹⁵. Είναι πολύ σημαντικό για τις σύγχρονες οικονομίες η καινοτομία και η οικονομία της γνώσης να στραφεί προς μια δημιουργική οικονομία¹⁶ (για μια εκτίμηση της συμβολής των δημιουργικών κλάδων στην οικονομία του U.K βλέπε Sanjiv Mahajan, 2004), όπου η εκπαίδευση θα οδηγήσει στη δημιουργικότητα και η πολιτισμική ποικιλομορφία θα είναι φορέας δημιουργικότητας και καινοτομίας μέσω των προκλήσεων της βιώσιμης ανάπτυξης, της δημιουργικής και πολιτιστικής βιομηχανίας¹⁷ κ. Έτσι, οι περιφέρειες μπορούν να προσανατολιστούν στη δημιουργία στενότερων δεσμών ανάμεσα στις, τέχνες, τις επιχειρήσεις, τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, να ευαισθητοποιήσουν τους νέους σχετικά με την επιχειρηματικότητα μέσω της συνεργασίας με τον επιχειρηματικό κόσμο, και να αναπτύξουν την ικανότητα καινοτομίας των δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Η Danuta Hübner (επίτροπος Περιφερειακής Πολιτικής) σημειώνει ότι «οι δημιουργικές ιδέες και οι καινοτόμες λύσεις μπορούν να συμβάλουν αποφασιστικά στην έξοδο της Ευρώπης από τη σκιά της οικονομικής κρίσης που εμφανίστηκε στα τέλη του 2008. Η τόνωση της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης της Ευρώπης, ιδιαίτερα σ' αυτό το

¹⁴ Ο Schumpeter (1947), ο πρώτος θεωρητικός για τον οποίο η καινοτόμος επιχείρηση αποτέλεσε πεδίο ειδικής και εκτεταμένης ανάλυσης, διέκρινε δυο αρχέτυπα επιχείρησης: το προσαρμοστικό και το δημιουργικό με διαφορετικά χαρακτηριστικά το ένα από το άλλο (Πάκος, 2005).

¹⁵ Η δέσμευση στη δημιουργικότητα και την καινοτομία ξεπερνά τη σφαίρα της οικονομίας. Η ευρωπαϊκή πολιτική συνοχής επιδιώκει να προωθήσει τη συνεργασία, υποστηρίζοντας ένα ευρύ δίκτυο σε όλες τις περιφέρειες της Ευρώπης που έχει στόχο την ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών καθώς και τη δημιουργία νέων ευκαιριών. Στις νέες πρωτοβουλίες περιλαμβάνονται τα δίκτυα Περιφέρειες για την Οικονομική Αλλαγή, τα οποία σχεδιάστηκαν για την περαιτέρω προώθηση της ανταλλαγής εμπειρίας που στηρίζει την καινοτομία. Ένας από τους βασικούς στόχους των Περιφερειών για την Οικονομική Αλλαγή είναι η βελτίωση της γνώσης και της καινοτομίας για την ανάπτυξη.

¹⁶ Οι δημιουργικοί κλάδοι της οικονομίας π.χ. για την Αγγλία έχουν προσδιοριστεί από τη Στατιστική Υπηρεσία με την βοήθεια του τμήματος πολιτισμού, MME και spor (DCMS) στη βάση της κατάταξης SIC(92) και περιέχονται στο *Creative Industries Mapping Document 2001*.

¹⁷ Ο Sanjiv Mahajan (2004) εφαρμόζοντας την ανάλυση εισροών-εκροών εκτιμά την συμβολή των δημιουργικών κλάδων (Δ.Κ.) στην αγγλική οικονομία, την περίοδο 1992-2002. Βρίσκει ότι το 2002 η προστιθέμενη αξία (Π.Α) που παράγουν οι δημιουργικοί κλάδοι είναι 8.7 % της συνολικής. Συγκεκριμένα η Π.Α των Δ.Κ. ανέρχεται σε £80.9 billion (τρέχουσες βασικές τιμές), ενώ το αντίστοιχο εθνικό μέγεθος σε £926.3.

δύσκολο οικονομικό κλίμα, απαιτεί νέες ιδέες και προοδευτική σκέψη». Δηλαδή, δίνεται έμφαση στη φαντασία, στον πολιτισμό, στη δημιουργία και στην καινοτομία, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που έχει θέσει η στρατηγική της Λισαβόνας¹⁸.

Σε σχέση με το ρόλο της δημιουργικότητας και της καινοτομίας στην αντιμετώπιση των μελλοντικών προκλήσεων για τις περιφέρειες του 2020 θεωρείται ότι «Η ικανότητα να αναπτυχθούν νέες ιδέες και να μετατραπούν σε καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες είναι ουσιώδης για την περιφερειακή ανάπτυξη¹⁹». Η έκθεση «Περιφέρειες 2020» προσδιορίζει τέσσερις βασικές παραμέτρους:

• Παγκοσμιοποίηση

Η παγκοσμιοποίηση θεωρείται η κινητήριος δύναμη της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου. Το άνοιγμα νέων αγορών δημιουργεί νέες ευκαιρίες, αλλά, συγχρόνως, δοκιμάζει την ικανότητα μιας οικονομίας να προσαρμοστεί στις διαρθρωτικές αλλαγές και να αντιμετωπίσει τις συνεπακόλουθες κοινωνικές επιπτώσεις.

• Δημογραφική αλλαγή

Η οικονομική αποτελεσματικότητα και η ηλικιακή ισότητα και οι μετακινήσεις των πληθυσμών καθίστανται όλο και πιο πιεστικά ζητήματα τα οποία απαιτούν καινοτόμες λύσεις.

• Κλιματική αλλαγή

Ο αντίκτυπος της κλιματικής αλλαγής έχει ιδιαίτερη σημασία για την Ευρώπη.

• Ασφαλείς, βιώσιμες, ανταγωνιστικές πηγές ενέργειας

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν μελλοντικές προκλήσεις οφείλουμε να συνδυάσουμε με δημιουργικότητα και καινοτομία τους τομείς πολιτικής του περιβάλλοντος, της ενέργειας, των κοινωνικών υποθέσεων, της οικονομικής ανάπτυξης, της εκπαίδευσης, της καινοτομίας και του πολιτισμού.

Από την άποψη αυτή ο προβληματισμός έχει πλέον διευρυνθεί και στόχος είναι τα καινοτόμα περιβάλλοντα να μετεξελιχθούν σε δημιουργικά²⁰. Για τη δημιουργία και ανάπτυξη δημιουργικού περιβάλλοντος σε μικρο-χωρικό επίπεδο σύμφωνα με τους Florida²¹ (2005a,b) και Florida et al. (2007) πρέπει να ικανοποιούνται τα 3Τς (Technology-Τεχνολογία,

¹⁸ «Η Ευρώπη δεν πρέπει να απαντήσει στην κρίση μειώνοντας τις επενδύσεις της στις δεξιότητες και στην καινοτομία. Πρέπει να έχουμε την αυτοπεποίθηση να βασιστούμε στην ποιότητα των ιδεών μας και στην ικανότητα προσαρμογής του ανθρώπου. Φυσικά πρέπει παράλληλα να καταστήσουμε πιο αποτελεσματικές τις διαθέσιμες δημόσιες επενδύσεις και να απαιτήσουμε καλύτερα αποτελέσματα», προειδοποιεί η επίτροπος Hóbner.

¹⁹ Matheronva Katarina Αναπληρώτρια γενική διευθύντρια, ΓΔ Περιφερειακής Πολιτικής.

²⁰ Όπως αναφέρεται στην έκθεση «περιφέρειες 2020», στην παγκόσμια οικονομία η Ευρώπη δεν είναι η περιοχή που διαθέτει τους φυσικούς πόρους ούτε είναι το εργαστήριο του κόσμου. Μόνο οι νέες ιδέες θα τις επιτρέψουν να φανεί ανταγωνιστική στην παγκόσμια οικονομία.

²¹ Στο βιβλίο του Florida έχει ασκηθεί έντονη κριτική διότι περιγράφει, κυρίως, μια διχαστική κατάσταση οικονομικά, γεωγραφικά και κοινωνικά.

Tolerance-Ανεκτικότητα²², Talent-Ταλέντο). Υποστηρίζεται ότι οι περιοχές αυτές κατοικούνται από δημιουργικούς εργαζόμενους. Δίνεται έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα που συνδέεται με την περιοχή και εισάγεται η έννοια του δημιουργικού κεφαλαίου (creative capital) και της δημιουργικής τάξης (creative class). Η δημιουργική τάξη ορίζεται ως ένα σύνολο ατόμων το οποίο είναι φορέας νέων ιδεών και υψηλού επιπέδου ενσωματωμένο ανθρώπινο κεφάλαιο το οποίο τους επιτρέπει να αφομοιώνουν καινοτόμες ιδέες και πρακτικές τις οποίες μπορούν και να εξελίσσουν δημιουργικά²³. Η τάξη αυτή για να αποδώσει έχει ανάγκη από ένα δημιουργικό περιβάλλον που θα της επιτρέψει να αναπτυχθεί. Γιατί π.χ., όταν μια περιοχή διαθέτει δημιουργικές ομάδες με ταλέντο αυτές έχουν την ικανότητα καινοτόμες ιδέες να τις μετατρέψουν σε επιχειρηματικές ιδέες και προϊόντα – εμπορεύματα. Οι περιοχές με τέτοιου τύπου περιβάλλοντα εμφανίζουν υψηλή πληθυσμιακή και επιχειρηματική πυκνότητα (π.χ. Silicon Valley).

Σε μια από τις εκθέσεις του ο ΟΟΣΑ (2009b) υποστηρίζει ότι επίμονες ανισότητες μεταξύ των περιφερειών συνεπάγονται ανεκμετάλλευτο δυναμικό και υπογραμμίζει ότι «το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην κορυφαία-περιφέρεια π.χ. μιας χώρας του είναι τουλάχιστον διπλάσιο από την αντίστοιχη χαμηλότερη». Θεωρεί δε ότι, για λόγους αποδοτικότητας αλλά και για λόγους ισότητας, οι πολιτικές πρέπει να στοχεύουν στην ανάπτυξη-ενίσχυση σε υστερούσες περιφέρειες. Επίσης, η Παγκόσμια Τράπεζα (2008) για την αναμόρφωση της οικονομικής γεωγραφίας προτείνει πολιτικές που αναγνωρίζουν την χωρικά ανισόροπη φύση της οικονομικής ανάπτυξης.

Οι ανισοροπίες αυτές σε όλες τις χώρες (ΟΟΣΑ, 2009a), αφορούν πρόβλημα περιφερειακών και χωρικών ανισοτήτων: οικονομικά (ΑΕΠ, διάρθρωση τομέων παραγωγής, απασχόληση-ανεργία κ.τ.λ.), κοινωνικά (κατανομή πληθυσμού, υποδομές, ποιότητα ζωής κλπ), και γεωγραφικά (απομονωμένες περιοχές, φυσικοί πόροι κ.τ.λ.). Τα δεδομένα αυτά, ιδιαίτερα μετά την εμφάνιση της πρόσφατης ύφεσης, επαναφέρουν το θέμα της *πραγματικής* σύγκλισης-απόκλισης μεταξύ των χωρών αλλά και των περιφερειών της ΕΕ (για ένα προβληματισμό γύρω από αυτό το θέμα βλέπε Συριόπουλος κ.ά., 1997).

Στην Ελλάδα, το 2007, το μέσο κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) ήταν το 92,8% του μέσου κοινοτικού (Eurostat, 2010). Σε επίπεδο περιφέρειας, επτά ελληνικές περιφέρειες βρίσκονται κάτω από το 75% του μέσου κοινοτικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Ειδικότερα έχουμε: Δυτική Ελλάδα (59,7%), Ανατολική Μακεδονία και Θράκη

²² Στην έκθεση του για την ΕΕ ο Fabrizio Barca (2009) υποστηρίζει ότι «πρέπει να αντιμετωπιστεί η υποχρησιμοποίηση του δυναμικού της και η μείωση των εμμερών του κοινωνικού αποκλεισμού, σε συγκεκριμένους τόπους, μέσω των εξωτερικών παρεμβάσεων».

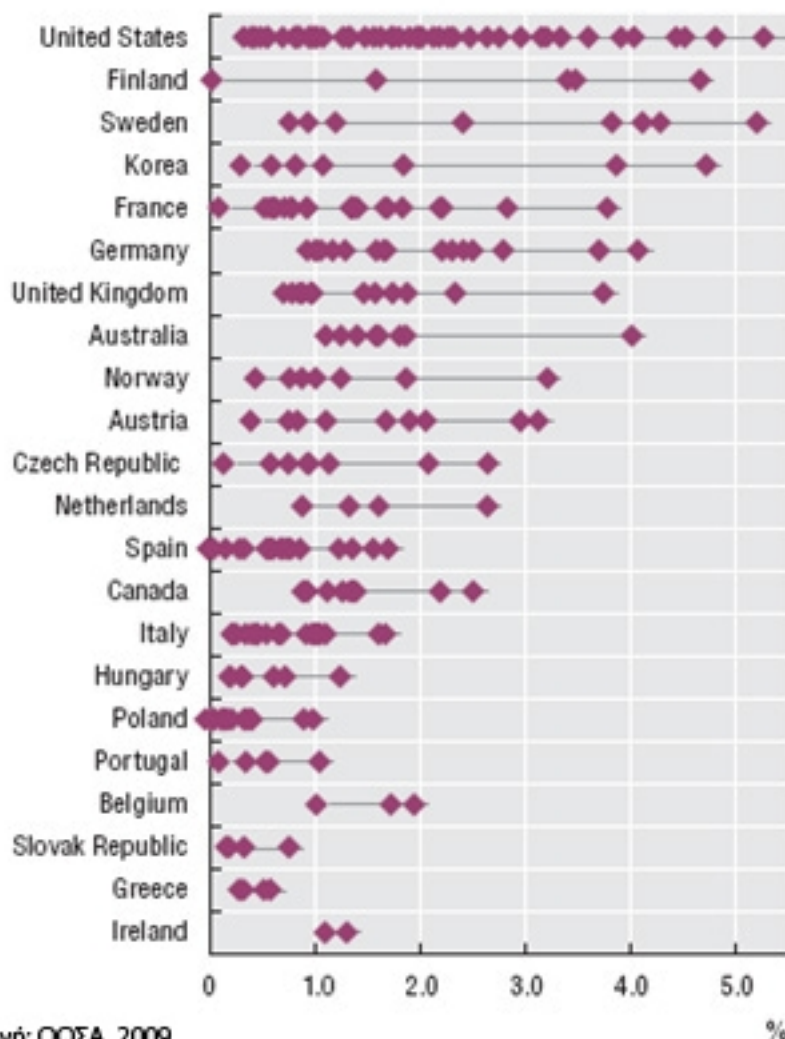
²³ Σε πρόσφατα συμπεράσματα του συμβουλίου της ΕΕ (26/5/2010, 135/5) για τη συμβολή του πολιτισμού στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη ενσωμάτωση πολιτισμικών δράσεων (κάθετων και οριζόντιων) που θα ενισχύσουν τις συμπράξεις των κοινωνικών φορέων.

(62,1%), Βόρειο Αιγαίο (66,6%), Θεσσαλία (68,2%), Ήπειρος (68,3%), Κεντρική Μακεδονία (72,4%) και τα Νησιά του Ιονίου (73,9%). Επίσης, το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ σημειώνεται στην Αττική (128,1% του κοινοτικού). Ακολουθούν το Νότιο Αιγαίο (96,2%), η Στερεά Ελλάδα (83,9%), η Κρήτη (83,7%), η Δυτική Μακεδονία (75,8%) και η Πελοπόννησος (75,7%). Συνολικά στην ΕΕ-27 66 ευρωπαϊκές περιφέρειες έχουν κάτω από το 75% του μέσου κοινοτικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Επιπλέον, το χαμηλότερο²⁴ κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι το 26% (6.400 ευρώ το χρόνο) του μέσου κοινοτικού (Βουλγαρία), ενώ οι είκοσι περιφέρειες με το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ βρίσκονται στη Ρουμανία, στη Βουλγαρία, στην Πολωνία και στην Ουγγαρία. Συγχρόνως, περιοχές της Γερμανίας, της Ολλανδίας, της Δανίας και της Βρετανίας βρίσκονται στην κορυφή της λίστας με τις πιο πλούσιες περιοχές της ΕΕ-27 (Eurostat, 2010).

²⁴ Το υψηλότερο μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ διαμορφώνεται στο 334% (49.100 ευρώ το χρόνο) του μέσου κοινοτικού στο κέντρο του Λονδίνου (Αγγλία). Ακολουθεί το Λουξεμβούργο, οι Βρυξέλλες και το Αμβούργο. Η Πράγα έρχεται τέταρτη στην κατάταξη και είναι η μοναδική περιοχή της κεντρικής Ευρώπης που περιλαμβάνεται στις είκοσι πρώτες περιφέρειες (Eurostat, 2010)..

Διάγραμμα 1. Διακύμανση TL2 Περιφερειακής R&D Έντασης, 2005

Χώρες με υψηλή R&D διακύμανση παρουσιάζουν μεγαλύτερες περιφερειακές ανομοιοότητες

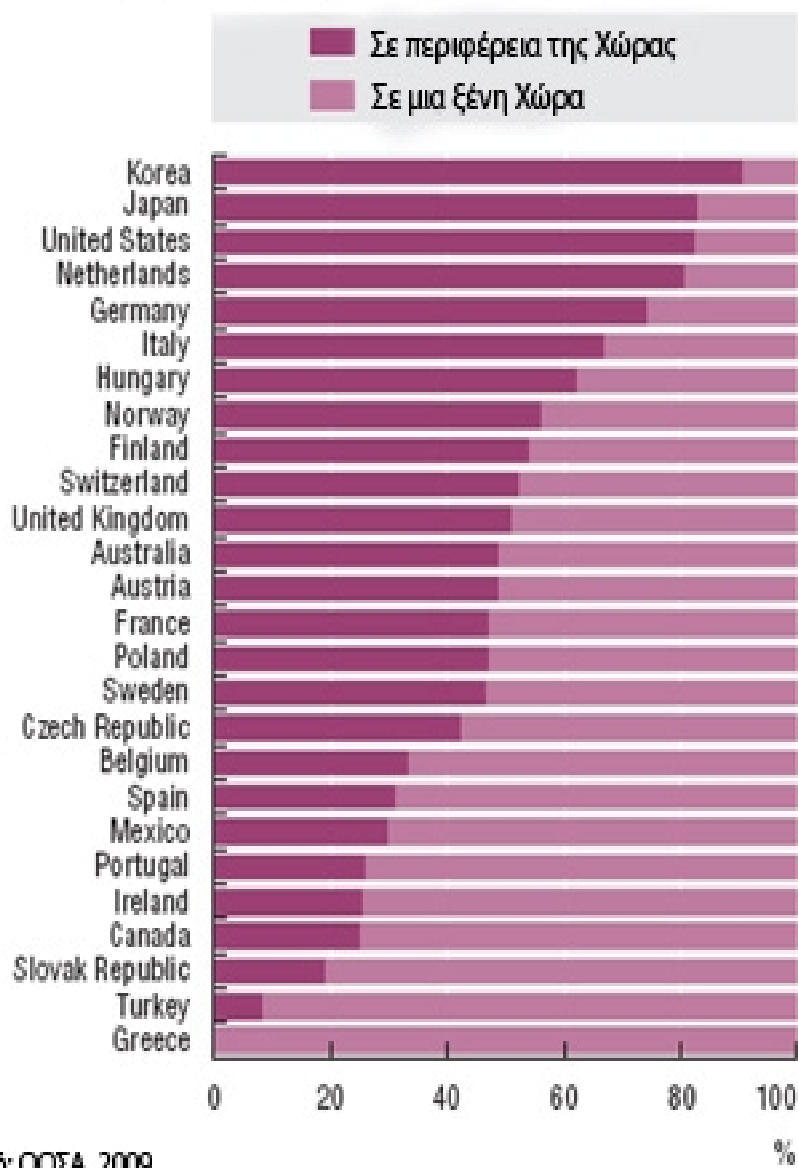

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2009

Η κατάταξη αυτή των περιφερειών, με κάποιες σχετικές αποκλίσεις, αποτυπώνεται και στα τεχνολογικά τους χαρακτηριστικά. Ειδικότερα, σε σχέση με την κατανομή της έντασης του R&D κατά περιφέρεια (Διάγραμμα 1) παρατηρούμε ότι η Ελλάδα το 2005 βρισκόταν στην προτελευταία θέση ανάμεσα σε 22 χώρες του ΟΟΣΑ. Αυτό σημαίνει ότι οι επενδύσεις για R&D που πραγματοποιούνται στην χώρα όχι μόνο είναι περιορισμένες αλλά εμφανίζουν και μεγάλη περιφερειακή συγκέντρωση. Ένα θέμα όμως που είναι πολύ σημαντικό για τη χώρα μας, είναι ότι χώρες όπως η Πορτογαλία ή η Πολωνία, εμφανίζουν να έχουν καλύτερες επιδόσεις ως προς την περιφερειακή κατανομή και ένταση των δαπανών για R&D.

Διάγραμμα 2. Ρ&Τ πατέντες με τουλάχιστον ένα συν-εφευρέτη με βάση τη διαμονή του συν-εφευρέτη, 2005

Οι καλύτερες σε απόδοση χώρες, όσον αφορά εφαρμογές πατεντών, δείχνουν να συν-εφευρίσκουν κυρίως μέσα στα σύνορά τους

Η ίδια περίπου κατάσταση παρατηρείται και σε σχέση μετά διπλώματα ευρεσιτεχνίας όπου η Ελλάδα το 2005 βρίσκεται στην τελευταία θέση μεταξύ 26 χωρών του ΟΟΣΑ (Διάγραμμα 2), με την Κορέα, την Ιαπωνία, τις ΗΠΑ, την Ολλανδία και τη Γερμανία να βρίσκονται στις πέντε πρώτες θέσεις. (ΟΟΣΑ, 2009). Ωστόσο στο τομέα αυτό παρατηρείται μεγάλη γεωγραφική συγκέντρωση αφού το 45% των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας των χωρών του ΟΟΣΑ παράγεται από το 10% των περιφερειών. Δηλαδή, τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά του κάθε τόπου εξακολουθούν να παραμένουν ισχυρά για την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας στην παραγωγή.

Διάγραμμα 3. Κλίμα κα εργατικού δυναμικού με προσόντα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στα όρια των TL2 περιφερειών, 2005

Η Τσεχία και οι Η.Π.Α. παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες περιφερειακές αποκλίσεις

Είναι γνωστό²⁵ ότι το επίπεδο δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού καθορίζει την ικανότητα μιας περιοχής να παράγει και χρησιμοποιεί την τεχνολογία. Συνεπώς, ο αριθμός των σπουδαστών, κατά την τρέχουσα περίοδο, είναι ένας κρίσιμος παράγοντας για την ανταγωνιστικότητα των περιφερειών στο μέλλον. Στις χώρες του ΟΟΣΑ π.χ. υπάρχει πολύ μεγάλη διαφορά στο ποσοστό των φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των περιφερειών των διαφόρων χωρών (Διάγραμμα 3).

Οι διαφορές που παρατηρούνται προηγούμενα στο τεχνολογικό επίπεδο των περιφερειών των χωρών μελλών του ΟΟΣΑ έχει σαν αποτέλεσμα, το 45%, περίπου, της αύξησης του ΑΕΠ που παρατηρείται την περίοδο 1995-2005, να οφείλεται μόνο στο 10% των περιφερειών. Στην Ελλάδα το 10% των περιφερειών δημιουργεί το 83% αυτής της αύξησης, όταν αντίστοιχος μέσος ορός για τις χώρες του ΟΟΣΑ είναι 44%. Ωστόσο, οι διαφορές στο προϊόν, την παραγωγικότητα της εργασίας, τη δημιουργία απασχόλησης, ή το ποσοστό των απασχολούμενων μεταξύ των περιφερειών των διαφόρων χωρών του ΟΟΣΑ είναι περίπου διπλάσιες. Συνεπώς, η λεγόμενη σύγκλιση των περιφερειών μεταξύ των κρατών διεθνώς εξακολουθεί να είναι ζητούμενο.

Με βάση την προηγούμενη ανάλυση και ειδικότερα τις προτάσεις της «Ευρώπης 2020» για συγκεκριμένους τομείς δράσεις, αλλά και το αναλυτικό πλαίσιο της ενδογενούς ανάπτυξης προκειμένου να διερευνήσουμε το στόχο της έρευνας, μεθοδολογικά, εφαρμόζεται η Ανάλυση Εισροών-Εκροών (Input-output analysis), η ανάλυση του παραγωγικού κενού (Gap analysis), η ανάλυση σύγκλισης – απόκλισης (Shift-Share analysis) και η SWOT ανάλυσης. Συγκεκριμένα, η έρευνα αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο με την εφαρμογή της ΙΟ ανάλυσης εντοπίζονται οι κλάδοι κλειδιά της περιφέρειας, δηλαδή οι κλάδοι που δημιουργούν τις ισχυρότερες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην οικονομία της περιοχής και από την άποψη αυτή είναι ένας ισχυρός παράγοντας ενίσχυσης της ενδογενούς ανάπτυξης.

Έτσι, οριοθετούνται συγκεκριμένοι τομείς οικονομικής δραστηριότητας, όπως η «Ευρώπη 2020» προτείνει, αλλά και οι κλάδοι που εντοπίζονται θα μπορούσαν, με βάση τα σύγχρονα εργαλεία π.χ. clusters, να αποτελέσουν μοχλούς ανάπτυξης της περιφέρειας και του νομού. Στο δεύτερο κεφάλαιο (Gap analysis) διερευνώνται οι δυνατότητες ανάπτυξης της περιφέρειας και του νομού σε σχέση με τους διαθέσιμους πόρους και την εφαρμοζόμενη τεχνολογία παραγωγής. Εκτιμάται κατά πόσο η περιφέρεια και ο νομός, με δεδομένη την τεχνολογία παραγωγής, μπορούν να αυξήσουν την παραγωγή και την απασχόληση, χωρίς να δημιουργηθούν πληθωριστικές πιέσεις. Στο τρίτο κεφάλαιο, αξιολογείται η οικονομική θέση

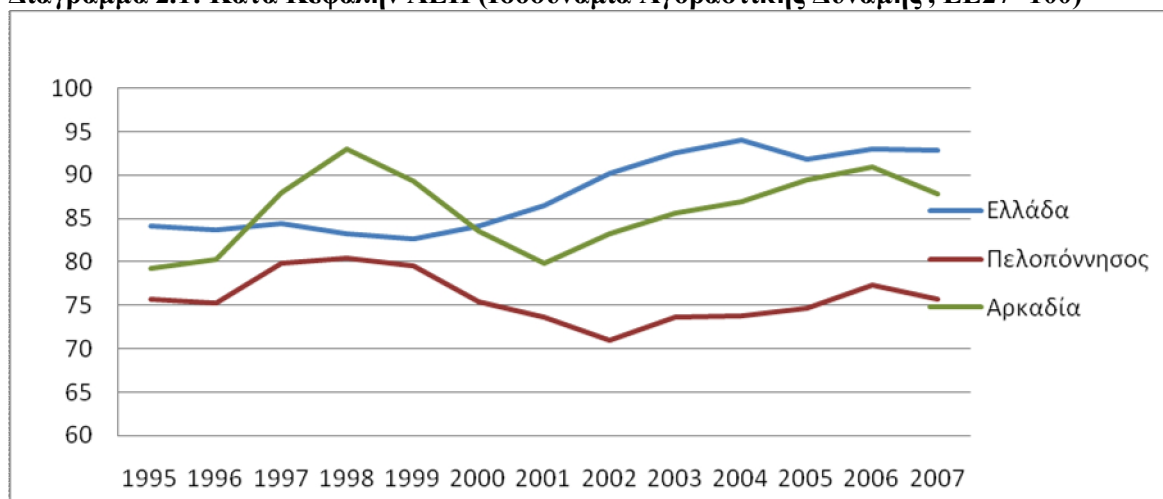
²⁵ Από έρευνα που έχει γίνει σε είκοσι χώρες του ΟΟΣΑ (2009a) έχει βρεθεί ότι υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ εξειδικευμένης εργασίας και φοιτητών. Έτσι κάποιες περιφέρειες διαθέτουν βραχυπρόθεσμα αλλά και μακροπρόθεσμα υψηλότερο επίπεδο ανθρώπινου κεφαλαίου.

της περιφέρειας και του νομού σε σχέση με τη χώρα και αποτιμώνται τα πεδία σύγκλισης και απόκλισης αντίστοιχα. Στο τέταρτο κεφάλαιο, με την εφαρμογή της SWOT ανάλυσης επισημαίνονται εκείνα τα χαρακτηριστικά της περιφέρειας τα οποία αν τα εκμεταλλευτεί θα διευρυνθούν οι δυνατότητες ανάπτυξης της. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο διατυπώνονται τα συμπεράσματα της έρευνας. Τέλος, η επιστημονική υπεύθυνος και οι ερευνητές ευχαριστούν θερμά το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ αλλά και τον κ. Στρόμπολο (Ελληνική Στατιστική Αρχή) που είχε την επιμέλεια των στατιστικών στοιχείων, χωρίς τα οποία δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση της έρευνας.

2 Οικονομικά και Κοινωνικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Πελοποννήσου και του Νομού Αρκαδίας

Ο νομός Αρκαδίας ανήκει διοικητικά στην περιφέρεια Πελοποννήσου, μαζί με τους νομούς Μεσσηνίας, Κορινθίας, Αργολίδας και Λακωνίας. Η μορφολογία του εδάφους είναι (ημι)ορεινή, οι κλιματολογικές συνθήκες τον χειμώνα συχνά αντίξοες και οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις περιορισμένες. Η πληθυσμιακή πυκνότητα της περιφέρειας Πελοποννήσου είναι 38,3 κάτοικοι ανά km², γεγονός που την κατατάσσει στις αραιοκατοικημένες περιφέρειες της ΕΕ-27 (ο μέσος όρος της πληθυσμιακής πυκνότητας της ΕΕ-27 είναι 113 κάτοικοι ανά km²). Κατά το διάστημα 2004-2008 ο πληθυσμός της περιφέρειας Πελοποννήσου μειώθηκε κατά 0,24%. (Eurostat 2010)

Διάγραμμα 2.1: Κατά Κεφαλή ΑΕΠ (Ισοδυναμία Αγοραστικής Δύναμης, ΕΕ27=100)

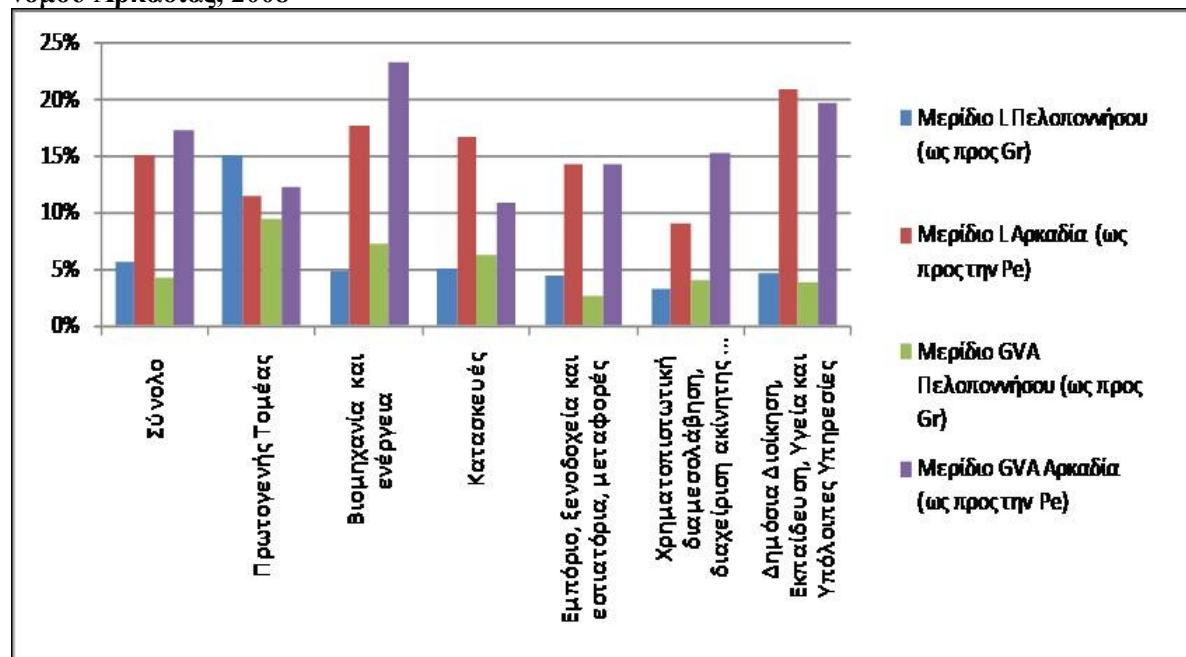
Πηγή: Eurostat, Stat extracts

Στο διάγραμμα 2.1 παρουσιάζεται το κατά κεφαλή ΑΕΠ σε μονάδες ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης για την Ελλάδα, την Πελοπόννησο και την Αρκαδία την περίοδο 1995-2007. Παρατηρούμε ότι το κατά κεφαλή ΑΕΠ της Αρκαδίας είναι σημαντικά υψηλότερο από αυτό της Πελοποννήσου, και μάλιστα από το 1996 έως το 2000 ξεπερνούσε το αντίστοιχο εθνικό μέγεθος.

Η περιφέρεια Πελοποννήσου παράγει το 4,98% της προστιθέμενης αξίας της χώρας, ενώ ο νομός Αρκαδίας παράγει το 16,76% της προστιθέμενης αξίας της Πελοποννήσου και το 0,84% της χώρας, κατά το έτος 2007 (Διάγραμμα 2.2). Από τα υπόλοιπα στοιχεία του διαγράμματος 2.2 ξεχωρίζει η υψηλή απασχόληση και προστιθέμενη αξία του κλάδου

βιομηχανίας και ενέργειας της Αρκαδίας, καθώς και η υψηλή συμμετοχή και στον Δημόσιο Τομέα.

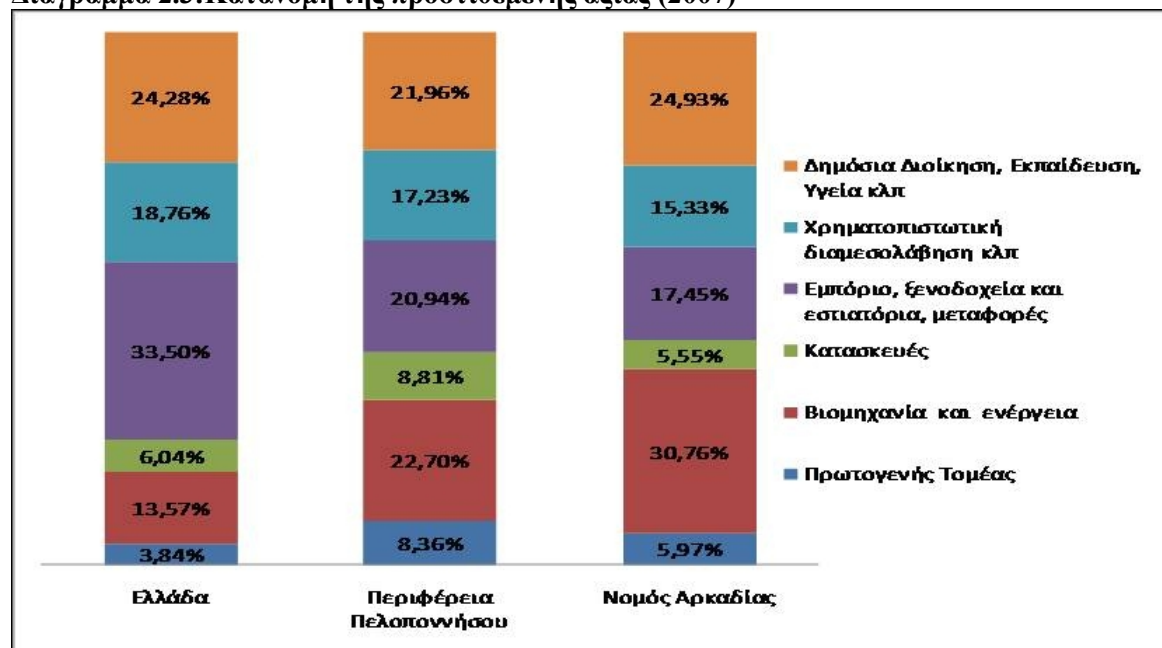
Διάγραμμα 2.2: Οικονομικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Πελοποννήσου και του νομού Αρκαδίας, 2008

Πηγή: Eurostat, Stat extracts

Αντίστοιχα, Στο διάγραμμα 2.3 παρουσιάζεται η κατανομή της προστιθέμενης αξίας της ελληνικής οικονομίας, της περιφέρειας Πελοποννήσου και του νομού Αρκαδίας το έτος 2007. Παρατηρούμε και πάλι την υψηλή συμμετοχή της Βιομηχανίας και Ενέργειας στην προστιθέμενη αξία του νομού καθώς επίσης και το υψηλό μερίδιο του δημόσιου τομέα, το οποίο συμβαδίζει με το εθνικό επίπεδο. Χαμηλή συμμετοχή στο σχηματισμό προστιθέμενης αξίας έχουν οι Κατασκευές, και ο κλάδος Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια και μεταφορές.

Διάγραμμα 2.3: Κατανομή της προστιθέμενης αξίας (2007)

Πηγή: Eurostat, Stat extracts

Σύμφωνα με την περιφερειακή κατάταξη της Eurostat (Eurostat 2010) η Περιφέρεια Πελοποννήσου εξειδικεύεται στην αγροτική παραγωγή. Στον πίνακα 2.1 παρουσιάζεται η περιφερειακή εξειδίκευση για όλες της περιφέρειες της ελληνική οικονομίας²⁶.

Πίνακας 2.1: Περιφερειακή Εξειδίκευση

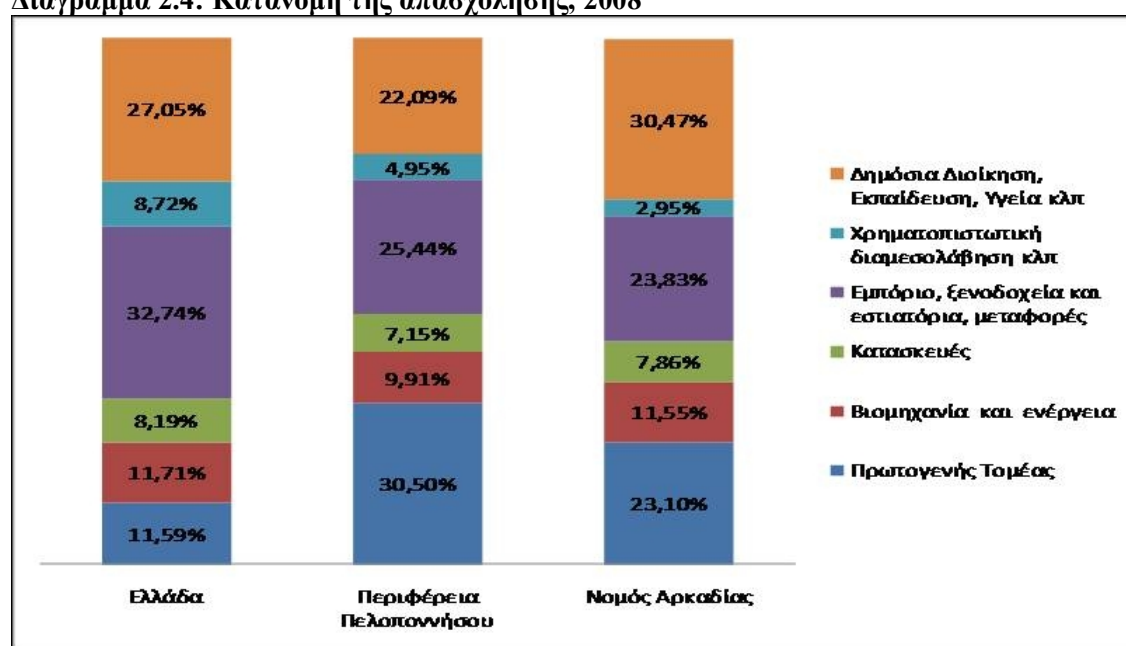
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	Εξειδίκευση στη Γεωργία
Κεντρική Μακεδονία	Εξειδίκευση στη Βιομηχανία
Δυτική Μακεδονία	Εξειδίκευση στη Γεωργία και τη Βιομηχανία
Θεσσαλία	Εξειδίκευση στη Γεωργία
Ηπειρος	Εξειδίκευση στη Γεωργία
Ιόνια Νησιά	Εξειδίκευση στη Γεωργία
Δυτική Ελλάδα	Εξειδίκευση στη Γεωργία
Στερεά Ελλάδα	Εξειδίκευση στη Γεωργία και τη Βιομηχανία
Πελοπόννησος	Εξειδίκευση στη Γεωργία
Αττική	Εξειδίκευση στις Υπηρεσίες
Βόρειο Αιγαίο	Εξειδίκευση στη Γεωργία
Νότιο Αιγαίο	Εξειδίκευση στις Υπηρεσίες
Κρήτη	Εξειδίκευση στη Γεωργία

Πηγή: Eurostat, 2010

²⁶ Η εκτίμηση της κατάταξης γίνεται με τη χρήση του συντελεστή συμμετοχής (*location quotient*), ο οποίος εκτιμάται από το λόγο της συμμετοχής της απασχόλησης του κλάδου της περιφέρειας προς την απασχόληση του κλάδου στη χώρα (για περισσότερα βλ. Eurostat, 2010).

Στο διάγραμμα 2.4 παρουσιάζεται η κατανομή της απασχόλησης της ελληνικής οικονομίας, της περιφέρειας Πελοποννήσου και του νομού Αρκαδίας το έτος 2007. Παρατηρούμε ότι στο νομό Αρκαδίας η συμμετοχή του Δημόσιου και του Πρωτογενή τομέα στο σχηματισμό της απασχόλησης ξεπερνούν την εθνική συμμετοχή. Το ποσοστό απασχόλησης στη Βιομηχανία και Ενέργεια ταυτίζεται σχεδόν με το εθνικό και υπερβαίνει αυτό της περιφέρειας. Χαμηλή συμμετοχή στη δημιουργία προστιθέμενης αξίας, έχει ο κλάδος της Χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης, καθώς και ο κλάδος: Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια και μεταφορές.

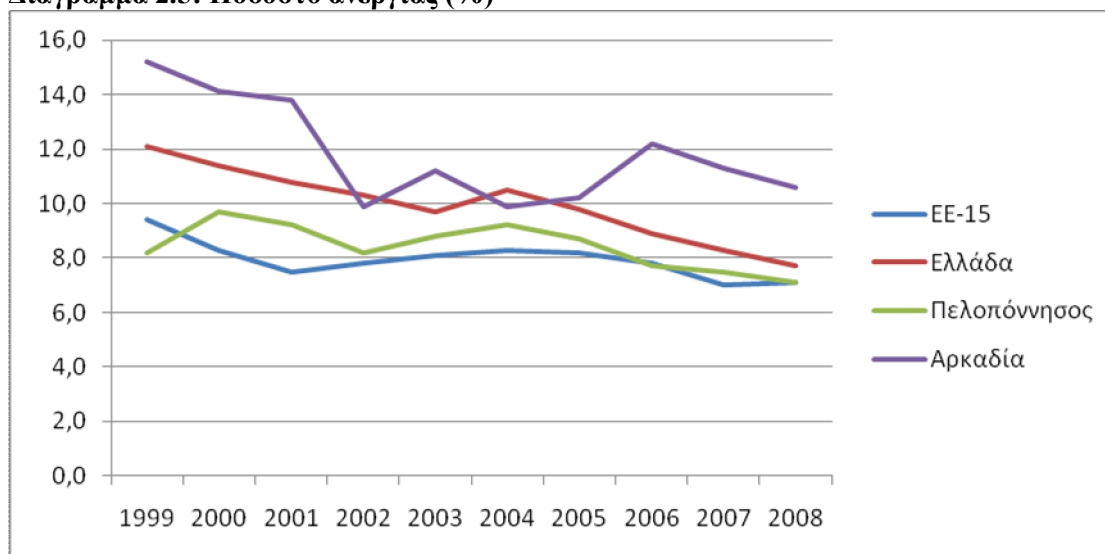
Διάγραμμα 2.4: Κατανομή της απασχόλησης, 2008

Πηγή: Eurostat, Stat extracts

Η ανεργία στην περιφέρεια αν και σταδιακά μειώνεται (διάγραμμα 2.5), ωστόσο παραμένει υψηλότερη κατά 3 μονάδες από το μέσο ποσοστό της χώρας (10,6% το 2008). Είναι μάλιστα πολύ υψηλότερη από την ανεργία της Πελοποννήσου, ενώ τα τελευταία χρόνια η απόκλιση αυξάνει.

Διάγραμμα 2.5: Ποσοστό ανεργίας (%)

Πηγή: Eurostat, Stat extracts

Την περίοδο 2000-2008, η απασχόληση της περιφέρειας, κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, εμφανίζει διαφορετική συμπεριφορά σε σχέση με τη χώρα. Συγκεκριμένα, αν συγκρίνουμε τις μεταβολές της απασχόλησης σε επίπεδο χώρας και περιφέρειας κατά τομέα, την περίοδο 2000-2008, παρατηρούμε ότι, ενώ η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα της περιφέρειας μειώθηκε κατά 0,6% ετησίως, στο νομό και στη χώρα οι αντίστοιχες μεταβολές ήταν: -4,04% και -7,78%. Τα αντίστοιχα μεγέθη για τους άλλους τομείς παρουσιάζονται στον πίνακα 2.2. Να σημειωθεί, ο υψηλός ρυθμός μείωσης της απασχόλησης στις Κατασκευές (-5,55%) στο νομό αλλά και στην Πελοπόννησο (σε πολύ μικρότερο όμως βαθμό, με μεταβολή -1,06%). Αντίστοιχα, στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας, ο ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης του τομέα των κατασκευών ήταν θετικός (3,59%).

Τέλος, συνολικά για τον νομό Αρκαδίας αλλά και για την περιφέρεια τα ποσοστά της μισθωτής απασχόλησης είναι σημαντικά μικρότερα σε σχέση με τα αντίστοιχα εθνικά.. Κατά τομέα όμως, με εξαίρεση τον πρωτογενή, το εμπόριο και τις κατασκευές, παρατηρούμε ότι η μισθωτή απασχόληση υπερβαίνει, ως ποσοστό, το αντίστοιχο μέγεθος της περιφέρειας Πελοποννήσου και φτάνει σχεδόν τα εθνικά ποσοστά.

Πίνακας 2.2: Μεταβολή της απασχόλησης και ποσοστό μισθωτής απασχόλησης

	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής της Απασχόλησης 2000-2008 (%)			Ποσοστό (%) Μισθωτής Απασχόλησης, 2008		
	Ελλάδα	Περιφέρεια Πελοποννήσου	Νομός Αρκαδίας	Ελλάδα	Περιφέρεια Πελοποννήσου	Νομός Αρκαδίας

Σύνολο	1,53	1,26	-2,23	64,92	47,75	58,48
Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία	-4,04	-0,60	-7,78	15,49	12,70	7,45
Βιομηχανία και ενέργεια	-0,10	5,51	1,68	82,79	73,31	97,87
Κατασκευές	3,59	-1,06	-5,55	67,09	46,88	53,13
Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες	1,85	0,86	-1,40	54,66	43,19	47,42
Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας,	4,37	3,99	-3,26	65,24	52,63	66,67
Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία και Υπόλοιπες Υπηρεσίες	3,57	3,44	3,32	90,02	89,04	91,94

Πηγή: Eurostat, Stat extracts

Συμπερασματικά, από την προηγούμενη ανάλυση προκύπτει ότι, τρεις είναι οι κρίσιμοι τομείς για την απασχόληση του νομού: η γεωργία, η δημόσια διοίκηση και η βιομηχανία (κυρίως η ενέργεια), ενώ σε σχέση με την προστιθέμενη αξία έχουμε τους τομείς της βιομηχανίας και ενέργειας, της δημόσιας διοίκησης και του εμπορίου –τουρισμού.

3 Ανάλυση Εισροών Εκροών

3.1 Το πλαίσιο της Ανάλυσης Εισροών-Εκροών

Η ανάλυση εισροών εκροών (input output ή IO analysis) συνιστά μια θεωρία παραγωγής, η οποία ερμηνεύει την λειτουργία του οικονομικού συστήματος²⁷ βασιζόμενη στην αλληλεξάρτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων του (Λίβας, 1994). Γενικά, με βάση τη θεωρία παραγωγής υπάρχουν πολλοί εναλλακτικοί συνδυασμοί εισροών για την παραγωγή μίας δεδομένης ποσότητας προϊόντος (εκροή) στο δεδομένο χρόνο. Η μαθηματική ή ποσοτική σχέση που συνδέει τις εισροές των πόρων με την παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών αποτελεί τη συνάρτηση παραγωγής.

Στο σύστημα εισροών-εκροών η συνάρτηση παραγωγής αντιπροσωπεύεται από εκείνη των σταθερών αναλογιών. Αυτό σημαίνει ότι η ποσότητα του προϊόντος που παράγεται μεταβάλλεται είτε ισόποσα σε σχέση με τις μεταβολές των χρησιμοποιηθέντων εισροών, είτε κατά αναλογία αυτών. Δηλαδή για να αυξηθεί η παραγωγή κάθε κλάδου απαιτείται η αύξηση όλων των εισροών με βάση τις σταθερές αναλογίες που ισχύουν μεταξύ τους. Αυτή η υπόθεση, όμως, προϋποθέτει ότι η ελαστικότητα υποκατάστασης των εισροών ισούται με το μηδέν. Συγκεκριμένα, η συνάρτηση παραγωγής της ανάλυσης εισροών-εκροών (συνάρτηση παραγωγής τύπου Leontief) έχει την μορφή:

$$Q = c[\min(\frac{L}{a}, \frac{K}{b})] = c \frac{\frac{L}{a} + \frac{K}{b} - \left| \frac{L}{a} - \frac{K}{b} \right|}{2} \quad (3.1)$$

Όπου c είναι μία σταθερή παράμετρος για την παραγωγικότητα του συστήματος, ενώ a και b είναι σταθερές παράμετροι που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο η εργασία (L) και το κεφάλαιο (K) πρέπει να συνδυάζονται. Δηλαδή, a μονάδες εργασίας πρέπει να συνδυάζονται με b μονάδες κεφαλαίου. Η παραγωγή (Q) υπολογίζεται πολλαπλασιάζοντας την παράμετρο c με το μικρότερο από τους δύο παραπάνω λόγους. Η (1) υπονοεί ότι ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος παραγωγής μίας δεδομένης ποσότητας προϊόντων, είναι ο συνδυασμός της εργασίας και του κεφαλαίου σε αναλογία a και b . Διαφορετικά, η επιχείρηση θα πληρώνει για πόρους που δεν θα προσθέτουν τίποτα στην παραγωγή της.

²⁷ Το σύστημα αναφοράς (ως οικονομικό σύστημα μπορεί να οριστεί το σύνολο των θεσμών και μηχανισμών που ρυθμίζουν την οικονομική συμπεριφορά και οργάνωση των οικονομικών υποκειμένων δηλαδή, εμπεριέχουν τους κανόνες που ρυθμίζουν την παραγωγή και την διανομή των αγαθών) μπορεί να είναι μια χώρα (εθνική οικονομία), μια περιφέρεια, ένας νομός ή μια επιχείρηση.

Τεχνικά, είναι αδύνατη η υποκατάσταση ενός είδους εισροών από ένα άλλο είδος εισροών παρά τη μεταβολή στις σχετικές τιμές. Επιπλέον, η αύξηση των εκροών κατά n φορές προϋποθέτει την αύξηση των εισροών, επίσης, κατά n φορές²⁸.

Οι συνέπειες αυτής της υπόθεσης είναι ότι:

- ◆ η ζήτηση των παραγωγικών συντελεστών είναι γραμμική συνάρτηση του επιπέδου παραγωγής του προϊόντος και ανεξάρτητη από τις τιμές τους,
- ◆ η υποαπασχόληση των παραγωγικών συντελεστών είναι σύνηθες φαινόμενο.

Η ανάλυση των εισροών-εκροών (ΙΟ ανάλυση), όπως έχουμε ήδη αναφέρει, υποθέτει ότι υπάρχουν σταθερές αναλογίες σε όλες τις παραγωγικές διαδικασίες²⁹. Ωστόσο, η υπόθεση αυτή αντί να ερμηνευθεί αυστηρά ως αδυναμία υποκατάστασης των εισροών, είναι δυνατό να "διασταλεί" αφού στην πραγματικότητα υπάρχουν πολλές μέθοδοι παραγωγής μίας ποσότητας προϊόντων (Λίβας, 1994).

Στην ΙΟ ανάλυση η κατανάλωση, οι επενδύσεις και τα υπόλοιπα στοιχεία της τελικής ζήτησης θεωρούνται ως εξωγενείς μεταβλητές. Έτσι, οι υποθέσεις που περιορίζουν την ισχύ του υποδείγματος σχετίζονται αποκλειστικά με την παραγωγή. Η βάση του υποδείγματος εισροών-εκροών είναι ότι όλες οι παραγωγικές δραστηριότητες μπορούν να διαιρεθούν σε κλάδους, των οποίων οι μεταξύ τους σχέσεις μπορούν να εκφραστούν από ένα σύνολο συναρτήσεων εισροών. Οι ιδιότητες του υποδείγματος του Leontief στηρίζονται στις παρακάτω τρεις βασικές υποθέσεις(Λίβας, 1994):

1. Κάθε προϊόν ή ομάδα προϊόντων διατίθεται από *μία* βιομηχανία, ή από *έναν* παραγωγικό κλάδο. Συνέπεια της υπόθεσης αυτής είναι ότι, πρώτον, μία μόνον μέθοδος χρησιμοποιείται για την παραγωγή της συγκεκριμένης ομάδας των προϊόντων και, δεύτερον, ότι κάθε παραγωγικός κλάδος έχει μόνον ένα κύριο προϊόν.

²⁸ Η συνάρτηση παραγωγής του Leontief παρουσιάζει τις ιδιότητες της συνάρτησης παραγωγής των Cobb-Douglas στην περίπτωση που $a + b = 1$, δηλαδή με σταθερές αποδόσεις κλίμακας. Αλλά για τη συνάρτηση του Leontief, οι ιδιότητες αυτές στηρίζονται στην υπόθεση της μη υποκατάστασης των εισροών, ενώ για τη συνάρτηση παραγωγής των Cobb-Douglas οι ιδιότητες αυτές είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας αριστοποίησης. Σχετικά με τις σταθερές αποδόσεις κλίμακας, οι οικονομολόγοι συνήθως υποθέτουν ότι όταν η παραγωγή αυξάνει, το ποσοστό αύξησης των εισροών είναι μεγαλύτερο ή μικρότερο του ποσοστού αύξησης της παραγωγής. Η στατιστική όμως εμπειρία δείχνει ότι το μέσο κόστος των προϊόντων είναι ανεξάρτητο της κλίμακας παραγωγής σε αρκετές περιπτώσεις. Έτσι, μολονότι δεν υπάρχει πλήρης θεωρητική υποστήριξη, η υπόθεση του σταθερού μέσου κόστους στην ανάλυση των εισροών-εκροών δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν εξωπραγματική. Πάντως, το σημαντικό πόρισμα είναι ότι η επιλογή του συστήματος εισροών-εκροών σαν αναλυτικού μέσου της οικονομίας και των μεταβολών της, συνεπάγεται την εφαρμογή και των υποθέσεων που το διέπουν. Ένας πίνακας εισροών-εκροών μπορεί να καταρτισθεί και να χρησιμοποιηθεί εφόσον ισχύουν και οι σχετικές υποθέσεις (Λίβας 1994).

²⁹ Αυτό σημαίνει ότι μία k μεταβολή της παραγωγής είναι δυνατή μόνο με μία k μεταβολή σε κάθε μία από τις απαιτούμενες εισροές. Άρα, η ύπαρξη οικονομικών κλίμακας στην παραγωγική διαδικασία αγνοείται, καθώς κάθε κλάδος του υποδείγματος θεωρούμε ότι λειτουργεί κάτω από σταθερές οικονομίες κλίμακας.

2. Οι εισροές κάθε παραγωγικού κλάδου είναι συνάρτηση μόνο του επιπέδου παραγωγής του κλάδου.
3. Το συνολικό αποτέλεσμα της εκτέλεσης διαφόρων τύπων παραγωγής είναι το άθροισμα των επιμέρους αποτελεσμάτων. Η υπόθεση αυτή είναι γνωστή και ως προσθετική υπόθεση.

Για την εμπειρική εξειδίκευση και εφαρμογή της ΙΟ ανάλυσης απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ενός πίνακα εισροών εκροών (ΠΕΕ) για το σύστημα αναφοράς. Ειδικότερα, ο ΠΕΕ εκφράζει, παράλληλα, τη δομή της τεχνολογίας παραγωγής ενός συστήματος και την κατάσταση της γενικής του ισορροπίας, ενώ συγχρόνως αντιπροσωπεύει και ένα προηγμένο σύστημα εθνικών λογαριασμών. Από την επεξεργασία ενός ΠΕΕ προκύπτουν «τα εργαλεία» (π.χ. τεχνολογικοί συντελεστές, πολλαπλασιαστές κλπ) της ΙΟ ανάλυσης με βάση τα οποία διερευνώνται, κυρίως, τα επίπεδα των διακλαδικών σχέσεων ενός δεδομένου συστήματος. Η εκτίμηση και αξιολόγηση των συντελεστών αυτών γίνεται εφαρμόζοντας τόσο το υπόδειγμα του Leontief όσο και το υπόδειγμα του Ghosh.

Στη βιβλιογραφία, το μεν υπόδειγμα Leontief³⁰ αναφέρεται κυρίως ως υπόδειγμα το οποίο καθορίζεται από τη ζήτηση (demand-driven), ενώ το Ghosh ως υπόδειγμα το οποίο καθορίζεται από την προσφορά³¹ (supply-driven). Έτσι, θα επικεντρωθούμε, κυρίως, σε κάθετα «αποτελέσματα», που έχουν ως βάση τη δομή σχέσεων του υποδείγματος Leontief και σε οριζόντια «αποτελέσματα» που έχουν ως βάση τη δομή σχέσεων του υποδείγματος Ghosh. Ειδικότερα, σε σχέση με το Leontief, η αύξηση της εκροής ενός τομέα, από μία εξωγενή μεταβολή της ζήτησης (π.χ. επενδύσεις), δημιουργεί ζήτηση για ενδιάμεσες εισροές από τους άλλους τομείς οι οποίοι με τη σειρά τους αυξάνοντας την εκροή τους δημιουργούν επιπλέον ζήτηση κ.ο.κ. Γι' αυτό, το υπόδειγμα μπορεί να θεωρηθεί ως υπόδειγμα ζήτησης εισροών-εκροών. Αντίστοιχα, στο Ghosh υπόδειγμα, μία αύξηση στην εκροή ενός τομέα, από μία αρχική αύξηση ενός στοιχείου της προστιθέμενης αξίας (π.χ. μισθοί), προκαλεί μεταβολή στην προσφορά όλων των άλλων τομέων κ.ο.κ. Γι' αυτό, το υπόδειγμα μπορεί να θεωρηθεί ως υπόδειγμα προσφοράς εισροών-εκροών.

Στη συγκεκριμένη έρευνα θα εφαρμοστούν και τα δύο υποδείγματα, δηλαδή θα αναλυθούν τόσο οι κάθετες (Leontief), όσο και οι οριζόντιες (Ghosh) διασυνδέσεις των κλάδων της περιφέρειας Πελοποννήσου, για το έτος 2007 (αδημοσίευτος).

³⁰ Στην περίπτωσή μας θα εφαρμόσουμε το ανοικτό στατικό υπόδειγμα του Leontief.

³¹ Σημειώνουμε ότι η διάκριση demand-driven και supply driven δεν γίνεται αποδεκτή από όλους τους μελετητές.

3.2 Μεθοδολογία

3.2.1 Συντελεστές Άμεσης Διασύνδεσης

Οι τεχνολογικοί συντελεστές ή συντελεστές εισροών (υπόδειγμα Leontief) καθορίζουν τα ποσά των εισροών που απαιτούνται από τους διάφορους παραγωγικούς τομείς (κλάδους) της οικονομίας, προκειμένου να παραχθεί ποσότητα προϊόντος μιας χρηματικής μονάδας, από τον εξεταζόμενο τομέα (κλάδο). Συνεπώς, οι τεχνολογικοί συντελεστές αντιπροσωπεύουν τη δομή του κόστους παραγωγής, δηλαδή τη χρησιμοποιούμενη τεχνολογία παραγωγής (Λίβας, 1994).

Το τυπικό στοιχείο της μήτρας των τεχνολογικών συντελεστών (A) υπολογίζεται από τη σχέση:

$$a_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_j} \quad (3.2)$$

Δηλαδή, η σχέση (3.2) υποδηλώνει ότι η παραγωγή μίας μονάδας προϊόντος του τομέα j απαιτεί a_{1j} ποσότητα προϊόντος του πρώτου τομέα, a_{2j} ποσότητα προϊόντος του δεύτερου τομέα (κλάδου) και a_{nj} ποσότητα προϊόντος του n-οστού τομέα (κλάδου)³².

Εναλλακτικά, για το υπόδειγμα τύπου Ghosh, υποθέτουμε ότι από κάθε τομέας εκρέει προϊόν σε σταθερές αναλογίες προς τους άλλους τομείς, στον αντίποδα, ουσιαστικά, των σταθερών αναλογιών των εισροών που ισχύει για το υπόδειγμα Leontief. Αυτό σημαίνει ότι αν η παραγωγή ενός κλάδου μεταβληθεί θα μεταβληθούν ισόποσα και οι ενδιάμεσες εισροές της παραγωγής του από τους άλλους κλάδους που τις χρησιμοποιούν. Στη γενική περίπτωση, οι συντελεστές κατανομής (Ghosh), ή συντελεστές εκροών δίνονται από την σχέση:

$$\beta_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_i} \quad (3.3)$$

Δηλαδή η σχέση (3.3) εκφράζει το ποσό (β_{ij}) της παραγωγής του κλάδου i που διατίθεται στον κλάδο j για ενδιάμεση χρήση ανά μονάδα παραγωγής του i. Ο πίνακας των συντελεστών κατανομής (B) προέρχεται από την μήτρα των διακλαδικών σχέσεων του ΠΕΕ, αφού πρώτα διαιρέσουμε κάθε στοιχείο των γραμμών του με την ακαθάριστη παραγωγή του αντίστοιχου κλάδου. Έτσι, τα στοιχεία των γραμμών του B, συντελεστές εκροών, δείχνουν τις ποσότητες που διατίθενται για ενδιάμεση χρήση στους υπόλοιπους κλάδους από την μοναδιαία παραγωγή ενός κλάδου.

³² Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι οτιδήποτε χρησιμοποιείται από τον j τομέα παράγεται από τους υπόλοιπους τομείς μέσα στο χρονικό ορίζοντα εφαρμογής και ότι όλη η παραγωγή του i τομέα χρησιμοποιείται πλήρως.

Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τους πίνακες A και B είναι οι δείκτες των κάθετων και οριζόντιων διακλαδικών σχέσεων της παραγωγής, αντίστοιχα. Οι δείκτες αυτοί χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν το μέγεθος της αλληλεξάρτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων μιας οικονομίας καθώς και το βαθμό στον οποίο η μεγέθυνση ενός κλάδου μπορεί να συμβάλει άμεσα στη μεγέθυνση άλλων κλάδων³³.

Συγκεκριμένα, η μεταβολή της τελικής ζήτησης για το προϊόν του κλάδου j κατά μία χρηματική μονάδα θα προκαλέσει τις αντίστοιχες άμεσες επιδράσεις στην παραγωγή των κλάδων που συνδέονται μαζί του (κάθετες διασυνδέσεις). Ο δείκτης άμεσης κάθετης διασύνδεσης του κλάδου j υπολογίζεται από το άθροισμα της αντίστοιχης στήλης της μήτρα των τεχνολογικών συντελεστών (A), σχέση (3.4).

$$K_j = \sum_j a_{ij} \quad (3.4)$$

όπου: K_j ο συντελεστής των άμεσων κάθετων διασυνδέσεων του κλάδου j.

Αντίστοιχα, για να υπολογιστούν οι άμεσες οριζόντιες διασυνδέσεις των κλάδων χρησιμοποιείται η μήτρα B. Ουσιαστικά, μέσω της εκτίμησης των οριζόντιων διασυνδέσεων διερευνάται ο βαθμός διασύνδεσης ενός κλάδου με τους κλάδους που χρησιμοποιούν ως ενδιάμεση εισροή τα προϊόντα του. Δηλαδή, εκτιμώνται οι άμεσες επιδράσεις που θα προκαλέσει η μεταβολή των τελικών πληρωμών του κλάδου i στην παραγωγή των κλάδων που συνδέονται μαζί του. Οι άμεσες επιδράσεις δίνονται από το άθροισμα της αντίστοιχης γραμμής της μήτρας των συντελεστών κατανομής (B):

$$O_i = \sum_i \beta_{ij} \quad (3.5)$$

όπου: O_i ο συντελεστής των άμεσων οριζόντιων διασυνδέσεων του κλάδου i.

Ο πίνακας των τεχνολογικών συντελεστών ή συντελεστών εισροών (A), ο πίνακας των συντελεστών κατανομής ή συντελεστών εκροών (B), και οι άμεσοι συντελεστές των πρωτογενών εισροών, είναι οι βασικοί δείκτες για την εφαρμογή του IO υποδείγματος και την εκτίμηση των παραπέρα παραμέτρων του.

3.2.2 Συντελεστές Άμεσης και Έμμεσης Διασύνδεσης

Οι άμεσες αγορές (εισροές) ενός κλάδου από τους άλλους κλάδους προκειμένου να παραχθεί μία χρηματική μονάδα του προϊόντος του, όπως είδαμε προηγούμενα, καταγράφονται στη μήτρα των τεχνολογικών συντελεστών (A). Ωστόσο, οι εισροές αυτές δεν αντιπροσωπεύουν και τη συνολική αύξηση της παραγωγής η οποία προκαλείται από την αύξηση της τελικής

³³ Εδώ πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι το μέγεθος των δεικτών κλαδικής διασύνδεσης εξαρτάται από το βαθμό ομαδοποίησης του υποδείγματος. Όσο μικρότερες είναι οι διαστάσεις της μήτρας των τεχνολογικών συντελεστών, τόσο υψηλότεροι είναι οι δείκτες κλαδικής διασύνδεσης.

ζήτησης. Γενικά, όταν η τελική ζήτηση για το προϊόν κάποιου παραγωγικού κλάδου μεταβληθεί (αυξηθεί ή μειωθεί), τότε θα σημειωθούν άμεσες και έμμεσες μεταβολές (αυξήσεις ή μειώσεις) στην παραγωγή όλων σχεδόν των κλάδων της οικονομίας. Ο προσδιορισμός των άμεσων και έμμεσων μεταβολών αποτελεί ένα από τους κυριότερους στόχους της ΙΟ ανάλυσης. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται με την αντιστροφή μιας μήτρας που σχηματίζεται από την αφαίρεση της μήτρας των τεχνολογικών συντελεστών (A) από τη μοναδιαία μήτρα. Η μήτρα αυτή ονομάζεται αντίστροφη μήτρα Leontief ή μήτρα πολλαπλασιαστής. Τα στοιχεία της αντίστροφης μήτρας Leontief καλούνται συντελεστές αλληλεξάρτησης και δείχνουν τα συνολικά αποτελέσματα (άμεσα και έμμεσα), που προκαλεί στην οικονομία, η μεταβολή της τελικής ζήτησης κατά μία μονάδα.

Αν X , A και F , εκφράζουν το διάνυσμα των κλαδικών επιπέδων παραγωγής, την μήτρα των τεχνολογικών συντελεστών και το διάνυσμα των κλαδικών επιπέδων της τελικής ζήτησης, αντίστοιχα, η λύση του υποδείγματος δίνεται από την σχέση:

$$\begin{aligned} X &= AX + F && \text{ή} \\ (I - A)X &= F && \text{ή} \\ X &= (I - A)^{-1}F && (3.6) \end{aligned}$$

όπου I η μοναδιαία μήτρα διαστάσεων $n \times n$

Η εξίσωση (3.6) υπολογίζει το διάνυσμα του επιπέδου παραγωγής όλων των κλάδων της οικονομίας ($X \geq 0$) που απαιτείται για την κάλυψη της τελικής ζήτησης ($F \geq 0$), με δεδομένη τη μήτρα των τεχνολογικών συντελεστών A . Η μήτρα $(I-A)^{-1}$ είναι η αντίστροφη μήτρα του Leontief ή μήτρα των συνολικών (άμεσων και έμμεσων) απαιτήσεων.

Αντίστοιχα, στην περίπτωση του Ghosh υποδείγματος η λύση δίνεται από τις σχέσεις:

$$\begin{aligned} X &= BX + V && \text{ή} \\ X &= V(I - B)^{-1} && (3.7) \end{aligned}$$

Όπου X το διάνυσμα γραμμή των κλαδικών επιπέδων παραγωγής, B η μήτρα των συντελεστών κατανομής και V το διάνυσμα-γραμμή των αρχικών εισροών των κλάδων. Δηλαδή, από την (3.7) εκτιμάται το συνολικό προϊόν που θα πρέπει να παράγει και να διαθέσει κάθε κλάδος, αν είναι δεδομένα οι αμοιβές των πρωτογενών συντελεστών της X παραγωγής, και η μήτρα των συντελεστών B . Η μήτρα $(I - B)^{-1}$ είναι η αντίστροφη του Ghosh και, κατ' αντιστοιχία με την αντίστροφη του Leontief, δείχνει τις συνολικές μεταβολές στην οικονομία που δημιουργούνται από την μοναδιαία μεταβολή των αρχικών εισροών ενός κλάδου.

Οι πίνακες $(I - A)^{-1}$ και $(I - B)^{-1}$ είναι οι μήτρες πολλαπλασιαστές μέσω των οποίων εκτιμώνται, αντίστοιχα, οι κάθετες και οι οριζόντιες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις των μεταβολών της ζήτησης ή των πρωτογενών εισροών στην οικονομία συνολικά. Κατ' αντιστοιχία με τις σχέσεις (3.4) και (3.5), το άθροισμα των στηλών της $(I - A)^{-1}$ δίνει τις συνολικές κάθετες διασυνδέσεις της παραγωγής (R_j), ενώ το άθροισμα των γραμμών της $(I - B)^{-1}$ δίνει τις συνολικές οριζόντιες διασυνδέσεις παραγωγής (Π_i):

$$R_j = \sum_j b_{ij} \quad (3.8)$$

$$\Pi_i = \sum_i b_{ij}^* \quad (3.9)$$

Είναι γνωστό ότι το σημαντικότερο πλεονέκτημα της ανάλυσης εισροών-εκροών προκύπτει από τη δυνατότητα μέτρησης των έμμεσων επιδράσεων που ο κάθε κλάδος δημιουργεί στην οικονομία, των επιδράσεων, δηλαδή, που εξαρτώνται από τις διακλαδικές του διασυνδέσεις. Συνεπώς, η εκτίμηση τόσο των άμεσων όσο και των άμεσων και έμμεσων συντελεστών διασύνδεσης των κλάδων μας δίνει ένα πρώτο μέτρο επιρροής κάθε κλάδου στο πλαίσιο ενός δεδομένου συστήματος, τη βραχυχρόνια περίοδο.

Στην μελέτη περίπτωσης υπολογίζονται τόσο οι άμεσοι όσο και οι έμμεσοι και έμμεσοι δείκτες διασύνδεσης ή συντελεστές αλληλεξάρτησης που προκύπτουν μέσω του υποδείγματος Leontief, καθώς και μέσω του υποδείγματος του Ghosh.

3.2.3 Οι Πολλαπλασιαστές στην Ανάλυση Εισροών-Εκροών

Γενικά, οι πολλαπλασιαστές στην ανάλυση εισροών-εκροών θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένα σύστημα προκαλούμενων οικονομικών συναλλαγών το οποίο ακολουθεί μια διαταραχή στην οικονομία. Όταν π.χ. στην οικονομία εκδηλωθεί μια διαταραχή σε κάποιο από τα στοιχεία της τελικής ζήτησης (υπόδειγμα ζήτησης) ενός κλάδου, αναμένεται να προκληθεί μια άμεση μεταβολή στην παραγωγή του κλάδου, όπως είδαμε προηγουμένα. Η μεταβολή αυτή θα προκαλέσει ένα πρώτο κύμα ζήτησης στους προμηθευτές του εν λόγω κλάδου. Στη συνέχεια, οι προμηθευτές αυτοί θα αναπτύξουν ένα δεύτερο κύμα ζήτησης προκειμένου να ικανοποιήσουν τη δευτερογενή ζήτηση που θα αναπτυχθεί, λόγω της αρχικής μεταβολής. Με τη σειρά τους, οι προμηθευτές αυτοί θα εκδηλώσουν ένα τρίτο κύμα ζήτησης προκειμένου να ικανοποιήσουν τη ζήτηση του προηγούμενου κύματος κ.ο.κ. Έτσι, δημιουργείται στη οικονομία ένας αριθμός επακόλουθων “κυματισμών” ζήτησης. Οι κυματισμοί αυτοί θεωρητικά, μπορεί να είναι άπειροι, ο όγκος όμως των συναλλαγών που προκαλούν, τείνει σε έναν πεπερασμένο αριθμό. Ωστόσο, οι μεταβολές αυτές πέρα από την παραγωγή προκαλούν αντίστοιχες επιδράσεις και στις πρωτογενείς εισροές των κλάδων. Οι επιδράσεις του

πολλαπλασιαστική αναλύονται σε τρία συστατικά μέρη: τις άμεσες, τις έμμεσες και τις προκαλούμενες.

- Η άμεση επίδραση είναι η μεταβολή στις αγορές που οφείλεται στις μεταβολές της οικονομικής δραστηριότητας
- Η έμμεση επίδραση είναι η μεταβολή στις αγορές των προμηθευτών των οικονομικών δραστηριοτήτων που αντιμετωπίζουν την άμεση διαταραχή.
- Προκαλούμενη επίδραση είναι η μεταβολή στις καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών³⁴ που οφείλεται σε μεταβολές του εισοδήματος, ως συνέπεια των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων της οικονομικής δραστηριότητας

Συνεπώς, ανάλογα με το εξεταζόμενο μέγεθος (π.χ. απασχόληση, μισθοί κ.ά), η χρήση της μήτρα-πολλαπλασιαστή $(I - A)^{-1}$ ή $(I - B)^{-1}$ μας δίνει τις συνολικές επιπτώσεις στην οικονομία, από μια εξωγενή διαταραχή, οι οποίες οφείλονται στις διακλαδικές της σχέσεις.

Έτσι, προϋπόθεση για την εκτίμηση των εν λόγω πολλαπλασιαστών είναι, αρχικά, ο υπολογισμός των άμεσων συντελεστών των πρωτογενών εισροών του ΙΟ υποδείγματος. Οι συντελεστές αυτοί προκύπτουν ως ο λόγος των στοιχείων της προστιθέμενης αξίας του κλάδου προς την ακαθάριστη παραγωγή του:

$$\text{direct}_i = w_i / X_i \quad (3.10)$$

όπου: w_i το εξεταζόμενο στοιχείο των πρωτογενών εισροών, X_i η ακαθάριστη παραγωγή, και $i = 1, \dots, n$ οι κλάδοι.

Οι άμεσοι συντελεστές εκτιμούν το κατά πόσο θα αυξηθούν οι πρωτογενείς εισροές ενός κλάδου, αν η παραγωγή του αυξηθεί κατά μια μονάδα.

Το διάνυσμα όμως των συνολικών (άμεσων+έμμεσων) κάθετων πολλαπλασιαστών (backward multipliers) ως προς το εξεταζόμενο μέγεθος, στη γενική του μορφή, δίνεται από τη σχέση:

$$\text{Backward}' = \text{direct}' \cdot (I - A)^{-1} \quad (3.11)$$

Όπου Backward το διάνυσμα των συνολικών κάθετων πολλαπλασιαστών του εξεταζόμενου μεγέθους³⁵. Κάθε στοιχείο του Backward διανύσματος δείχνει τη συνολική αύξηση του εξεταζόμενου μεγέθους στην οικονομία, η οποία απαιτείται για την ικανοποίηση μιας μονάδας αύξησης στην τελική ζήτηση του κλάδου j .

³⁴ Για να μπορούμε να έχουμε τέτοιου τύπου αποτελέσματα θα πρέπει στη μήτρα των ενδιάμεσων συναλλαγών να συμπεριληφθεί μια επιπλέον γραμμή που θα περιλαμβάνει την προστιθέμενη αξία των κλάδων και μία στήλη που θα περιλαμβάνει την κλαδική κατανομή της ιδιωτικής κατανάλωσης των νοικοκυριών.

³⁵ Το σύμβολο " ' " αναφέρεται στην αναστροφή του πίνακα.

Αντίστοιχα, για να υπολογιστούν οι άμεσες και έμμεσες (συνολικές) οριζόντιες διασυνδέσεις των κλάδων χρησιμοποιείται η μήτρα $(I - B)^{-1}$. Ουσιαστικά, εκτιμώνται οι άμεσες και έμμεσες επιδράσεις που θα προκαλέσει η μεταβολή των τελικών πληρωμών του κλάδου i στην παραγωγή των κλάδων που συνδέονται μαζί του. Το διάνυσμα των συνολικών οριζόντιων πολλαπλασιαστών (forward multipliers) ως προς το εξεταζόμενο μέγεθος εκτιμάται από τη σχέση:

$$\text{forward} = (I - B)^{-1} \cdot \text{direct} \quad (3.12)$$

Όπου forward το διάνυσμα των οριζόντιων πολλαπλασιαστών του εξεταζόμενου μεγέθους.

Όπως έχει αναφερθεί και προηγούμενα, το σημαντικότερο πλεονέκτημα της ανάλυσης εισροών-εκροών προκύπτει από τη δυνατότητα μέτρησης των έμμεσων επιδράσεων που ο κάθε κλάδος δημιουργεί δηλαδή, των επιδράσεων που εξαρτώνται από τις διακλαδικές του σχέσεις στην οικονομία. Η διαφορά ανάμεσα στους συνολικούς και τους άμεσους πολλαπλασιαστές εκφράζει το μέγεθος των έμμεσων πολλαπλασιαστών. Η σχέση αυτή εκφράζει τη μεταβολή ενός μεγέθους, η οποία οφείλεται «καθαρά» στις διασυνδέσεις του εξεταζόμενου κλάδου με τους υπόλοιπους.

3.2.4 Οι Πολλαπλασιαστές Απασχόλησης και Μισθών

Η εξειδίκευση του ΙΟ υποδείγματος για την εκτίμηση των πολλαπλασιαστών της απασχόλησης και των μισθών, βασίζεται στην ανάλυση που έχει προηγηθεί. Έτσι, εκτιμούμε τους άμεσους συντελεστές απασχόλησης και μισθών καθώς και τους αντίστοιχους πολλαπλασιαστές.

Συγκεκριμένα, στην ανάλυση εισροών-εκροών ο αριθμός των απασχολουμένων στο σύνολο της οικονομίας μπορεί να περιγραφεί από τη σχέση:

$$L_{total} = l'X \quad (3.13)$$

όπου: L ο συνολικός αριθμός απασχολουμένων

l το διάνυσμα των άμεσων συντελεστών απασχόλησης τα στοιχεία του οποίου δίνονται από τον τύπο:

$$l_i = \frac{L_i}{X_i} \quad (3.14)$$

Οι συνολικοί κάθετοι πολλαπλασιαστές (λ') ως προς την απασχόληση ορίζονται από τη σχέση:

$$\lambda' = l'(I - A)^{-1} \quad (3.15)$$

Από τη (3.15) είναι σαφές ότι κάθε στοιχείο του διανύσματος λ' δείχνει τη συνολική μεταβολή της απασχόλησης που προκαλείται στην οικονομία από μία μεταβολή στην τελική ζήτηση του κάθε κλάδου χωριστά. Η διαφορά ανάμεσα στους συνολικούς και τους άμεσους πολλαπλασιαστές της απασχόλησης εκφράζει το μέγεθος των έμμεσων πολλαπλασιαστών. Οι έμμεσοι πολλαπλασιαστές δείχνουν, όπως έχουμε αναφέρει και προηγούμενα, το μέγεθος της μεταβολής στην απασχόληση που προκύπτει από την εξάρτηση του κλάδου που έχει υποστεί τη μεταβολή στην τελική ζήτηση, από τους υπόλοιπους κλάδους.

Οι συνολικοί οριζόντιοι πολλαπλασιαστές (λ^*) απασχόλησης ορίζονται από τη σχέση:

$$\lambda^* = (I - B)^{-1} \cdot 1 \quad (3.16)$$

Κάθε στοιχείο του διανύσματος λ^* δείχνει τη μεταβολή στη συνολική απασχόληση της οικονομίας που προκαλείται από μία μεταβολή στις πρωτογενείς εισροές του κάθε κλάδου χωριστά. Όπως και προηγούμενα, η διαφορά των άμεσων συντελεστών από τους συνολικούς μας δίνει τις αντίστοιχες έμμεσες μεταβολές.

Ακολουθώντας την μεθοδολογία που αναλύθηκε προηγούμενα για την απασχόληση μπορούμε να εκτιμήσουμε αντίστοιχα και τους πολλαπλασιαστές των άλλων πρωτογενών εισροών όπως π.χ. των μισθών. Στην μελέτη περίπτωσης θα εκτιμηθούν τόσο οι κάθετοι και οριζόντιοι πολλαπλασιαστές της απασχόλησης όσο και των μισθών, κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας.

3.2.5 Πολλαπλασιαστές Επαγγελμάτων

Εκτός από την εκτίμηση των πολλαπλασιαστών απασχόλησης, με βάση το υπόδειγμα εισροών εκροών μπορούν να υπολογιστούν και οι πολλαπλασιαστές επαγγελμάτων. Για να είναι εφικτή αυτή η εφαρμογή θα πρέπει να είναι διαθέσιμη η κατηγοριοποίηση της απασχόλησης του κάθε κλάδου σε επαγγέλματα.

Αν στη (3.13) αντικαταστήσουμε τον αριθμό των απασχολούμενων με τον αριθμό των απασχολούμενων ανά επάγγελμα έχουμε:

$$L_{\text{total},k} = I_{k,i} (I-A)^{-1} Y \Rightarrow L_{\text{total},k} = I_{k,i} B Y \quad (3.17)$$

Όπου: $I_{k,i} = L'_{i,k} \hat{X}^{-1}$ ο πίνακας των άμεσων συντελεστών των επαγγελμάτων και $L_{i,k}$ ο πίνακας, του οποίου το στοιχείο $L_{m,n}$ δηλώνει τον αριθμό των απασχολούμενων στον κλάδο m και στο επάγγελμα n ³⁶. Οι πολλαπλασιαστές επαγγελμάτων, δίνονται από τη σχέση:

³⁶Ένα ζήτημα που προέκυψε κατά την εκτίμηση των πολλαπλασιαστών των επαγγελμάτων είναι το εξής: Επειδή για κάποια επαγγέλματα, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, δεν υπάρχουν καθόλου εργαζόμενοι σε κάποιους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, ο διαγώνιος πίνακας \mathbf{X} που τα περιέχει έχει στις αντίστοιχες θέσεις μηδενικά στοιχεία. Αυτό σημαίνει ότι $|\mathbf{X}| = 0$ και άρα ο \mathbf{X} δεν

$$\Lambda_{k,i} = I_{k,i} (I-A)^{-1} \quad (3.18)$$

Το τυχαίο στοιχείο $\Lambda_{n,m}$ του πίνακα δείχνει τον συνολικό αριθμό (άμεσο και έμμεσο) απασχολούμενων στο επάγγελμα n του κλάδου m που δημιουργείται μετά από μία αύξηση στην τελική ζήτηση του κλάδου m κατά μία μονάδα. Στην περίπτωση των επαγγελμάτων, οι πολλαπλασιαστές περιέχονται σε έναν πίνακα και όχι σε ένα διάνυσμα, όπως στις προηγούμενες περιπτώσεις. Ο μεγάλος αριθμός στοιχείων που υπάρχουν δυσχεραίνει την ανάλυση των αποτελεσμάτων, οπότε για να εντοπιστούν τα κρισιμότερα επαγγέλματα για την οικονομία, αθροίζουμε τις στήλες του πίνακα των πολλαπλασιαστών $\Lambda_{n,m}$. Το αποτέλεσμα της άθροισης είναι ένα διάνυσμα, τα στοιχεία του οποίου δείχνουν τη μεταβολή στην απασχόληση του επαγγέλματος n , μετά από μία μοναδιαία αύξηση της τελικής ζήτησης κάθε κλάδου. Όπως και προηγούμενα, η διαφορά των άμεσων συντελεστών από τους συνολικούς μας δίνει τις αντίστοιχες έμμεσες μεταβολές.

3.2.6 Οι Κλάδοι Κλειδιά και οι Δυναμικοί Κλάδοι

Για την εκτίμηση των κλάδων κλειδιά σε μια οικονομία κανικοποιούμε τους οριζόντιους και κάθετους δείκτες διασύνδεσης ώστε να μπορεί να εκτιμηθεί η σχετική σημασία κάθε κλάδου στο σύνολο των κλάδων οι οποίοι αναλύονται (Rasmussen 1956, Hirschman 1958). Δηλαδή, για τον εντοπισμό των κλάδων κλειδιά, συγκρίνεται η μέση επίδραση ενός κλάδου σε σχέση με τη μέση επίδραση όλων των κλάδων της οικονομίας και η οποία προκύπτει από την κανονικοποίηση των δεικτών οριζόντιας - κάθετης διασύνδεσης ως προς το μέγεθος της εξεταζόμενης οικονομίας. Συγκεκριμένα, έχουμε:

$$U_j = \frac{\sum_{i=1}^n b_{ij} / n}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n b_{ij} / n^2} \quad (3.19)$$

και

$$U_i = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}^* / n}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n b_{ij} / n^2} \quad (3.20)$$

Όπου:

U_j ο ομαλοποιημένος δείκτης κάθετης διασύνδεσης

U_i ο ομαλοποιημένος δείκτης οριζόντιας διασύνδεσης

αντιστρέφεται. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα αυτό, οι γραμμές και στήλες με μηδενικά τα στοιχεία της διαγωνίου διαγράφησαν από τον πίνακα.

b_{ij} το στοιχείο ij της αντίστροφης μήτρας του Leontief

b_{ij}^* το στοιχείο ij της αντίστροφης μήτρας του Ghosh

n το σύνολο των κλάδων οικονομίας

Αν από τις σχέσεις (3.19) και (3.20) προκύπτει ότι $U_j > 1$, τότε, η αύξηση της τελικής ζήτησης του κλάδου j κατά μία μονάδα, θα προκαλέσει μεγαλύτερη μεταβολή στην παραγωγή της οικονομίας από την μέση μεταβολή που θα προκαλούσε η αντίστοιχη μεταβολή οιοδήποτε άλλου κλάδου. Αντίστοιχα, αν $U_i > 1$, μία μονάδα αύξηση της παραγωγής του κλάδου i θα προκαλέσει αύξηση στην οικονομική δραστηριότητα που εξετάζουμε πάνω από την μέση αντίστοιχη αύξηση εξαιτίας μιας μοναδιαίας μεταβολής οποιουδήποτε άλλου κλάδου (World Bank, 2007). Σε σχέση με την αναφερόμενη μεθοδολογία, κατατάσσουμε τους εξεταζόμενους κλάδους ως εξής:

Κλάδος κλειδί	αν $U_j > 1$ και $U_i > 1$
Κλάδος Κλειδί κατά Leontief,	αν $U_j > 1$ και $U_i < 1$
Κλάδος Κλειδί κατά Ghosh,	αν $U_j < 1$ και $U_i > 1$
Όχι Κλάδος Κλειδί,	αν $U_j < 1$ και $U_i < 1$

Εντούτοις, οι δείκτες αυτοί δεν λαμβάνουν υπόψη το σχετικό μέγεθος των κλάδων, δηλαδή τη συνεισφορά του κάθε κλάδου στη διαμόρφωση του συνολικού προϊόντος. Αποτέλεσμα αυτού, μπορεί να είναι η υπερεκτίμηση της σημασίας στη δημιουργία π.χ. προϊόντος, κλάδων για τους οποίους η μοναδιαία μεταβολή της τελικής ζήτησης σημαίνει μεγάλη αύξηση στο παραγόμενο προϊόν (δηλαδή κλάδων με μικρό σχετικό μέγεθος) και υποεκτίμηση της σημασίας κλάδων με μεγάλο σχετικό μέγεθος. Δηλαδή, οι προηγούμενοι δείκτες, δεν αποτυπώνουν την έκταση των συνολικών διατομεακών διασυνδέσεων, επειδή η μοναδιαία μεταβολή που εκφράζουν μπορεί να μην αντιπροσωπεύει ένα ισχυρό οικονομικό μέγεθος συνολικά, αν η συμμετοχή των εν λόγω κλάδων στο προϊόν του εξεταζόμενου συστήματος είναι μικρή.

Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη αυτό το πρόβλημα και για να αντιμετωπισθεί η οικονομία ως "όλο" προτάθηκαν οι δείκτες ολικής διασύνδεσης (Laumas, 1976). Οι δείκτες αυτοί προτάθηκαν είτε για να απαντήσουν σε ερωτήματα που αφορούν συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών χωρών, οι οποίες έχουν διαφορετική παραγωγική διάρθρωση, είτε για την ανάλυση μιας οικονομίας διαχρονικά θεωρουμένης ως όλου, σε μια προσπάθεια να ανιχνευτούν αλλαγές στη παραγωγική δομή. Στην περίπτωση αυτή, εκτιμάται ο δείκτης ολικής διασύνδεσης του κλάδου (Λαπατσιώρας, 2007). Ο δείκτης αυτός είναι ένας σταθμικός μέσος των δεικτών κάθετης ή οριζόντιας διασύνδεσης, με συντελεστές στάθμισης το μερίδιο των κλάδων στην τελική ζήτηση ή το μερίδιο των κλάδων στις αρχικές εισροές, αντίστοιχα

Για το λόγο αυτό υπολογίζονται αρχικά οι "ολικές" κλαδικές διασυνδέσεις και στη συνέχεια οι "ολικοί" πολλαπλασιαστές εισροών-εκροών. Συγκεκριμένα, υπολογίζονται οι "ολικές" κάθετες διασυνδέσεις σύμφωνα με τη σχέση:

$$G_j = backward \cdot \hat{x} \quad (3.21)$$

Όπου: G_j το διάνυσμα των ολικών κάθετων διασυνδέσεων και \hat{x} ο διαγώνιος πίνακας με στοιχεία x_j / X

Με αντίστοιχο τρόπο, δηλαδή πολλαπλασιάζοντας το διάνυσμα των οριζόντιων διασυνδέσεων με τον πίνακα \hat{x} , υπολογίζουμε τις ολικές οριζόντιες διασυνδέσεις (G_i).

$$G_i = forward \cdot \hat{x} \quad (3.22)$$

Με βάση τις τιμές των κάθετων (G_j) και οριζόντιων (G_i) συντελεστών οι κλάδοι κατατάσσονται ως εξής:

Δυναμικός Κλάδος	αν $G_j > 1$ και $G_i > 1$
Δυναμικός Κλάδος Leontief	αν $G_j > 1$ και $G_i < 1$
Δυναμικός Κλάδος Ghosh	αν $G_j < 1$ και $G_i > 1$
Μη Δυναμικός Κλάδος	αν $G_j < 1$ και $G_i < 1$

Ο συνδυασμός των σταθμισμένων "ολικών δεικτών", κάθετων και οριζόντιων, δίνει ένα διαφορετικό μέτρο για τους κλάδους κλειδιά της οικονομίας, τους κλάδους που έχουν οριζόντιες και κάθετες ολικές διασυνδέσεις (ή πολλαπλασιαστές) μεγαλύτερες από το μέσο όρο όλων των κλάδων. Δηλαδή κλάδοι των οποίων τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα είναι ισχυρά και παράλληλα η συμβολή τους στη δημιουργία του προϊόντος της οικονομίας είναι μεγάλη (Ciobanu, Mattas, & Psaltopoulos, 2004). Τους κλάδους αυτούς για λόγους σύγκρισης με τους προηγούμενους τους σηματοδοτούμε ως «δυναμικούς».

3.3 Μελέτη Περίπτωσης-Πηγές και Στοιχεία

Η μελέτη μας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, έχει σαν στόχο την ανάδειξη των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της περιφέρειας Πελοποννήσου και ειδικότερα του Νομού Αρκαδίας. Για την εφαρμογή όμως του υποδείγματος εισροών-εκροών, απαιτείται η ύπαρξη του αντίστοιχου πίνακα που θα περιγράφει τις διακλαδικές σχέσεις της τοπικής οικονομίας. Τέτοιοι πίνακες (ΠΕΕ) σε επίπεδο νομού είναι εξαιρετικά δύσκολο να εκτιμηθούν εξαιτίας της έλλειψης των κατάλληλων στοιχείων. Εκτιμώνται όμως, σε επίπεδο περιφέρειας, οπότε η εφαρμογή θα γίνει για την περιφέρεια Πελοποννήσου, με βάση τον πίνακα του 2007 (αδημοσίευτος). Ο πίνακας αυτός είναι διαστάσεων 24x24, δηλαδή η οικονομία της περιφέρειας αναλύεται σε 24 κλάδους οικονομικής δραστηριότητας (Πίνακας 3.1). Με την υπόθεση ότι η τεχνολογία παραγωγής της Αρκαδίας δεν διαφέρει από την τεχνολογία παραγωγής της Πελοποννήσου, τα αποτελέσματα που θα προκύψουν αφορούν και το νομό

Αρκαδίας. Από την άποψη αυτή αναλύεται ένα ευρύτερο χωρικό σύνολο, του οποίου μέρος είναι και ο νομός Αρκαδίας.

Το προϊόν, η απασχόληση και οι μισθοί κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας προέρχονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). Η κατανομή της κλαδικής απασχόλησης κατά επαγγέλματα έγινε με βάση τα πρωτογενή στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ). Όλα τα μεγέθη αναφέρονται στο έτος 2007. Η κατάταξη των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας που αναλύονται περιέχεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3.1: Κατάταξη των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας

1	Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας
2	Αλιεύματα
3	Προϊόντα ορυχείων και λατομείων
4	Τρόφιμα-ποτά-καπνός
5	Κλωστοϋφαντουργικές ύλες, δέρμα και προϊόντα
6	Ξυλεία και προϊόντα ξύλου
7	Χαρτί και προϊόντα από χαρτί, υπηρεσίες εκδόσεων-εκτυπώσεων
8	Προϊόντα διύλισης πετρελαίου
9	Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα
10	Προϊόντα από μη μεταλλικά ορυκτά
11	Βασικά μέταλλα
12	Μεταλλικά προϊόντα
13	Μηχανήματα και εξοπλισμός
14	Ηλεκτρική ενέργεια, φυσικό αέριο και νερό
15	Κατασκευαστικές εργασίες
16	Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου
17	Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων
18	Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών
19	Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης
20	Υπηρεσίες που αφορούν ακίνητα, υπηρεσίες ενοικίασης και επιχειρηματικές υπηρεσίες
21	Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης
22	Υπηρεσίες εκπαίδευσης
23	Υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες
24	Άλλες υπηρεσίες υπέρ του κοινωνικού συνόλου, κοινωνικού και ατομικού χαρακτήρα

3.4 Ανάλυση Αποτελεσμάτων

3.4.1 Οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις παραγωγής

Οι οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις παραγωγής κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για το έτος 2007, παρουσιάζονται στον πίνακα Πίνακας 3.2 και στα διαγράμματα 3.1 και 3.2,

αντίστοιχα. Από τις απόλυτες τιμές των μεγεθών του πίνακα Πίνακας 3.2 είναι εμφανές ποι οι κλάδοι δημιουργούν τις μεγαλύτερες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην παραγωγή της περιφέρειας.

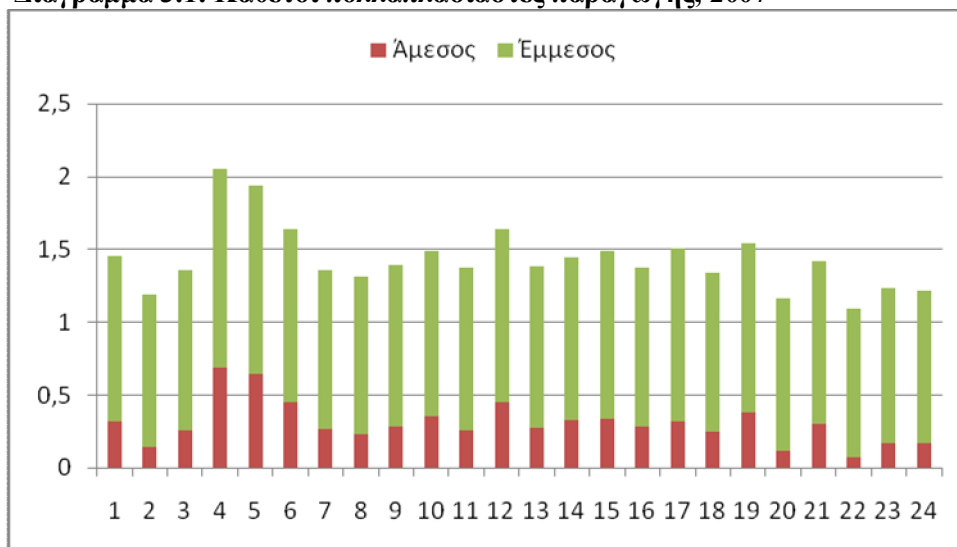
Πίνακας 3.2: Οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις παραγωγής, 2007

	Κάθετες διασυνδέσεις			Οριζόντιες διασυνδέσεις		
	K	R-K	R	O	Π-O	Π
1	0,317	1,142	1,459	0,58	1,272	1,851
2	0,14	1,054	1,194	0,409	1,027	1,436
3	0,259	1,097	1,356	1,578	3,039	4,617
4	0,686	1,367	2,053	0,242	1,057	1,299
5	0,644	1,297	1,941	0,145	1,039	1,184
6	0,449	1,192	1,641	0,261	1,091	1,352
7	0,264	1,098	1,362	0,168	1,066	1,234
8	0,23	1,082	1,312	2,754	2,57	5,324
9	0,283	1,109	1,392	0,886	1,35	2,235
10	0,353	1,14	1,493	0,493	1,126	1,619
11	0,259	1,119	1,377	1,029	1,478	2,507
12	0,45	1,189	1,639	0,476	1,239	1,715
13	0,274	1,111	1,385	0,694	1,174	1,868
14	0,328	1,121	1,449	0,351	1,222	1,572
15	0,336	1,151	1,487	0,111	1,035	1,145
16	0,283	1,093	1,376	0,25	1,098	1,348
17	0,321	1,189	1,51	0,035	1,011	1,047
18	0,25	1,09	1,34	0,278	1,096	1,374
19	0,378	1,166	1,544	0,328	1,151	1,479
20	0,12	1,045	1,165	0,266	1,097	1,363
21	0,306	1,116	1,422	0	1	1
22	0,075	1,023	1,097	0,016	1,006	1,021
23	0,167	1,066	1,233	0,017	1,001	1,018
24	0,17	1,048	1,218	0,314	1,096	1,409

K= άμεσες κάθετες διασυνδέσεις , R= συνολικές κάθετες διασυνδέσεις, R-K= έμμεσες κάθετες διασυνδέσεις, O= άμεσες οριζόντιες διασυνδέσεις, Π= συνολικές οριζόντιες διασυνδέσεις, Π-O= έμμεσες οριζόντιες διασυνδέσεις

Σε σχέση με τις **κάθετες διασυνδέσεις της παραγωγής** (Διάγραμμα 3.1) οι κλάδοι που εμφανίζουν τις υψηλότερες **άμεσες** διασυνδέσεις είναι οι: Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Κλωστοϋφαντουργικές ύλες και προϊόντα δέρματος (5), Μεταλλικά προϊόντα (12), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6) και Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19). Οι κλάδοι με τους υψηλότερους **συνολικούς κάθετους πολλαπλασιαστές** είναι οι: Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Κλωστοϋφαντουργικές ύλες και προϊόντα δέρματος (5), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6), Μεταλλικά προϊόντα (12) και Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19). Τέλος, οι κλάδοι με τις σημαντικότερες **έμμεσες κάθετες διασυνδέσεις**, αυτοί δηλαδή που η επέκτασή τους δημιουργεί τις υψηλότερες θετικές μεταβολές στους υπόλοιπους κλάδους είναι: Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Κλωστοϋφαντουργικές ύλες και προϊόντα δέρματος (5), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6), Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19), και Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων (17). Παρατηρούμε ότι οι πέντε πρώτοι κλάδοι και για τα τρία μεγέθη είναι κοινοί, με εξαίρεση τον κλάδο Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων (17) που εμφανίζεται μέσα στους πέντε πρώτους μόνο ως προς τις έμμεσες διασυνδέσεις.

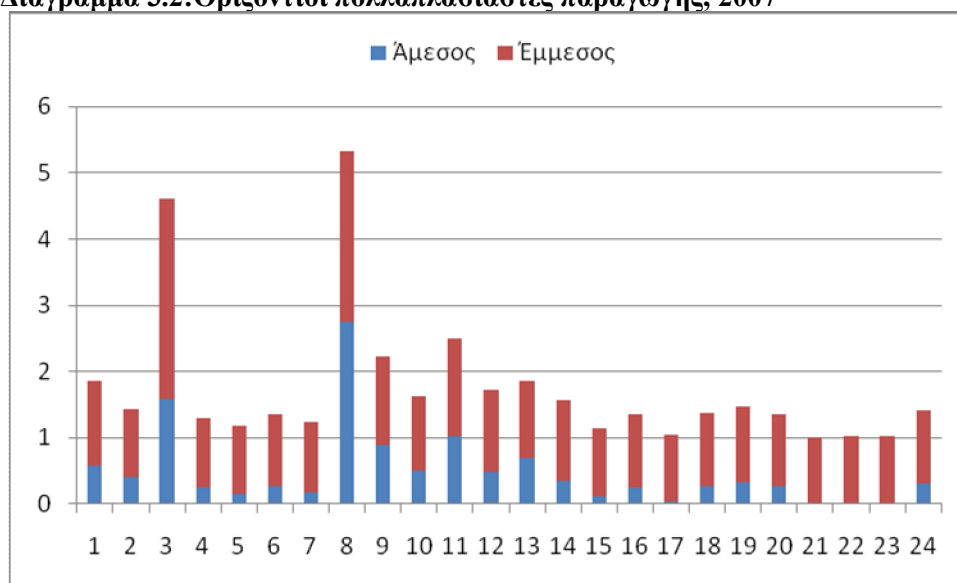
Διάγραμμα 3.1: Κάθετοι πολλαπλασιαστές παραγωγής, 2007

Σε ότι αφορά τις **οριζόντιες διασυνδέσεις** της παραγωγής (Διάγραμμα 3.2) οι κλάδοι με υψηλότερες οριζόντιες άμεσες διασυνδέσεις είναι οι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Βασικά μέταλλα (11), Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα (9) και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Κλάδοι με τους υψηλότερους **συνολικούς οριζόντιους πολλαπλασιαστές** είναι οι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα (9), Βασικά μέταλλα (11), και Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1). Τέλος, κλάδοι με τις υψηλότερες **έμμεσες οριζόντιες διασυνδέσεις** είναι οι:

Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Βασικά μέταλλα (11), Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα (9), και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Παρατηρούμε ότι οι πέντε πρώτοι κλάδοι προς όλα τα μεγέθη είναι κοινοί, με εξαίρεση τον κλάδο Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1) που εμφανίζεται μέσα στους πέντε πρώτους μόνο ως προς τις έμμεσες διασυνδέσεις.

Διάγραμμα 3.2: Οριζόντιοι πολλαπλασιαστές παραγωγής, 2007

3.4.2 Οριζόντιοι και κάθετοι πολλαπλασιαστές απασχόλησης

Οι κάθετοι και οριζόντιοι πολλαπλασιαστές απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για το έτος 2007, παρουσιάζονται στον πίνακα 3.3 και στα διαγράμματα 3.3 και 3.4, αντίστοιχα.

Οι κλάδοι που εμφανίζουν τους υψηλότερους *άμεσους κάθετους συντελεστές απασχόλησης* (Πίνακας 3.3) είναι οι: Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22), Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλειας (21), Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου (16), και Κατασκευαστικές εργασίες (15). Οι κλάδοι με τους υψηλότερους *συνολικούς κάθετους πολλαπλασιαστές απασχόλησης* είναι οι: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22), Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλειας (21), και Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6). Τέλος, οι κλάδοι με τις σημαντικότερες *έμμεσες επιδράσεις* δηλαδή, αυτοί των οποίων η αύξηση της ζήτησης δημιουργεί τις υψηλότερες θετικές μεταβολές στην απασχόληση των υπόλοιπων κλάδων, είναι, αντίστοιχα: Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Κλωστοϋφαντουργικές ύλες και προϊόντα δέρματος (5), Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6), και Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων (17).

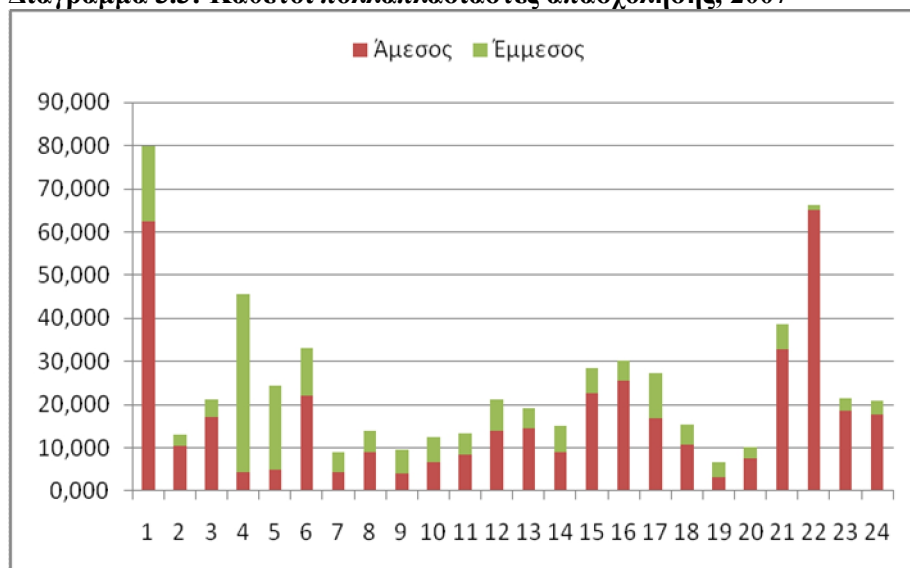
Πίνακας 3.3: Οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις απασχόλησης, 2007

	Κάθετες διασυνδέσεις			Οριζόντιες διασυνδέσεις		
	l	λ-1	λ	l	λ*-1*	λ*
1	62,568	17,339	79,907	62,568	18,892	81,460
2	10,446	2,546	12,992	10,446	7,046	17,492
3	17,033	4,295	21,328	17,033	58,933	75,966
4	4,385	41,135	45,519	4,385	4,497	8,882
5	4,828	19,507	24,335	4,828	2,193	7,021
6	21,919	11,285	33,204	21,919	6,867	28,786
7	4,310	4,654	8,965	4,310	3,110	7,420
8	8,999	4,864	13,862	8,999	94,736	103,734
9	4,034	5,411	9,445	4,034	26,724	30,758
10	6,600	5,978	12,578	6,600	11,712	18,312
11	8,364	4,889	13,254	8,364	27,483	35,847
12	13,921	7,313	21,234	13,921	11,033	24,955
13	14,446	4,791	19,237	14,446	19,890	34,336
14	8,954	6,028	14,982	8,954	10,210	19,164
15	22,624	5,699	28,323	22,624	2,320	24,944
16	25,644	4,496	30,141	25,644	5,723	31,367
17	16,888	10,294	27,183	16,888	0,728	17,617
18	10,825	4,663	15,488	10,825	6,942	17,767
19	3,031	3,712	6,743	3,031	3,763	6,794
20	7,469	2,542	10,011	7,469	5,689	13,158
21	32,722	6,024	38,746	32,722	0,000	32,722
22	65,084	1,265	66,350	65,084	0,320	65,404
23	18,582	2,921	21,503	18,582	0,496	19,079
24	17,609	3,312	20,921	17,609	6,753	24,362

Π l=άμεσος συντελεστής απασχόλησης, λ-1=έμμεσος κάθετος πολλαπλασιαστής απασχόλησης, λ=έμμεσος κάθετος πολλαπλασιαστής απασχόλησης, λ*=συνολικός οριζόντιος πολλαπλασιαστής απασχόλησης, λ*-1*=έμμεσος οριζόντιος πολλαπλασιαστής απασχόλησης,

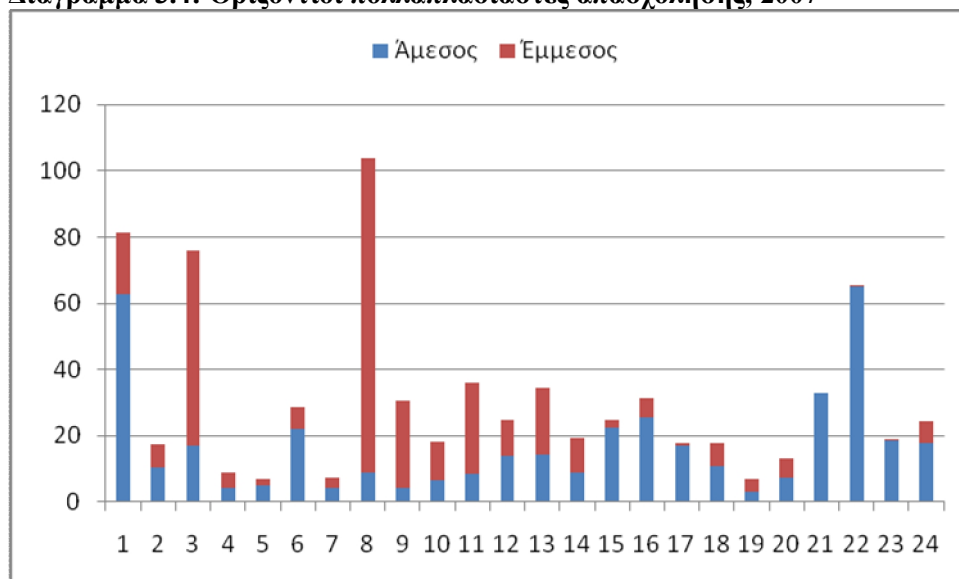
Παρατηρούμε ότι στην περίπτωση των κάθετων πολλαπλασιαστών απασχόλησης, με εξαίρεση τον πρωτογενή τομέα, δεν υπάρχουν κλάδοι που να έχουν ταυτόχρονο υψηλά άμεσα και έμμεσα αποτελέσματα στην απασχόληση.

Διάγραμμα 3.3: Κάθετοι πολλαπλασιαστές απασχόλησης, 2007

Σε ότι αφορά τους **οριζόντιους πολλαπλασιαστές απασχόλησης**, οι κλάδοι τους υψηλότερους άμεσους συντελεστές είναι οι: Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22), Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλειας (21), Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου (16), και Κατασκευαστικές εργασίες (15). Οι κλάδοι με τους υψηλότερους **συνολικούς οριζόντιους πολλαπλασιαστές απασχόλησης** είναι οι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Βασικά μέταλλα (11) και Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22). Τέλος, οι κλάδοι τους υψηλότερους **έμμεσους πολλαπλασιαστές απασχόλησης** είναι οι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Βασικά μέταλλα (11), Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα (9) και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Παρατηρούμε ότι και στην περίπτωση των οριζόντιων πολλαπλασιαστών απασχόλησης δεν υπάρχουν κλάδοι που να έχουν ταυτόχρονο υψηλές άμεσες και έμμεσες διασυνδέσεις.

Διάγραμμα 3.4: Οριζόντιοι πολλαπλασιαστές απασχόλησης, 2007

3.4.3 Οριζόντιοι και κάθετοι πολλαπλασιαστές μισθών

Οι οριζόντιοι και κάθετοι πολλαπλασιαστές απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για το έτος 2007, παρουσιάζονται στον πίνακα 3.4 και στα διαγράμματα 3.5 και 3.6, αντίστοιχα. Από τις απόλυτες τιμές των μεγεθών του πίνακα 3.4 είναι σαφές ποιοι κλάδοι δημιουργούν τις μεγαλύτερες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στους μισθούς της περιφέρειας.

Οι κλάδοι που εμφανίζουν τους υψηλότερους *άμεσους κάθετους συντελεστές μισθών* είναι οι: Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλειας (21), Υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες (23), Άλλες υπηρεσίες υπέρ του κοινωνικού συνόλου, κοινωνικού και ατομικού χαρακτήρα (24), και Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (13). Οι κλάδοι με τους υψηλότερους *συνολικούς κάθετους πολλαπλασιαστές μισθών* είναι οι: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22), Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλειας (21), και Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19).

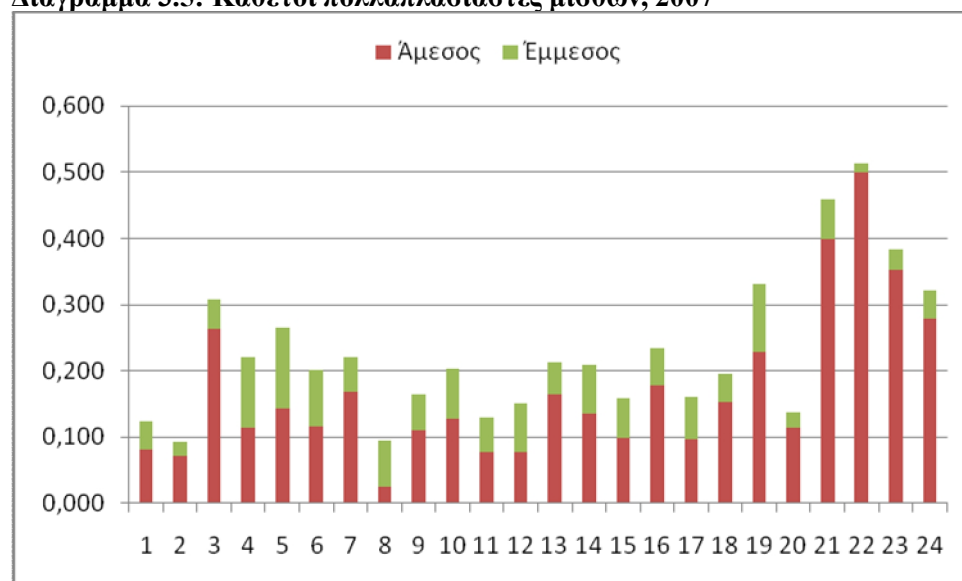
Πίνακας 3.4: Οριζόντιοι και κάθετοι πολλαπλασιαστές μισθών, 2007

	w	Λ -w	Λ	w	Λ^* -w*	Λ^*
1	0,081	0,043	0,124	0,081	0,091	0,172
2	0,071	0,021	0,092	0,071	0,047	0,118
3	0,264	0,045	0,309	0,264	0,462	0,727
4	0,113	0,108	0,221	0,113	0,035	0,148
5	0,143	0,123	0,266	0,143	0,031	0,174
6	0,116	0,086	0,202	0,116	0,049	0,165
7	0,169	0,051	0,220	0,169	0,037	0,206
8	0,024	0,070	0,094	0,024	0,608	0,632

9	0,111	0,055	0,165	0,111	0,204	0,315
10	0,127	0,075	0,203	0,127	0,071	0,198
11	0,078	0,051	0,129	0,078	0,203	0,281
12	0,078	0,072	0,151	0,078	0,087	0,165
13	0,164	0,049	0,213	0,164	0,210	0,374
14	0,135	0,073	0,209	0,135	0,084	0,219
15	0,098	0,062	0,159	0,098	0,026	0,123
16	0,179	0,055	0,234	0,179	0,050	0,229
17	0,096	0,065	0,161	0,096	0,009	0,106
18	0,152	0,044	0,196	0,152	0,066	0,219
19	0,229	0,102	0,330	0,229	0,096	0,325
20	0,114	0,024	0,138	0,114	0,068	0,182
21	0,399	0,061	0,460	0,399	0,000	0,399
22	0,499	0,014	0,514	0,499	0,005	0,504
23	0,352	0,031	0,383	0,352	0,006	0,358
24	0,279	0,042	0,321	0,279	0,077	0,356

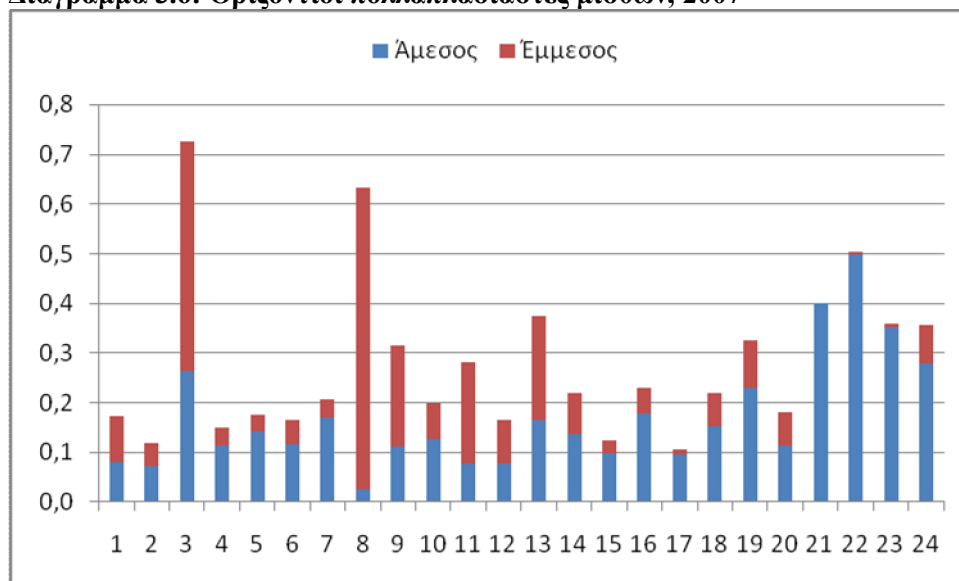
w=άμεσος συντελεστής μισθών, Λ=συνολικός κάθετος πολλαπλασιαστής μισθών, Λ-w=έμμεσος κάθετος πολλαπλασιαστής μισθών, Λ*=συνολικός οριζόντιος πολλαπλασιαστής μισθών, Λ*-w*= έμμεσος οριζόντιος πολλαπλασιαστής απασχόλησης,

Διάγραμμα 3.5: Κάθετοι πολλαπλασιαστές μισθών, 2007

Τέλος, οι κλάδοι με τις σημαντικότερους *έμμεσους οριζόντιους πολλαπλασιαστές μισθών*, αυτοί δηλαδή που η επέκτασή τους δημιουργεί τις υψηλότερες θετικές μεταβολές στα εισοδήματα από μισθωτή εργασία των απασχολούμενων των υπόλοιπων κλάδων είναι: Κλωστοϋφαντουργικές ύλες και προϊόντα από δέρμα (5), Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6), και Προϊόντα από μη μεταλλικά ορυκτά (10). Παρατηρούμε ότι και στην περίπτωση των κάθετων πολλαπλασιαστών μισθών, δεν υπάρχουν κλάδοι που να έχουν ταυτόχρονο υψηλά άμεσα και έμμεσα αποτελέσματα στους μισθούς.

Διάγραμμα 3.6: Οριζόντιοι πολλαπλασιαστές μισθών, 2007

Σε ότι αφορά τους *οριζόντιους πολλαπλασιαστές μισθών*, οι κλάδοι με τους υψηλότερους *οριζόντιους άμεσους συντελεστές* είναι οι: Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες (23), Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλειας (21), και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Οι κλάδοι με τους υψηλότερους *συνολικούς οριζόντιους πολλαπλασιαστές μισθών* είναι οι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), και Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης (21), Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22) και Υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες (23). Τέλος, οι κλάδοι με τους υψηλότερους *έμμεσους πολλαπλασιαστές μισθών* είναι οι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Μηχανήματα και εξοπλισμός (13), Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα (9) και Βασικά μέταλλα (11).

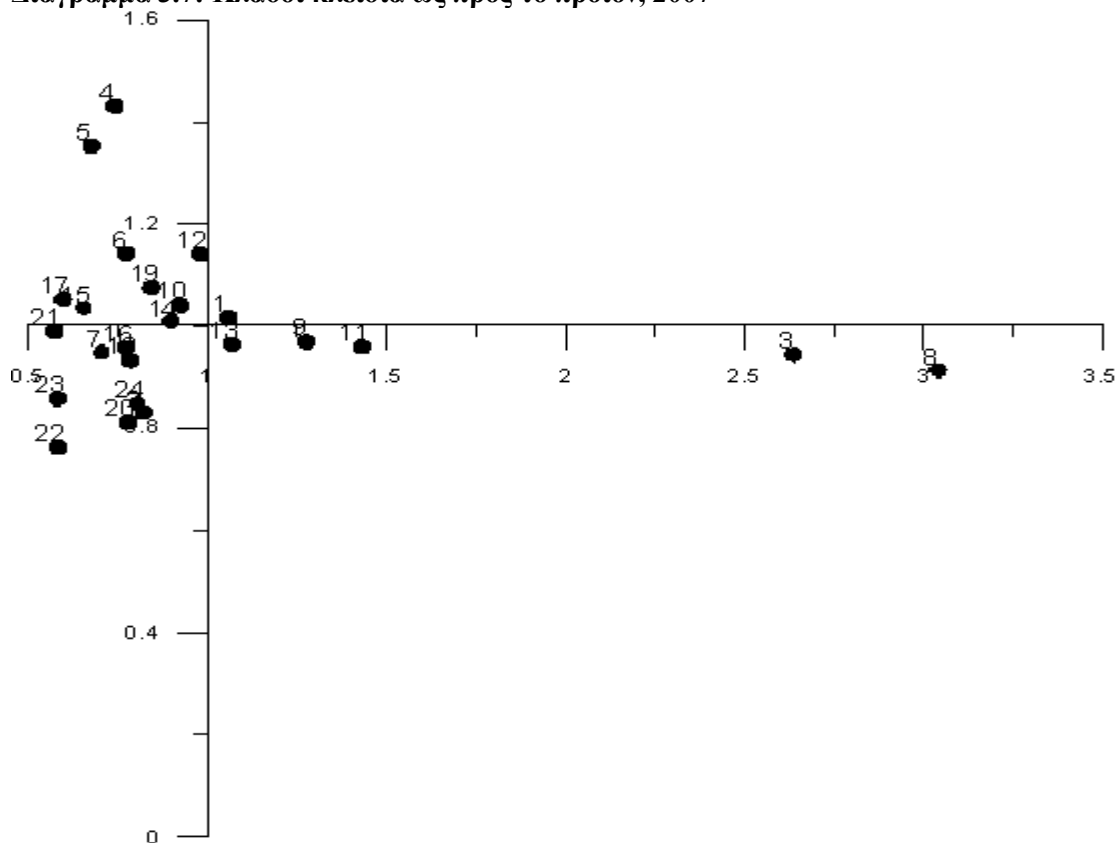
3.4.4 Κλάδοι κλειδιά και Δυναμικοί Κλάδοι της Περιφέρειας Πελοποννήσου

Από την κανονικοποίηση των οριζόντιων και κάθετων διασυνδέσεων του εξεταζόμενου μεγέθους κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, υπολογίζουμε τους δείκτες U_j και U_i , αντίστοιχα. Γενικά, η απεικόνιση των U_j και U_i σε ένα διαγραμμα αξόνων, με οριζόντιο άξονα τις κανονικοποιημένες οριζόντιες διασυνδέσεις των κλάδων και κάθετο άξονα τις κανονικοποιημένες κάθετες διασυνδέσεις, δίνει μια εποπτική παρουσίαση των κλάδων κλειδιά ως προς το εξεταζόμενο μέγεθος. Οι κλάδοι που βρίσκονται στο πάνω δεξιό τεταρτημόριο (πρώτο) είναι οι κλάδοι κλειδιά της περιφέρειας. Δηλαδή, οι κλάδοι των οποίων αν αυξηθεί η ζήτηση θα προκαλέσουν τα σημαντικότερα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα (κάθετα και οριζόντια) στην οικονομία της περιφέρειας σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο κλάδο. Από την άποψη αυτή θεωρείται ότι οι πόροι που θα διατεθούν για την ενίσχυση των εν λόγω κλάδων θα ευνοήσουν περισσότερο την οικονομία της

περιφέρειας. Οι κλάδοι που βρίσκονται στο πάνω αριστερό τεταρτημόριο (δευτερο) είναι κλάδοι κλειδιά κατά Leontief δηλαδή, ευνοούν μόνο τις κάθετες διασυνδέσεις της περιφέρειας. Οι κλάδοι που βρίσκονται στο κάτω δεξιό τεταρτημόριο (τέταρτο) είναι κλάδοι κλειδιά κατά Ghosh δηλαδή, ευνοούν μόνο τις οριζόντιες διασυνδέσεις της περιφέρειας και τέλος, οι κλάδοι που βρίσκονται στο κάτω αριστερό τεταρτημόριο (τρίτο) δεν θεωρούνται κρίσιμοι κλάδοι σε σχέση με το κριτήριο της διασύνδεσης στην ΙΟ ανάλυση.

Ειδικότερα, από το διάγραμμα 3.7 παρατηρούμε ότι σε σχέση με την *παραγωγή* (προϊόν) μόνο ο κλάδος Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), βρίσκεται στο πρώτο τεταρτημόριο δηλαδή, είναι ο κλάδος κλειδί της περιφέρειας, για το έτος 2007. Ωστόσο, τόσο οι οριζόντιες όσο και οι κάθετες επιδόσεις του βρίσκονται πολύ κοντά στο μέσο όρο της οικονομίας της περιφέρειας.

Διάγραμμα 3.7: Κλάδοι κλειδιά ως προς το προϊόν, 2007

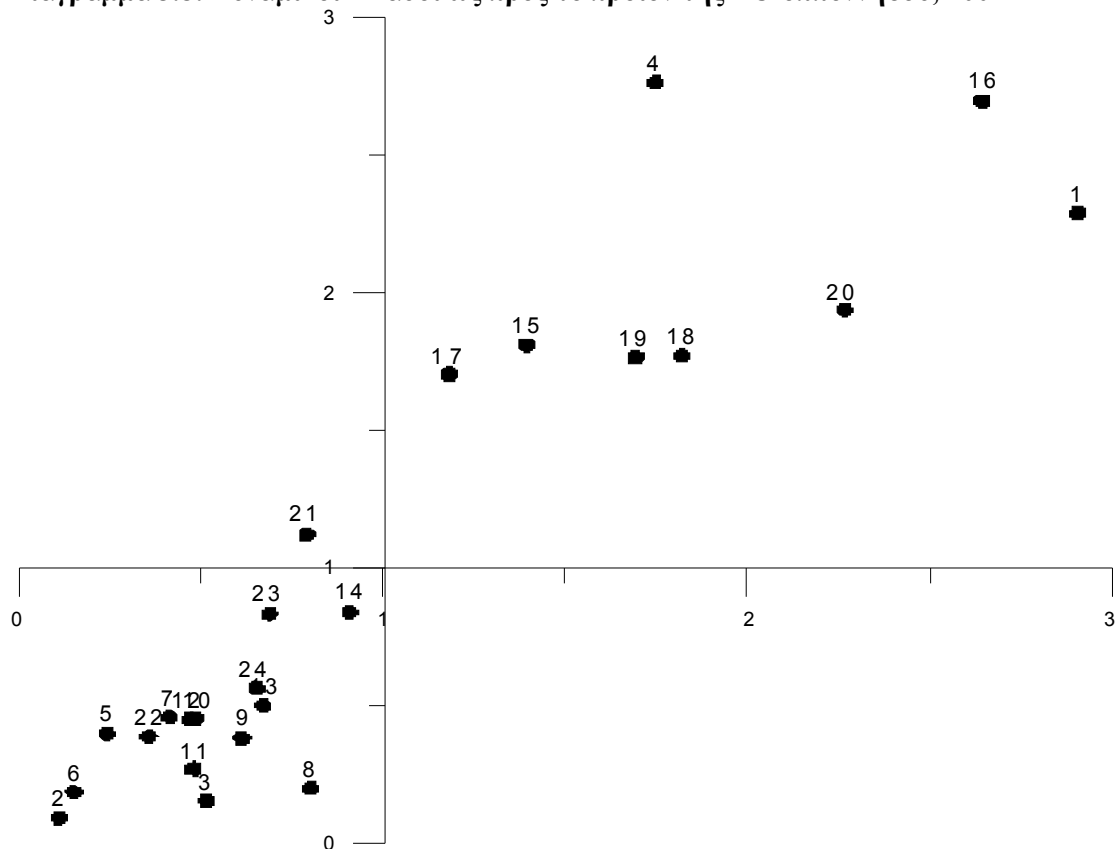
Παρατηρούμε επίσης, ότι από τους εικοσιτέσσερις (24) κλάδους που αναλύονται (Πίνακας 3.1) οι εννέα (9) οι οποίοι βρίσκονται στο κάτω δεξιό τεταρτημόριο είναι κλάδοι «αδιάφοροι» για την ΙΟ ανάλυση. Ωστόσο οκτώ (8) κλάδοι είναι κλάδοι κλειδιά τύπου Leontief. Δηλαδή, έχουν κάθετες διασυνδέσεις υψηλότερες από το μέσο όρο της περιφερειακής οικονομίας, ενώ πέντε (5) είναι κλάδοι κλειδιά τύπου Ghosh δηλαδή, έχουν οριζόντιες διασυνδέσεις υψηλότερες από το μέσο όρο της οικονομίας της Πελοποννήσου. Ειδικότερα, υψηλές οριζόντιες επιδόσεις έχουν οι κλάδοι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8),

Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Βασικά μέταλλα (11), Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα (9) και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Αντίστοιχα, υψηλές κάθετες διασυνδέσεις οι κλάδοι: Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), και Κλωστοϋφαντουργικές ύλες και προϊόντα δέρματος (5), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6), Μεταλλικά προϊόντα (12), Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19), Προϊόντα από μη μεταλλικά ορυκτά (10) και Ηλεκτρική ενέργεια, φυσικό αέριο και νερό (14).

Αντίστοιχα, για τον εντοπισμό των «δυναμικών» κλάδων εκτιμούμε τους δείκτες G_i και G_j . Οι G_i και G_j προκύπτουν από τη στάθμιση των οριζόντιων και κάθετων διασυνδέσεων, αντίστοιχα, των κλάδων σε σχέση με το μερίδιό τους στο συνολικό προϊόν της οικονομίας της περιφέρειας. Έτσι, οι G_i και G_j εκφράζουν τις **ολικές διασυνδέσεις** του εξεταζόμενου μεγέθους. Η απεικόνισή τους, αντίστοιχα, σε ένα διάγραμμα με οριζόντιο άξονα τις οριζόντιες ολικές διασυνδέσεις και κάθετο άξονα τις κάθετες ολικές διασυνδέσεις δίνει μια εποπτική παρουσίαση των «δυναμικών» κλάδων, σε σχέση με το εξεταζόμενο μέγεθος. Οι κλάδοι που βρίσκονται στο πάνω δεξιό τεταρτημόριο είναι οι δυναμικοί κλάδοι, οι κλάδοι που βρίσκονται στο πάνω αριστερό τεταρτημόριο είναι δυναμικοί κλάδοι κατά Leontief, οι κλάδοι που βρίσκονται στο κάτω δεξιό τεταρτημόριο είναι δυναμικοί κλάδοι κατά Ghosh, και τέλος, οι κλάδοι που βρίσκονται στο κάτω αριστερό τεταρτημόριο είναι κλάδοι «αδιάφοροι» σε σχέση με το κριτήριο της διασύνδεσης στην ΙΟ ανάλυση.

Τα αποτελέσματα σε σχέση με την **παραγωγή** παρουσιάζονται στο διάγραμμα 3.8. Παρατηρούμε ότι οι κλάδοι που έχουν ταυτόχρονα υψηλά κάθετα και οριζόντια πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα καθώς και υψηλή συμμετοχή στη δημιουργία προϊόντος είναι οκτώ (8). Συγκεκριμένα οι: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Κατασκευαστικές εργασίες (15), Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου (16), Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων (17), Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών (18), Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19) και Υπηρεσίες που αφορούν ακίνητα, υπηρεσίες ενοικίασης και επιχειρηματικές υπηρεσίες (20). Επίσης, παρατηρούμε ότι με εξαίρεση τον κλάδο Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλειας (21) που εμφανίζεται να είναι δυναμικός κλάδος κατά Leontief, όλοι οι υπόλοιποι δεν είναι δυναμικοί κλάδοι.

Διάγραμμα 3.8: Δυναμικοί Κλάδοι ως προς το προϊόν της Πελοποννήσου, 2007

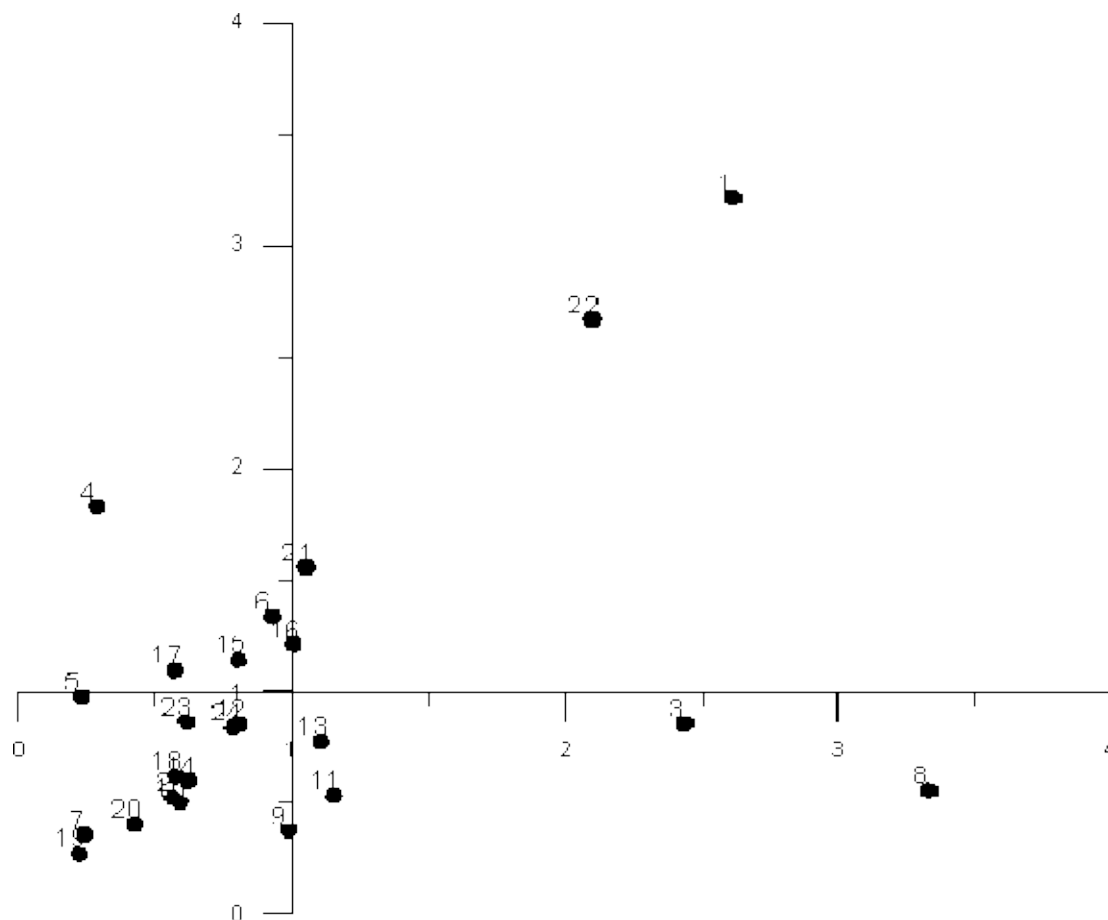
Συμπερασματικά, σε σχέση με την παραγωγή, παρατηρούμε ότι με βάση τον κλασικό δείκτη Rasmussen- Hirschman στην περιφέρεια ως κλάδος κλειδί εμφανίζεται μόνο ο κλάδος της γεωργίας. Ωστόσο, με βάση το δείκτη Laumas οι κλάδοι αυτοί είναι οκτώ. Από αυτούς έχει μεγάλο ενδιαφέρον η παράλληλη εμφάνιση του κλάδου της γεωργίας (1) και του κλάδου των τροφίμων και ποτών (4), ως «δυναμικών» κλάδοι. Το εύρημα αυτό θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό διότι αφενός αφορά δύο σημαντικούς κλάδους της περιφέρειας αφετέρου, η παραπέρα διασυνδέση τους σε συνδυασμό με την αναγκαία αναδιαρθρωσή τους μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ενός γεωγραφικού και κλαδικού cluster. Επιπλέον, η παραπέρα διασυνδέσή τους με τον κλάδο του τουρισμού (16), επίσης κλάδος «δυναμικός», θα ενισχύσει τη διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της περιφέρειας. Θετικό είναι επίσης το γεγονός πως οι κλάδοι των μεταφορών, του εμπορίου, της χρηματοοικονομικής διαμεσολάβησης καθώς και των κατασκευών εμφανίζονται ως «δυναμικοί» και από την άποψη αυτή μπορούν να δημιουργηθούν ισχυρές εξωτερικότητες μεγέθυνσης της περιφέρειας.

Με τον τρόπο που εντοπίσαμε τους κλάδους κλειδιά και τους «δυναμικούς» κλάδους της περιφέρειας για την παραγωγή, θα εντοπίσουμε του κλάδους κλειδιά και τους «δυναμικούς» κλάδους για την απασχόληση και τους μισθούς της περιφέρειας, αντίστοιχα.

Αρχικά, κανονικοποιώντας τις οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις, της απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και βρίσκουμε *τους κλάδους κλειδιά ως προς την απασχόληση* (Διάγραμμα 3.9). Από το διάγραμμα 3.9 παρατηρούμε ότι μόνο οι κλάδοι

Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης (21) και Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου (16) βρίσκεται στο πρώτο τεταρτημόριο δηλαδή, είναι κλάδοι κλειδιά ως προς την απασχόληση. Δώδεκα (12) κλάδοι δεν είναι κλάδοι κλειδιά και βρίσκονται στο κάτω δεξιό τεταρτημόριο δηλαδή, είναι «αδιάφοροι» για την ΙΟ ανάλυση. Τέσσερις (4) είναι κλάδοι κλειδιά τύπου Leontief δηλαδή, έχουν κάθετες διασυνδέσεις υψηλότερες από το μέσο όρο της περιφερειακής οικονομίας. Οι κλάδοι αυτοί είναι οι: Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6), Κατασκευαστικές εργασίες (15) και Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19). Τέλος άλλοι τέσσερις (4) κλάδοι είναι κλάδοι κλειδιά τύπου Ghosh δηλαδή, έχουν οριζόντιες διασυνδέσεις υψηλότερες από το μέσο όρο της οικονομίας της Πελοποννήσου. Πρόκειται για τους: Προϊόντα δύλισης πετρελαίου (8), Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Βασικά μέταλλα (11) και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Αξίζει εδώ, να σημειωθούν οι υψηλές κάθετες επιδόσεις των κλάδων Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4) και οι υψηλές οριζόντιες των κλάδων Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3) και Προϊόντα δύλισης πετρελαίου (8).

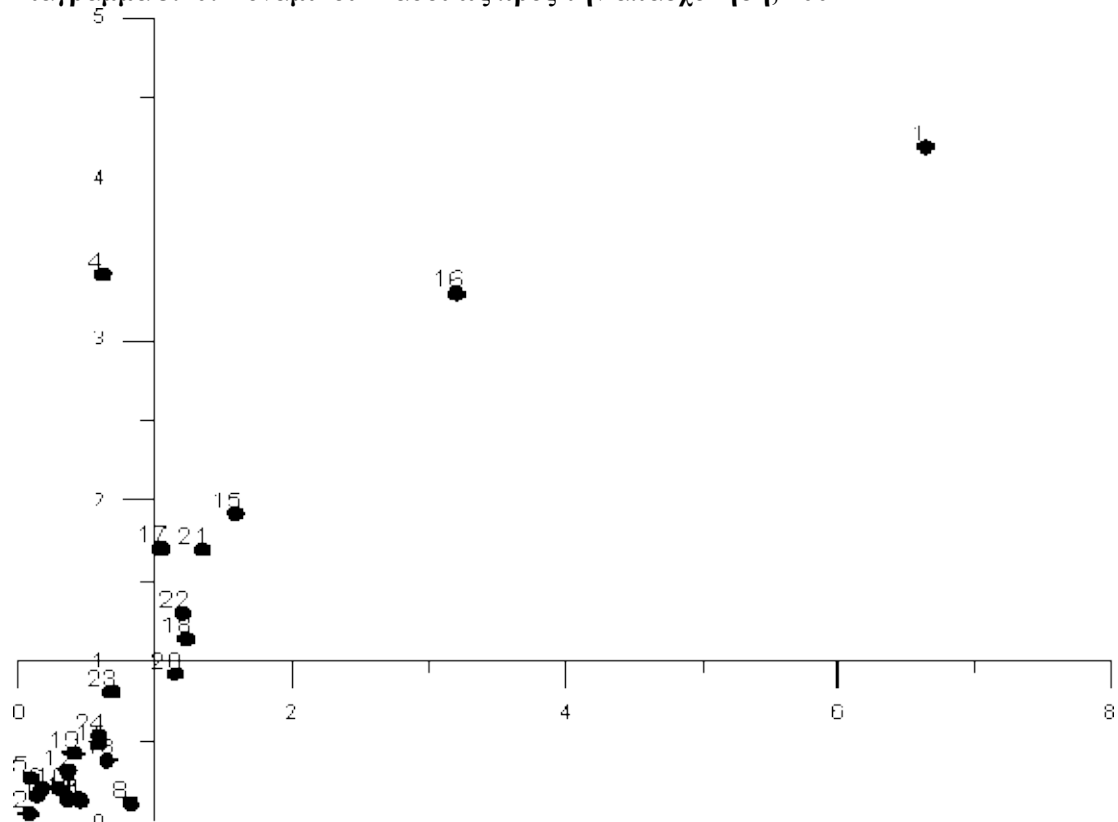
Διάγραμμα 3.9: Κλάδοι κλειδιά ως προς την απασχόληση, 2007

Αντίστοιχα, από τη στάθμιση των οριζόντιων και κάθετων πολλαπλασιαστών απασχόλησης σε σχέση με τη συμμετοχή της απασχόλησης κάθε κλάδου στη συνολική απασχόληση προκύπτουν **οι ολικοί πολλαπλασιαστές απασχόλησης** (Διάγραμμα 3.10) .

Από το διάγραμμα 3.10 παρατηρούμε ότι οι κλάδοι που έχουν ταυτόχρονα υψηλά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και υψηλή συμμετοχή στη δημιουργία προϊόντος είναι επτά (7). Συγκεκριμένα οι: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Κατασκευαστικές εργασίες (15), Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου (16), Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων (17), Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών (18), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης (21) και Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22). Επίσης, παρατηρούμε ότι με εξαίρεση τον κλάδο Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), που εμφανίζεται να είναι δυναμικός κλάδος κατά Leontief, και τον Υπηρεσίες που αφορούν ακίνητα, υπηρεσίες ενοικίασης και επιχειρηματικές υπηρεσίες (20) που είναι δυναμικός κατά Ghosh, οι υπόλοιποι δεν είναι δυναμικοί κλάδοι.

Διάγραμμα 3.10: Δυναμικοί κλάδοι ως προς την απασχόληση, 2007

Συμπερασματικά, σε σχέση με την απασχόληση παρατηρούμε ότι οι κλάδοι γεωργία (1), ξενοδοχεία-εστιατόρια (16), Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης, άμυνας και υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης (21) και Υπηρεσίες εκπαίδευσης (22) είναι συγχρόνως κλάδοι κλειδιά και «δυναμικοί» κλάδοι για την απασχόληση της περιφέρειας. Το εύρημα αυτό σε συνδυασμό με τους δυναμικούς κλάδους της παραγωγής αναδεικνύει ότι υπάρχει ένας, έστω και περιορισμένος, αριθμός κλάδων στην περιφέρεια που μπορεί να διευρύνει τις αναπτυξιακές της δυνατότητες. Οι κλάδοι αυτοί είναι η γεωργία (1), ξενοδοχεία-εστιατόρια (16), οι κατασκευές (15), και Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών (18).

Έτσι, ο εντοπισμός κλάδων που ικανοποιούν παράλληλα τα κριτήρια της ΙΟ ανάλυσης που έχουμε αναλύσει προηγουμένα, σε σχέση με τα εξεταζόμενα μεγέθη, μπορεί να θεωρηθεί ως μια πολύ αξιόπιστη ένδειξη για την σημασία των εν λόγω κλάδων στην αναπτυξιακή προοπτική της περιφέρειας.

3.4.5 Πολλαπλασιαστές επαγγελματιών

Οι πολλαπλασιαστές επαγγελματιών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για το έτος 2007, παρουσιάζονται στον πίνακα 3.5 και στο διάγραμμα 3.11. Επίσης, στο διάγραμμα 3.11 παρουσιάζεται και η κατάταξη των επαγγελματιών ως προς τις δεξιότητες που ενσωματώνουν (OECD, 1998). Από τις απόλυτες τιμές των μεγεθών του πίνακα 3.5 εντοπίζουμε τα επαγγέλματα που ζητούνται περισσότερο εξαιτίας των διασυνδέσεων της οικονομίας της περιφέρειας.

Πίνακας 3.5: Πολλαπλασιαστές επαγγελματιών, 2007

	1	Λ-1	Λ
11 Μέλη των βουλευόμενων σωμάτων & ανώτερα διοικητικά στελέχη	0,189	0,000	0,189
12 Διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη μεγάλων	2,974	0,910	3,884
13 Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι	18,239	12,149	30,388
21 Φυσικοί, μαθηματικοί και ασκούντες	0,930	0,155	1,085
22 Αρχιτέκτονες, μηχανικοί και ασκούντες	2,881	0,912	3,793
23 Βιολόγοι εν γένει, ιατροί και ασκούντες	5,933	0,828	6,761
24 Εκπαιδευτικοί	55,230	0,639	55,869
25 Λογιστές και άλλα στελέχη επιχειρήσεων	2,099	0,969	3,068
26 Νομικοί εν γένει	1,108	0,759	1,866
27 Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά	5,432	0,953	6,385
31 Τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί των επιστημών	3,297	1,621	4,918
32 Τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί των επιστημών	6,905	0,634	7,539
33 Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό	1,608	0,019	1,628
34 Ειδικευμένοι επί των πωλήσεων, χρηματιστές,	6,774	1,837	8,611
41 Υπάλληλοι γραφείου	33,458	12,011	45,468
42 Υπάλληλοι εξυπηρέτησης πελατών	6,328	2,441	8,768
51 Απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών	17,914	2,033	19,947
52 Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών προστασίας	7,861	0,097	7,959
53 Μοντέλα, πωλητές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	10,824	11,437	22,261
61 Γεωργοί ειδικευμένοι κυρίως σε μια ετήσια	0,878	1,060	1,938
62 Γεωργοί ειδικευμένοι κυρίως στην καλλιέργεια δένδρων και σταφιδαμπέλων	28,198	34,056	62,254
63 Γεωργοί πολυκαλλιεργητές	25,508	30,808	56,315
64 Ειδικευμένοι κτηνοτρόφοι, πτηνοτρόφοι κ.π.α.ε.	4,585	5,538	10,123
66 Ειδικευμένοι αλιείς και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	8,343	0,274	8,618
71 Μεταλλωρύχοι, λατόμοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	2,542	2,255	4,797
72 Τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης	34,599	5,800	40,400
73 Χύτες μετάλλων, συγκολλητές,	14,591	6,478	21,069
74 Μηχανικοί, εφαρμοστές	13,619	6,629	20,249
75 Τεχνίτες που εκτελούν εργασίες	2,520	0,592	3,113
76 Τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων	1,396	0,739	2,135
77 Τεχνίτες επεξεργασίας ξύλου, επιπλασιοί	3,706	1,018	4,724
78 Τεχνίτες υφαντουργίας, ειδών ενδύσεως	2,202	0,318	2,521

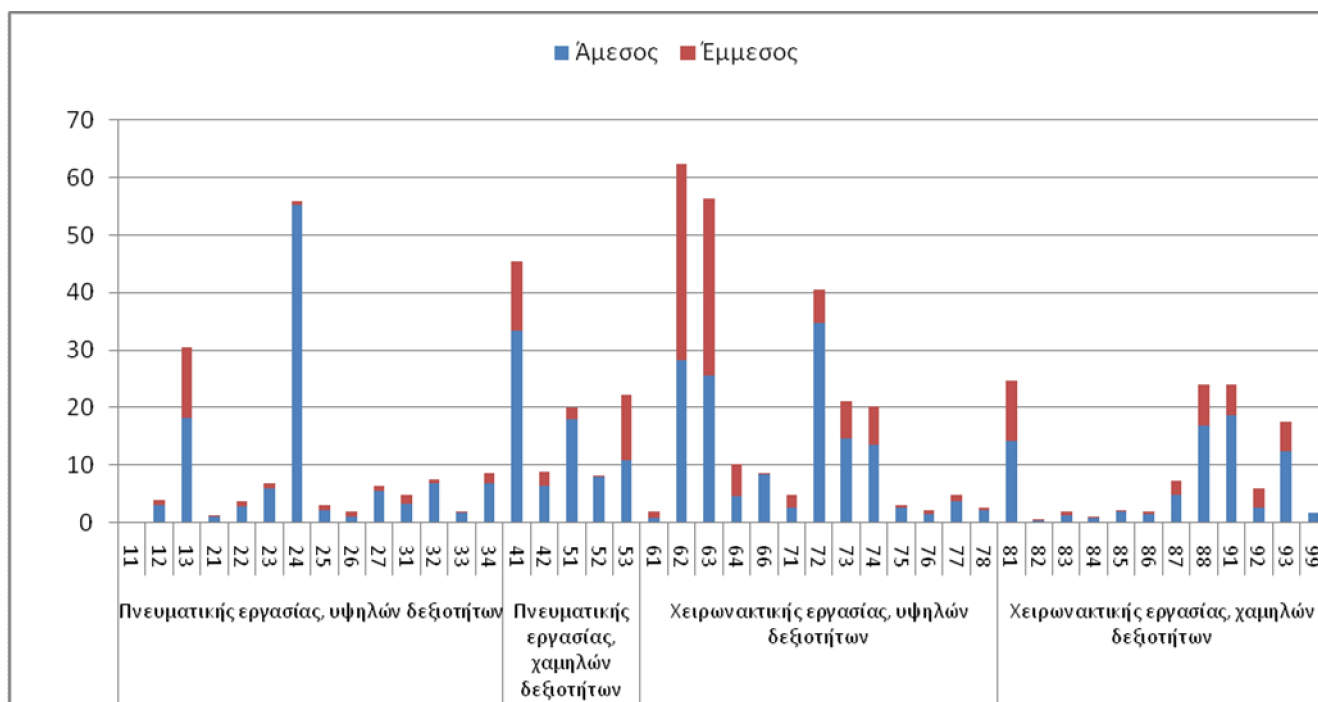
81 Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων	14,110	10,537	24,647
82 Χειριστές μηχανών παραγωγής	0,414	0,190	0,605
83 Χειριστές μηχανών παραγωγής	1,278	0,749	2,026
84 Χειριστές μηχανών παραγωγής	0,796	0,093	0,889
85 Χειριστές μηχανών παραγωγής	1,820	0,336	2,156
86 Χειριστές μηχανών παραγωγής	1,371	0,455	1,826
87 Συναρμολογητές (μονταδόροι)	4,736	2,520	7,256
88 Οδηγοί μέσων μεταφοράς	16,892	7,089	23,981
91 Πλανόδιοι πωλητές, οικιακοί βοηθοί κ.π.α.ε	18,645	5,316	23,961
92 Ανειδίκευτοι αγρεργάτες, αλιεργάτες	2,669	3,224	5,893
93 Ανειδίκευτοι εργάτες ορυχείων,	12,319	5,135	17,454
99 Πρόσωπα αδύνατον να καταταγούν	1,714	0,000	1,714

Τα επαγγέλματα με τους **υψηλότερους άμεσους συντελεστές** είναι: Εκπαιδευτικοί, Τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων, Υπάλληλοι γραφείου, Γεωργοί ειδικευμένοι κυρίως στην καλλιέργεια δένδρων και σταφιδαμπέλων, Γεωργοί πολυκαλλιεργητές, Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι, και Απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών. Τα επαγγέλματα με τους **υψηλότερους έμμεσους πολλαπλασιαστές** είναι: Γεωργοί ειδικευμένοι κυρίως στην καλλιέργεια δένδρων και σταφιδαμπέλων, Γεωργοί πολυκαλλιεργητές, Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι, Υπάλληλοι γραφείου, Πωλητές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων και Οδηγοί μέσων μεταφοράς. Τέλος, τα επαγγέλματα με τους **υψηλότερους έμμεσους πολλαπλασιαστές** είναι: Γεωργοί ειδικευμένοι κυρίως στην καλλιέργεια δένδρων και σταφιδαμπέλων, Γεωργοί πολυκαλλιεργητές, Εκπαιδευτικοί, Υπάλληλοι γραφείου, Τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων, Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι και Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων.

Παρατηρούμε με βάση την κατάταξη³⁷ του OECD (1998), οι υψηλότεροι πολλαπλασιαστές εμφανίζονται στην κατηγορία των επαγγελμάτων: Χειρωνακτική εργασία υψηλών δεξιοτήτων. Τα επαγγέλματα που εμφανίζουν ισχυρά άμεσα και έμμεσα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην περιφέρεια, είναι στην πλειοψηφία τους επαγγέλματα αυτής της κατηγορίας.

³⁷ Ο OECD κατατάσσει τα επαγγέλματα σε τέσσερις κατηγορίες: Πνευματικής Εργασίας Υψηλών Δεξιοτήτων, Πνευματικής Εργασίας Χαμηλών Δεξιοτήτων, Χειρωνακτικής Εργασίας Υψηλών Δεξιοτήτων και Χειρωνακτικής Εργασίας Χαμηλών Δεξιοτήτων

Διάγραμμα 3.11: Κάθετοι πολλαπλασιαστές επαγγελμάτων

3.5 Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της εφαρμογής της ανάλυσης εισροών-εκροών στην περιφέρεια Πελοποννήσου δίνουν ένα σημαντικό εργαλείο για τις κατευθύνσεις που θα μπορούσε να έχει ο προγραμματισμός και η άσκηση περιφερειακών πολιτικών, με δεδομένη τη δομή της οικονομίας. Η εκτίμηση των πολλαπλασιαστών παραγωγής και απασχόλησης, των κλάδων κλειδιά και των πολλαπλασιαστών επαγγελμάτων δίνει μία συστημική εικόνα της δομής της περιφερειακής οικονομίας, της έντασης και έκτασης των διακλαδικών σχέσεων καθώς και της απασχόλησης που οι σχέσεις αυτές δημιουργούν.

Στον πίνακα 3.6 καταγράφεται η κατάταξη των κλάδων με βάση τις τιμές των εξεταζόμενων δεικτών της ΙΟ ανάλυσης κατά μέγεθος. Από τον πίνακα 3.6 παρατηρούμε ότι οι κλάδοι με τις υψηλότερες οριζόντιες επιδόσεις ως προς την παραγωγή, την απασχόληση και τους μισθούς είναι: Προϊόντα ορυχείων και λατομείων (3), Προϊόντα δύλισης πετρελαίου (8), και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Αντίστοιχα, οι κλάδοι Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4), Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6) και Υπηρεσίες χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης (19) έχουν τις σημαντικότερες κάθετες διασυνδέσεις.

Παρόλα αυτά, όπως φάνηκε από την εύρεση των κλάδων κλειδιά, μόνο ο πρωτογενής τομέας παρουσιάζει ταυτόχρονα υψηλές οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις ως προς την παραγωγή και την απασχόληση.

Εντούτοις, όπως φαίνεται από τον πίνακα 3.6 όμως, φαίνεται επίσης ότι μόνο οι κλάδοι Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4) και Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6) έχουν ταυτόχρονα ισχυρές κάθετες σχέσεις παραγωγής και απασχόλησης, ενώ οι κλάδοι Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Βασικά μέταλλα (11) και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13) έχουν ταυτόχρονα ισχυρές οριζόντιες σχέσεις παραγωγής και απασχόλησης. Συνεπώς, αν υπάρξει η οποιαδήποτε μεταβολή του προϊόντος τους, οι κλάδοι αυτοί εκτιμάται ότι θα δημιουργήσουν είτε την περισσότερη παραγωγή συγκριτικά με το μέσο όρο που θα δημιουργούσαν οι άλλοι κλάδοι είτε τις περισσότερες θέσεις απασχόλησης στην αγορά εργασίας.

Ο συνδυασμός των υψηλών διασυνδέσεων παραγωγής και απασχόλησης καθώς και της σημαντικής εισφοράς του κλάδου στη δημιουργία προστιθέμενης αξίας, όπως προκύπτει από τους ολικούς δείκτες, και καθορίζει τους δυναμικούς κλάδους, δείχνει ότι οι κλάδοι: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Κατασκευαστικές εργασίες (15), Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου (16), Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων (17) και Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών (18), είναι οι δυναμικοί κλάδοι της περιφέρειας ως προς την παραγωγή και την απασχόληση. Πρόκειται δηλαδή για τους κλάδους για τους οποίους τόσο η ένταση και η έκταση των διακλαδικών σχέσεων όσο και το μέγεθός τους δημιουργεί σημαντικά αποτελέσματα στην παραγωγή και στην απασχόληση.

Πίνακας 3.6: Η Κατάταξη των κλάδων με βάση την ΙΟ ανάλυση

	Παραγωγή		Απασχόληση		Μισθοί	
	Κάθετοι	Οριζόντιοι	Κάθετοι	Οριζόντιοι	Κάθετοι	Οριζόντιοι
1	9	6	1	2	22	18
2	22	11	19	19	24	23
3	17	2	11	3	6	1
4	1	17	3	21	9	21
5	2	19	9	23	7	17
6	3	15	5	10	14	20
7	16	18	23	22	10	14
8	19	1	17	1	23	2
9	12	4	22	9	16	9
10	7	8	20	16	13	15
11	14	3	18	5	21	10
12	4	7	12	11	19	19
13	13	5	14	6	11	5
14	10	9	16	14	12	12
15	8	20	7	12	18	22
16	15	16	6	8	8	11
17	6	21	8	18	17	24
18	18	13	15	17	15	13
19	5	10	24	24	4	8
20	23	14	21	20	20	16
21	11	24	4	7	2	4
22	24	22	2	4	1	3
23	20	23	10	15	3	6
24	21	12	13	13	5	7

Σε σχέση με τα επαγγέλματα, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένα, οι μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές εμφανίζονται κυρίως σε τεχνικά επαγγέλματα, υψηλής όμως εξειδίκευσης. Αυτό σημαίνει ότι η αύξηση της τελικής ζήτησης κατά μια μονάδα στην περιφέρεια ευνοεί περισσότερο τα επαγγέλματα χειρωνακτικής εργασίας παρά τα επαγγέλματα πνευματικής εργασίας.

Στον πίνακα 3.7 καταγράφονται τα επαγγέλματα που εμφανίζουν τους υψηλότερους κάθετους πολλαπλασιαστές για τους σημαντικότερους κλάδους της περιφέρειας. Παρατηρούμε την έντονη παρουσία των γεωργικών επαγγελμάτων, όχι μόνο στον πρωτογενή τομέα, αλλά και σε άλλους κλάδους κάτι που δείχνει τη σημασία των διασυνδέσεων του πρωτογενή τομέα με την υπόλοιπη οικονομία. Το επάγγελμα «Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι» εμφανίζεται συχνά, η παρουσία του όμως στις πρώτες θέσεις οφείλεται στο σχετικά μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, και είναι κάτι που συναντάται σε αντίστοιχες αναλύσεις για την ελληνική οικονομία (βλ. Μπελεγρή-Ρομπόλη, Μαρκάκη & Μιχαηλίδης, 2010).

Πίνακας 3.7: Τα βασικά επαγγέλματα στους σημαντικότερους κλάδους της περιφέρειας

Πρωτογενής Τομέας	Γεωργοί ειδικευμένοι κυρίως σε μια ετήσια καλλιέργεια	Γεωργοί ειδικευμένοι στην καλλιέργεια δένδρων και σταφιδάμπελων	Γεωργοί πολυκαλλιεργητές	Ειδικευμένοι κτηνοτρόφοι, πτηνοτρόφοι κ.π.α.ε.	Ανειδίκεντοι αγρεργάτες, αλιεργάτες
Τρόφιμα-ποτά-καπνός	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι	Γεωργοί ειδικευμένοι στην καλλιέργεια δένδρων και σταφιδάμπελων	Γεωργοί πολυκαλλιεργητές	Ειδικευμένοι κτηνοτρόφοι, πτηνοτρόφοι κ.π.α.ε.	Ανειδίκεντοι αγρεργάτες, αλιεργάτες
Προϊόντα διύλισης πετρελαίου	Υπάλληλοι γραφείου	Τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης	Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων	Πλανόδιοι πωλητές, οικιακοί βοηθοί κ.π.α.ε	Ανειδίκεντοι εργάτες ορυχείων,
Χημικές πλαστικές και ελαστικές ουσίες και προϊόντα	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι	Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων	Χειριστές μηχανών παραγωγής	Οδηγοί μέσων μεταφοράς	Ανειδίκεντοι εργάτες ορυχείων
Κατασκευαστικές εργασίες	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι	Τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης	Χύτες μετάλλων, συγκολλητές,	Οδηγοί μέσων μεταφοράς	Ανειδίκεντοι εργάτες ορυχείων,
Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι	Υπάλληλοι γραφείου	Πωλητές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	Μηχανικοί, εφαρμοστές	Οδηγοί μέσων μεταφοράς
Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι	Απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών	Γεωργοί ειδικευμένοι στην καλλιέργεια δένδρων και σταφιδάμπελων	Γεωργοί πολυκαλλιεργητές	Πλανόδιοι πωλητές, οικιακοί βοηθοί κ.π.α.ε

Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι	Υπάλληλοι γραφείου	Υπάλληλοι εξυπηρέτησης πελατών	Μηχανικοί, εφαρμοστές	Οδηγοί μέσων μεταφοράς
Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης κλπ	Αρχιτέκτονες, μηχανικοί και ασκούντες	Υπάλληλοι γραφείου	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών προστασίας	Τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης	Ειδικευμένοι επί των πωλήσεων, χρηματιστές,
Υπηρεσίες εκπαίδευσης	Διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη μεγάλων	Εκπαιδευτικοί	Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό	Υπάλληλοι γραφείου	Πλανόδιοι πωλητές, οικιακοί βοηθοί κ.π.α.ε

Όπως έχει αναφερθεί στην εισαγωγή, ο σχεδιασμός δημόσιων πολιτικών και ο προγραμματισμός δράσεων για την υλοποίησή τους, στο μεσοπρόθεσμο διάστημα, πρέπει να συνδέεται με τη δομή και τη διάρθρωση του παραγωγικού της συστήματος. Οπότε, η βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων, κυρίως των κρίσιμων κλάδων, λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος της αγοράς καθώς και την ισχύουσα τεχνολογία παραγωγής, μπορεί να δημιουργήσει στην περιφέρεια Πελοποννήσου μια εσωτερική δυναμική, ώστε η απόδοση αυτών των δράσεων να είναι η βέλτιστη οικονομικά και κοινωνικά.

4 Παραγωγικό κενό

4.1 Αναλυτικό Πλαίσιο

Η μεθοδολογία εκτίμησης του παραγωγικού κενού έχει ως στόχο τη διερεύνηση των τυχών εμποδίων στις δυνατότητες επέκτασης της οικονομίας της περιφέρειας και του νομού. Για την εκτίμηση αυτή, πρέπει σε πρώτο επίπεδο να εκτιμηθούν τα μεγέθη της «δυναμικής απασχόλησης» και του «δυναμικού προϊόντος (De Masi, 1997, Torres & Martin, 1990, Ladiray, Mazzi, & Sartori, 2003).

Συγκεκριμένα:

- Δυναμικό επίπεδο απασχόλησης είναι το επίπεδο της «πλήρους» απασχόλησης που δεν δημιουργεί πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία. Εξαρτάται από την πραγματική απασχόληση και το φυσικό ποσοστό ανεργίας.
- Δυναμικό προϊόν είναι το προϊόν όπου όλοι οι συντελεστές παραγωγής απασχολούνται πλήρως ή κοντά στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης.

Τα μεγέθη αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά διότι συνδέονται με το σημείο του κύκλου στο οποίο βρίσκεται η παραγωγική δραστηριότητα κάθε οικονομικού συστήματος αναφοράς. Στην περίπτωση π.χ. που το πραγματικό προϊόν βρίσκεται πάνω από τη γραμμή τάσης, η οποία θεωρητικά εκφράζει το Δυναμικό Προϊόν, τότε θα μπορούσε να πει κανείς ότι η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε φάση επέκτασης. Το αντίθετο θα μπορούσε να πει κανείς ότι συμβαίνει, όταν το προϊόν βρίσκεται κάτω από τη γραμμή τάσης. Επιπλέον, με δεδομένους τους πόρους μιας οικονομίας, τα μεγέθη αυτά μας δίνουν μία προσέγγιση του βαθμού απασχόλησης των εισροών της, καθώς και των πληθωριστικών και αντιπληθωριστικών κενών που δημιουργούνται, αντίστοιχα, στις επιμέρους αγορές (Charles & Coe, 1990, Torres & Martin, 1990, De Masi, 1997, Roldos, 1997).

Συγκεκριμένα:

- Όταν το δυναμικό μέγεθος είναι μεγαλύτερο από το πραγματικό η περιφέρεια λειτουργεί χαμηλότερα από τα μακροχρόνια «φυσιολογικά» της επίπεδα, δηλαδή χαμηλότερα από τις «δυνατότητές» της.
- Όταν το δυναμικό μέγεθος είναι μικρότερο από το πραγματικό η περιφέρεια λειτουργεί υψηλότερα από τα μακροχρόνια «φυσιολογικά» της επίπεδα, δηλαδή υψηλότερα από τις «δυνατότητές» της, και τέλος,
- Όταν το δυναμικό μέγεθος ταυτίζεται με το πραγματικό δεν υπάρχει κενό.

Τα μεγέθη του δυναμικού προϊόντος και της δυναμικής απασχόλησης εκφράζουν σημαντικές μεταβλητές απόφασης για διάφορα θέματα οικονομικής και περιφερειακής πολιτικής. Το σημαντικό στοιχείο του κενού είναι ότι επηρεάζει και επηρεάζεται από άλλα κρίσιμα μεγέθη

της οικονομίας, όπως π.χ. το επίπεδο των τιμών, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι εμπορικές συναλλαγές, η αγορά εργασίας κ.ά. Επιπλέον, το ύψος του κενού (θετικό-αρνητικό) παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στις μεσο-μακροπρόθεσμες προοπτικές ανάπτυξης μιας χώρας, μιας περιφέρειας ή ενός νομού, γιατί, σε μεγάλο βαθμό, επηρεάζει τόσο το σχεδιασμό των δημόσιων πολιτικών όσο και την αποτελεσματικότητά τους (Giorno, Richardson, & Roseveare, 1995, Lutz, 1998).

4.2 Μεθοδολογία

Μεθοδολογικά, η εκτίμηση των δυνητικών μεγεθών γίνεται είτε με την χρησιμοποίηση υποδειγμάτων χρονολογικών σειρών, με μη παρατηρήσιμες συνιστώσες (π.χ. (Kehoe & Bachus, 1991, Giorno, Richardson, & Roseveare, 1995), είτε με υποδείγματα συναρτήσεων παραγωγής σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο (π.χ. Torres & Martin, 1990; Giorno, Richardson, & Roseveare, 1995, Roldos, 1997).

Η παρούσα ενότητα της μελέτης εκτιμά τα “δυναμικά” (potential) μεγέθη της απασχόλησης και του προϊόντος, καθώς και τα αντίστοιχα “κενά” (gaps) για την Περιφέρεια Πελοποννήσου και το νομό Αρκαδίας, την περίοδο 1996-2007. Εφαρμόζεται τόσο η ανάλυση των χρονολογικών σειρών, όσο και η προσέγγιση των συναρτήσεων παραγωγής (π.χ. (Giorno, Richardson, & Roseveare, 1995, Lutz, 1998).

Συγκεκριμένα, το “δυναμικό-φυσιολογικό επίπεδο απασχόλησης” ορίζεται ως το επίπεδο απασχόλησης που δεν δημιουργεί επιπρόσθετες πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία και προσδιορίζεται από το εργατικό δυναμικό και το φυσικό ποσοστό ανεργίας³⁸ ή $NAWRU$ ³⁹ δηλαδή, το ποσοστό ανεργίας που απαιτείται για να κρατήσει το ρυθμό πληθωρισμού σταθερό⁴⁰ (Blanchard, 2006).

Η δυνητική απασχόληση υπολογίζεται από τις σχέσεις (ΥΠΕΘΟ, 1998):

$$L^* = LF(1 - NAWRU) \quad (4.1)$$

³⁸ Σε σχέση με το «φυσιολογικό ποσοστό ανεργίας» έχει αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός στη βιβλιογραφία. Γενικά όμως το μέγεθος καθορίζει την ισορροπία στην αγορά εργασίας η οποία με τη σειρά της καθορίζει το μέγεθος του «φυσιολογικού επιπέδου παραγωγής». Η ισορροπία όμως στην αγορά εργασίας απαιτεί ο πραγματικός μισθός που επελέγη στον καθορισμό μισθού (W/P) να είναι ίσος με τον πραγματικό μισθό που συνεπάγεται από τον καθορισμό τιμής, υπό την προϋπόθεση ότι το αναμενόμενο επίπεδο τιμών (P^*) είναι ίσο με το πραγματικό επίπεδο τιμών (P) και ότι η ισορροπία στην αγορά εργασίας καθορίζει το ποσοστό ανεργίας (Blanchard, 2006).

³⁹ Η εκτίμηση του $NAWRU$ (Non accelerating inflation rate of unemployment) βασίζεται στην υπόθεση ότι: η μεταβολή του πληθωρισμού μισθών είναι ανάλογη του πραγματικού ποσοστού ανεργίας και του $NAWRU$.

⁴⁰ Με βάση αυτή τη θεώρηση η μεταβολή στο ρυθμό του πληθωρισμού εξαρτάται από τη διαφορά μεταξύ του πραγματικού και του φυσιολογικού % ανεργίας. Συγκεκριμένα, όταν το πραγματικό % ανεργίας είναι μεγαλύτερο από το φυσιολογικό, τότε ο ρυθμός πληθωρισμού μειώνεται. Αντίθετα, όταν το πραγματικό % ανεργίας είναι μικρότερο από το φυσιολογικό, τότε ο ρυθμός πληθωρισμού αυξάνεται.

$$NAWRU = U - (DU / D^3 \ln W) * D^2 \ln W \quad (4.2)$$

όπου:

LF είναι η εξομαλυμένη σειρά της πραγματικής προσφοράς απασχόλησης με Hodrick-Prescott (HP) φίλτρο, $NAWRU$ είναι η ανεργία (%) που δεν επιταχύνει τις πληθωριστικές πιέσεις, W είναι το επίπεδο των μισθών, U είναι το πραγματικό ποσοστό ανεργίας, και το D δηλώνει την πρώτη διαφορά των μεταβλητών.

Για τον υπολογισμό του “δυνητικού προϊόντος” που αντιστοιχεί στα φυσιολογικά μακροχρόνια επίπεδα των συντελεστών παραγωγής χρησιμοποιούνται οι συντελεστές Κεφαλαίου και Εργασίας της συνάρτησης παραγωγής τύπου Cobb-Douglas για την Περιφέρεια Πελοποννήσου και το νομό Αρκαδίας.

Η συνάρτηση παραγωγής που εκτιμάται είναι της μορφής:

$$\ln Q = \ln A + \alpha \ln L + \beta \ln K + \ln E \quad (4.3)$$

ή

$$\ln(Q/L) = \ln A + \beta \ln(K/L) + \ln E, \quad \alpha + \beta = 1 \quad (4.4)$$

όπου:

Q είναι το προϊόν

L είναι η απασχόληση

K είναι το κεφάλαιο

α είναι ο συντελεστής της μεταβλητής της εργασίας,

β είναι ο συντελεστής της μεταβλητής του κεφαλαίου και

E είναι η συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών

Η εκτίμηση της συνάρτησης (2.1) χρησιμοποιείται για να εκτιμηθούν οι παράμετροι του υποδείγματος. Το “δυνητικό προϊόν” της περιφέρειας – που θεωρούμε ότι αντιστοιχεί στα “δυνητικά” επίπεδα των συντελεστών παραγωγής – εκτιμάται από την (3.10)⁴¹. Το δυνητικό προϊόν θα είναι:

$$\ln Q^* = \ln A + \alpha \ln L^* + \beta \ln K + \ln E^* \quad (4.5)$$

όπου (*) δηλώνει το δυνητικό.

Οι “δυνητικές” τιμές των υπόλοιπων μεταβλητών υπολογίζονται ως εξής: Το “δυνητικό επίπεδο απασχόλησης” (L^*) όπως ορίστηκε νωρίτερα από τη σχέση (4.1). Η

⁴¹ Να σημειωθεί ότι η οικονομετρική εκτίμηση των συναρτήσεων παραγωγής, κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και στο σύνολο της οικονομίας του νομού Αρκαδίας είναι, σε γενικές γραμμές, ιδιαίτερα ικανοποιητική, τόσο σε σχέση με το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας, όσο και σε σχέση με το συντελεστή προσαρμογής, αλλά και την αυτοσυσχέτιση των καταλοίπων.

χρονολογική σειρά των καταλοίπων της παλινδρόμησης της συνάρτησης παραγωγής (2.1) εξομαλύνεται μέσω του φίλτρου των Hodrick και Prescott (HP) και η σειρά που προκύπτει αποτελεί ένα μέτρο της τάσης της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής της περιφέρειας (E^*). Το “δυναμικό επίπεδο κεφαλαίου” (K^*) υποθέτουμε ότι ταυτίζεται με το “πραγματοποιηθέν”(ΥΠΕΘΟ, 1998). Στη συνέχεια, οι σειρές των “δυναμικών” επιπέδων των συντελεστών παραγωγής (L^* , K^*), και της συνολικής παραγωγικότητάς (E^*) αντικαθίστανται στη συνάρτηση παραγωγής και υπολογίζεται το επίπεδο του δυναμικού προϊόντος (Q^*) της περιφέρειας..

Η απόκλιση μεταξύ του “πραγματοποιηθέντος” επιπέδου παραγωγής και της αντίστοιχης απασχόλησης, και του “δυναμικού” επιπέδου παραγωγής και της αντίστοιχης απασχόλησης, ονομάζεται κενό (gap). Η εκτίμηση του κενού (gap) δίνεται από το λόγο του “πραγματοποιηθέντος” μεγέθους μείον το εκτιμημένο “δυναμικό” μέγεθος της περιφέρειας, ως προς το “δυναμικό” μέγεθος (ΥΠΕΘΟ, 1998), δηλαδή:

$$L_{\text{gap}} = \frac{(L - L^*)}{L^*} \quad (4.6)$$

Και

$$Y_{\text{gap}} = \frac{(Y - Y^*)}{Y^*} \quad (4.7)$$

Όταν το “δυναμικό” μέγεθος συμπίπτει με το πραγματικό μέγεθος (π.χ. $L = L^*$), τότε δεν υπάρχει κενό ($L_{\text{gap}}=0$), ενώ όσο περισσότερο αυτό το ποσοστό αποκλίνει (κατ’ απόλυτη τιμή) από το μηδέν, τόσο μεγαλώνει το κενό. Προφανώς, εάν $L < L^*$ (ή $L > L^*$), αυτό σημαίνει ότι $L_{\text{gap}} < 0$ (ή $L_{\text{gap}} > 0$), δηλαδή το πραγματικό μέγεθος είναι μικρότερο (μεγαλύτερο) από το “δυναμικό”, και επομένως η περιφέρεια λειτουργεί χαμηλότερα (υψηλότερα) από τα μακροχρόνια «φυσιολογικά» της επίπεδα, δηλ. χαμηλότερα (υψηλότερα) από τις «δυνατότητές» της.

4.3 Πηγές και στοιχεία

Για την εκτίμηση των δυναμικών μεγεθών της απασχόλησης και του προϊόντος καθώς και για τα αντίστοιχα «κενά» της περιφέρειας Πελοποννήσου και του νομού Αρκαδίας, την περίοδο 1996-2007 απαιτείται ένα πλήθος μεγεθών τα οποία είναι διαθέσιμα από τη Eurostat. Ειδικότερα, η ανάλυση της περιφέρειας Πελοποννήσου θα γίνει τόσο για το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας όσο και κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, ενώ η ανάλυση για το νομό θα περιοριστεί μόνο για το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας, επειδή τα διαθέσιμα στοιχεία είναι περιορισμένα. Τα μεγέθη που απαιτούνται για την εφαρμογή της μεθοδολογίας, είναι: το προϊόν, η απασχόληση, η μισθωτή απασχόληση, οι μισθοί, το ποσοστό ανεργίας, και οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Τέλος, το απόθεμα κεφαλαίου υπολογίστηκε με τη χρήση της μεθόδου Perpetual-Inventory.

Οι κλάδοι που αναλύονται περιέχονται στον παρακάτω πίνακα 4.4. Στην περίπτωση αυτή η ανάλυση των κλάδων είναι πολύ πιο περιορισμένη σε σχέση με την ΙΟ ανάλυση που έχει προηγηθεί. Αυτό οφείλεται στη διαθεσιμότητα των στοιχείων τα οποία απαιτούνται για την εκτίμηση των δυνητικών μεγεθών και των αντίστοιχων κενών.

Πίνακας 4.1: Κατάταξη των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας

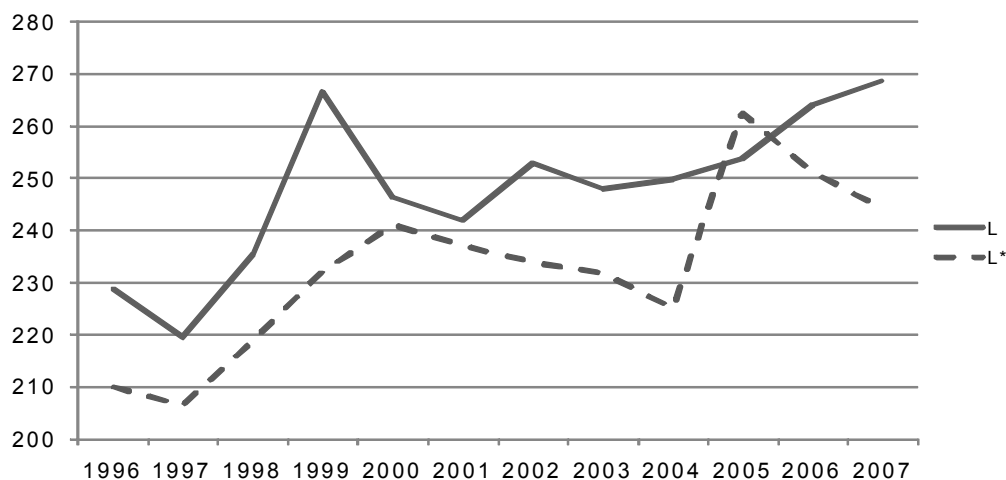
A	Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας
B	Μεταποίηση
C	Κατασκευές
D	Υπηρεσίες εμπορίου, ξενοδοχείων, εστιατορίων και μεταφορών
E	Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση και διαχείριση ακίνητης περιουσίας
F	Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία και λοιπές υπηρεσίες

4.4 Ανάλυση Αποτελεσμάτων

Από την εφαρμογή της μεθοδολογίας προκύπτουν τα μεγέθη: i) της δυνητικής απασχόλησης, ii) του δυνητικού προϊόντος, και iii) των αντίστοιχων «κενών», για την περιφέρεια Πελοποννήσου και το νομό Αρκαδίας.

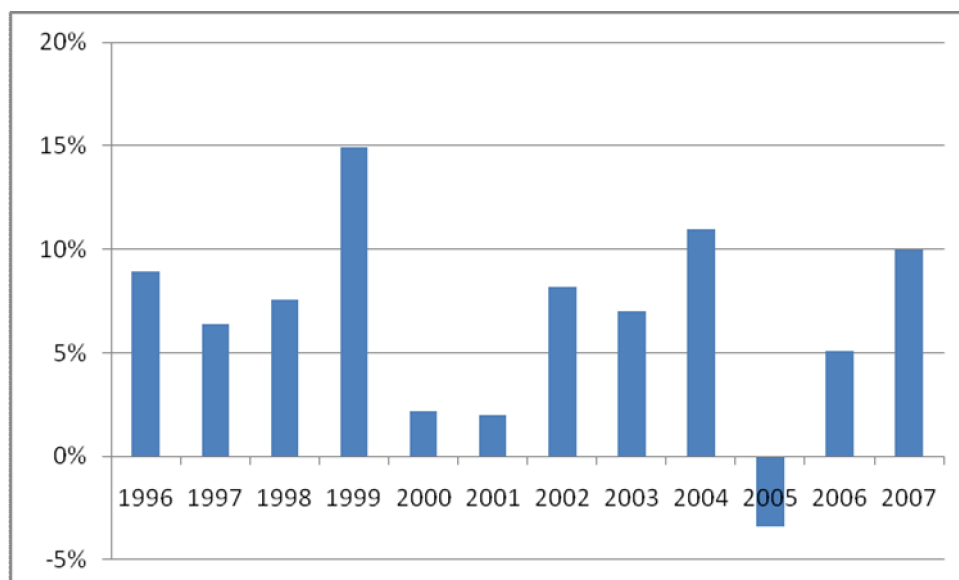
Αρχικά αναλύεται η απασχόληση για την περιφέρεια και το νομό Αρκαδίας και στη συνέχεια η παραγωγή. Συγκεκριμένα, από το διάγραμμα 4.1 παρατηρούμε ότι, την εξεταζόμενη περίοδο, η **περιφέρεια Πελοποννήσου** μοιάζει σχεδόν μόνιμα να λειτουργεί σε επίπεδα απασχόλησης που είναι υψηλότερα από τις δυνατότητές της. Αυτό σημαίνει ότι τα επίπεδα απασχόλησης που πραγματοποιήθηκαν είναι υψηλότερα από εκείνα που δεν θα δημιουργούσαν πληθωριστικές πιέσεις. Ταυτόχρονα αυτό το φαινόμενο συνδέεται με ανεργία μικρότερη από την ανεργία του συνόλου της χώρας όπως φάνηκε στο διάγραμμα 2.5.

Διάγραμμα 4.1: Πραγματική (L) και Δυνητική Απασχόληση (L*) στην περιφέρεια Πελοποννήσου

Στο διάγραμμα 4.2 περιέχεται το κενό στην απασχόληση της περιφέρειας Πελοποννήσου, το εξεταζόμενο διάστημα. Με εξαίρεση το έτος 2005 το κενό είναι πάντα θετικό, ενώ κινείται και σε υψηλά επίπεδα.

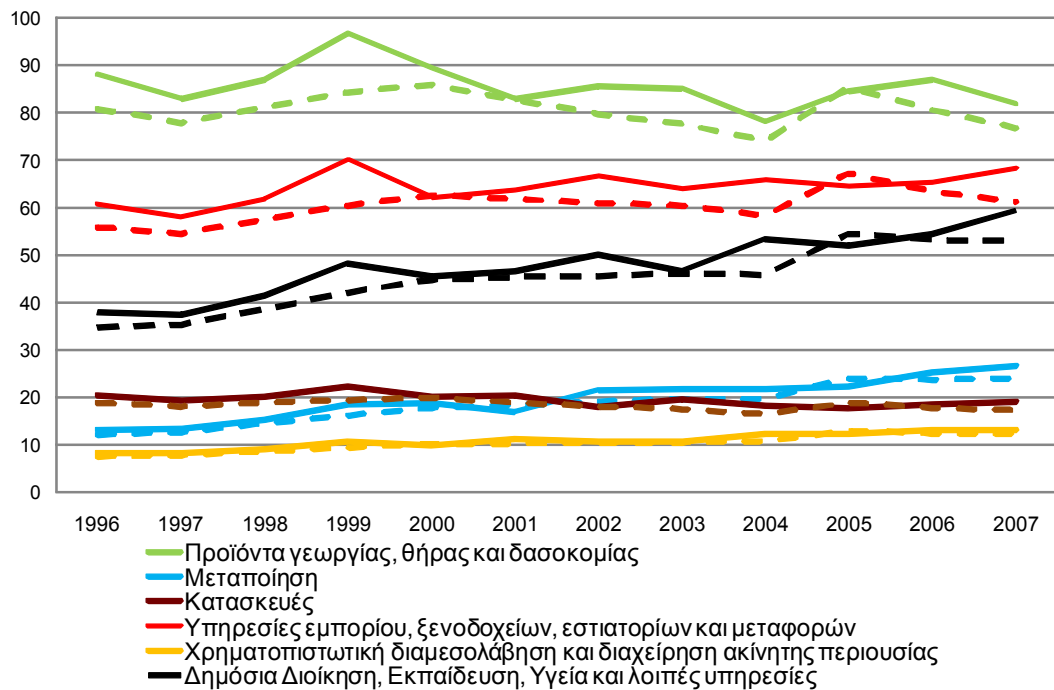
Διάγραμμα 4.2: Κενό στην απασχόληση, περιφέρεια Πελοποννήσου (%)

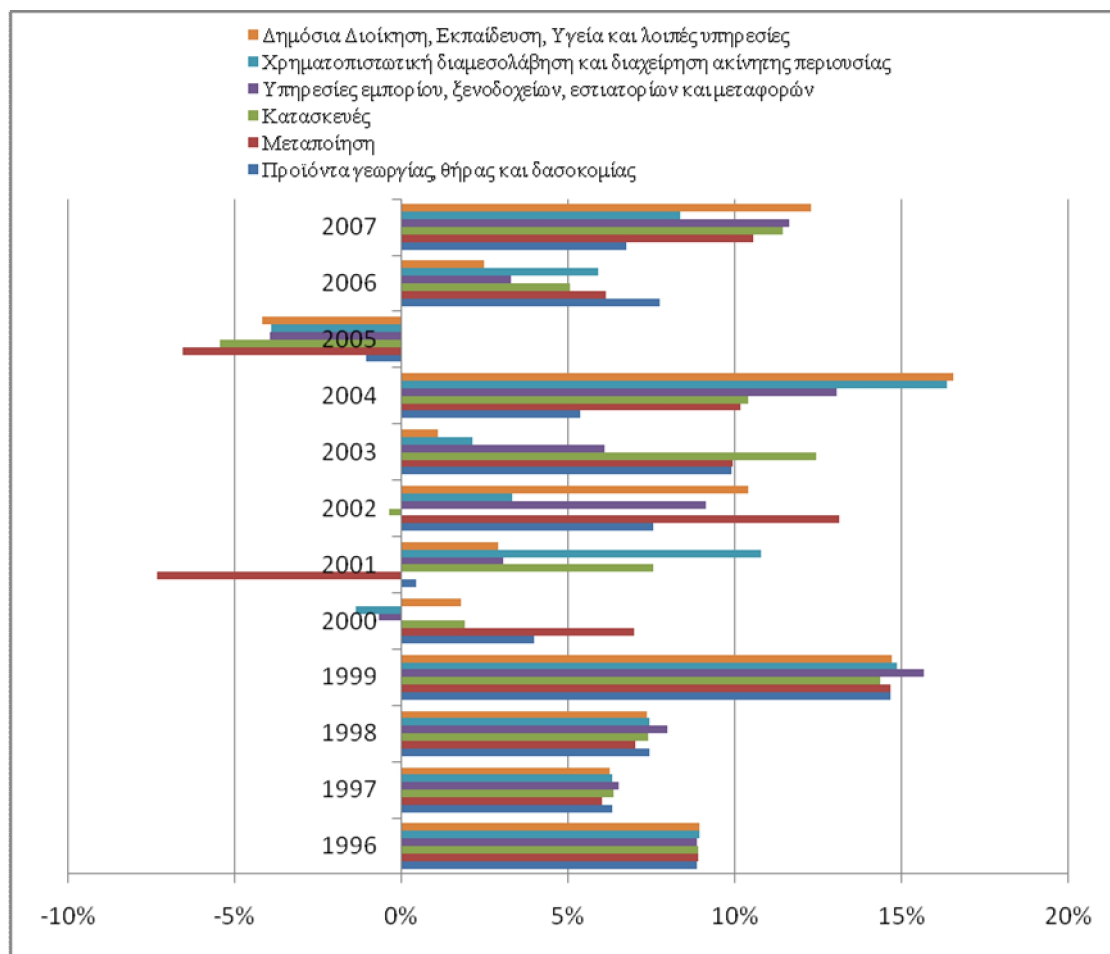
Αντίστοιχη κατάσταση εμφανίζεται και κατά τον υπολογισμό τη δυνητικής απασχόλησης κατά κλάδο (Διαγράμματα 4.3 και 4.4). Φαίνεται ότι, με εξαίρεση το έτος 2005 και κάποιους μεμονωμένους κλάδους τα προηγούμενα χρόνια, όλοι οι κλάδοι λειτουργούν σε επίπεδα απασχόλησης υψηλότερα από τις δυνατότητές τους. Από το διάγραμμα 4.4, όμως, παρατηρούμε ότι τα έτη 2000-2006 το κενό στην απασχόληση διαφοροποιείται μεταξύ των κλάδων, σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια (1996-1999) όπου η εικόνα είναι περισσότερο ομοιογενής. Αυτό είναι πιθανό να σημαίνει διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των κλάδων που εμφανίστηκαν όμως από το 2000 και μετά⁴².

⁴² Από αντίστοιχες εκτιμήσεις του Σπουδαστηρίου Εφαρμοσμένης και Θεωρητικής Οικονομικής για το σύνολο της ελληνικής οικονομίας τα κενά απασχόλησης των κλάδων εμφανίζουν την ίδια συμπεριφορά τις αντίστοιχες περιόδους. Έτσι, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι λόγοι αυτών των διαφοροποιήσεων είναι κυρίως νομισματικοί (υιοθέτηση του ευρώ).

Διάγραμμα 4.3: Κλαδική ανάλυση πραγματικής και δυνητικής απασχόλησης στην περιφέρεια Πελοποννήσου

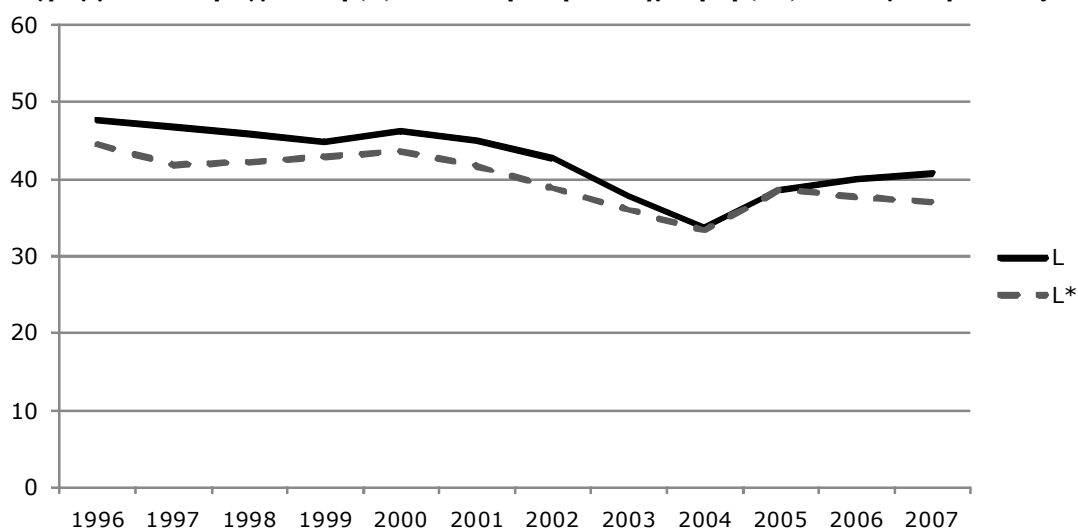

Διάγραμμα 4.4: Κλαδικό κενό απασχόλησης στην περιφέρεια Πελοποννήσου, (%)

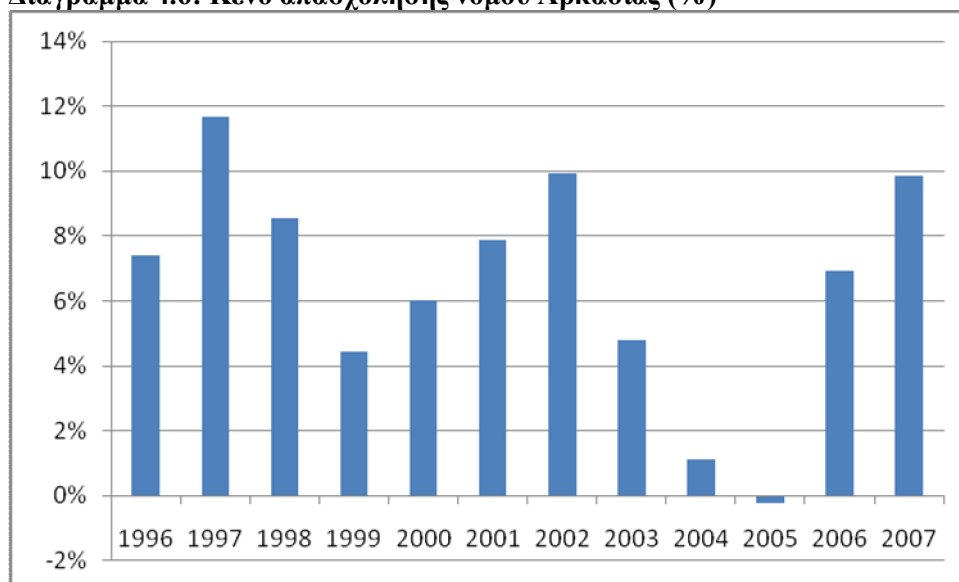

Σε σχέση με το **νομό Αρκαδίας** (Διαγράμματα 4.5 και 4.6), προκύπτει ότι και αυτός φαίνεται να λειτουργεί, σχεδόν σταθερά, σε επίπεδα απασχόλησης τα οποία είναι υψηλότερα από τις δυνατότητές του. Μόνο το έτος 2005 ο νομός φαίνεται να λειτουργεί στα δυνητικά επίπεδα απασχόλησης του, το φαινόμενο όμως αυτό δεν διατηρήθηκε τα επόμενα χρόνια. Παρατηρούμε επίσης ότι το ποσοστό της απασχόλησης το επιπλέον του δυνητικού, είναι κατά μέσο όρο ίσο, σχεδόν, με το αντίστοιχο μέγεθος της περιφέρειας. Φαίνεται δηλαδή ότι ο νομός Αρκαδίας δεν διαφοροποιείται από την περιφέρεια Πελοποννήσου ως προς το κενό της απασχόλησης.

Διάγραμμα 4.5: Πραγματική (L) και Δυνητική Απασχόληση (L*) στο νομό Αρκαδίας

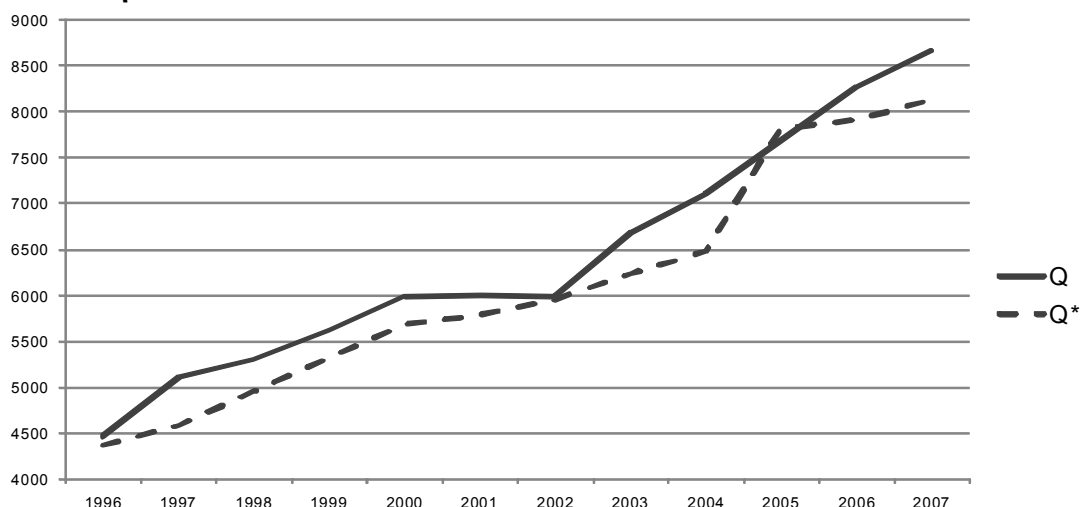

Διάγραμμα 4.6: Κενό απασχόλησης νομού Αρκαδίας (%)

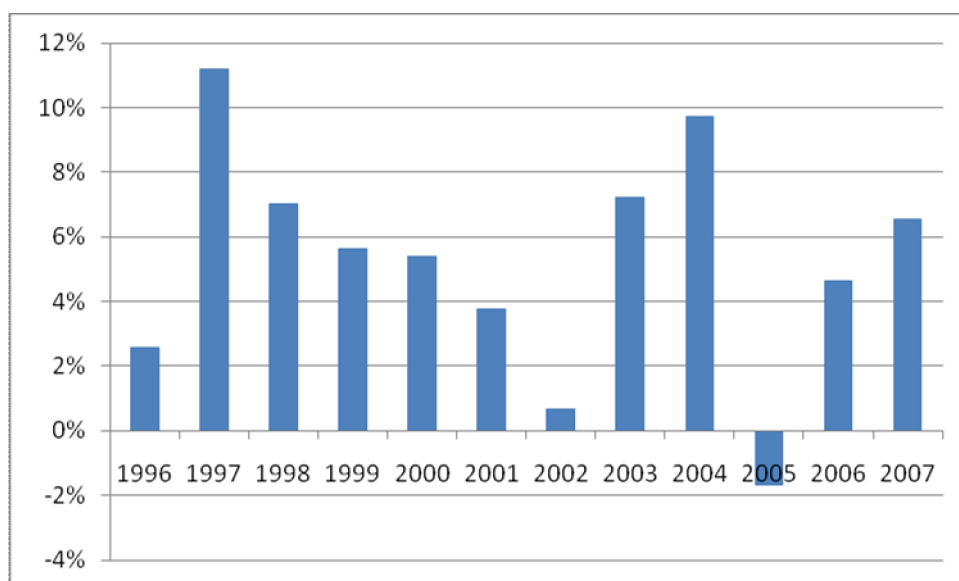

Η εκτίμηση του **δυναμικού προϊόντος** της **περιφέρειας Πελοποννήσου** περιέχεται στα διαγράμματα 4.7 και 4.8. Από τα προηγούμενα διαγράμματα έχουμε ότι η περιφέρεια, με εξαίρεση το έτος 2005, παράγει προϊόν μονίμως υψηλότερο από το δυνητικό της.

Διάγραμμα 4.7: Πραγματικό (Q) και Δυνητικό Προϊόν(Q*) στην περιφέρεια Πελοποννήσου

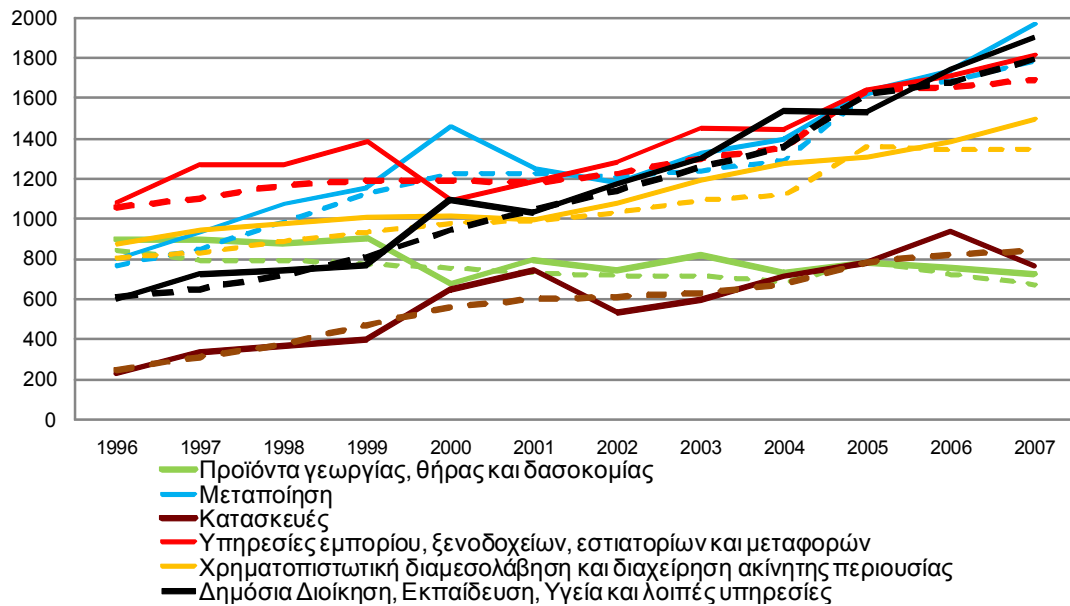

Διάγραμμα 4.8: Παραγωγικό κενό περιφέρειας Πελοποννήσου, (%)

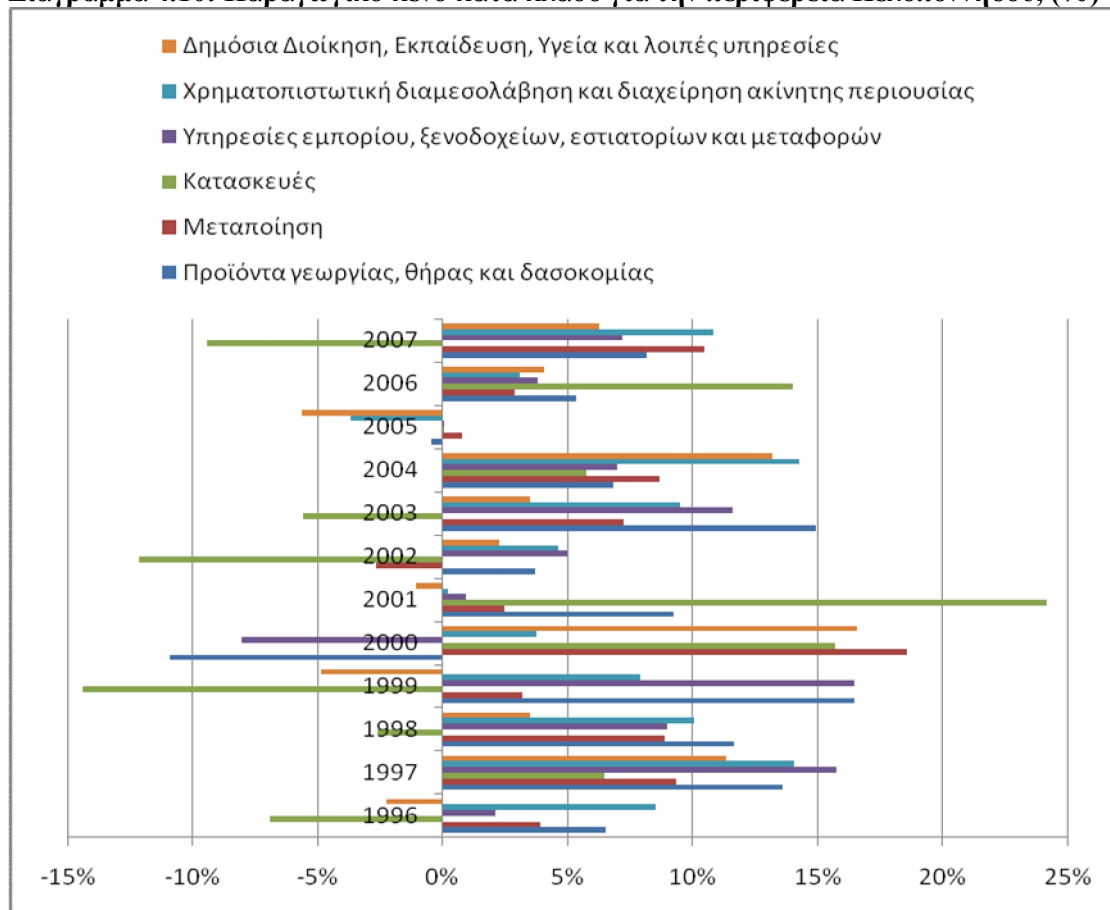

Από την ανάλυση κατά κλάδο (Διαγράμματα 4.9 και 4.10), προκύπτει ότι, παρόλο που σε γενικές γραμμές το πραγματικό προϊόν υπερέχει του δυνητικού, η κλαδική ανάλυση αναδεικνύει ορισμένες διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, ο κλάδος των Κατασκευών εμφανίζει για κάποια έτη προϊόν μικρότερο του δυνητικού (Διάγραμμα 4.10). Παρόμοια εικόνα, αν και λιγότερο έντονη, εμφανίζει ο κλάδος Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία και λοιπές υπηρεσίες. Αντιθέτως, οι κλάδοι Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας, και Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση και διαχείριση ακίνητης περιουσίας εμφανίζουν αναλογικά υψηλότερο θετικό παραγωγικό κενό, από το μέσο όρο της περιφερειακής οικονομίας (Διάγραμμα 4.10).

Διάγραμμα 4.9: Κλαδική ανάλυση πραγματικού και δυνητικού προϊόντος στην περιφέρεια Πελοποννήσου

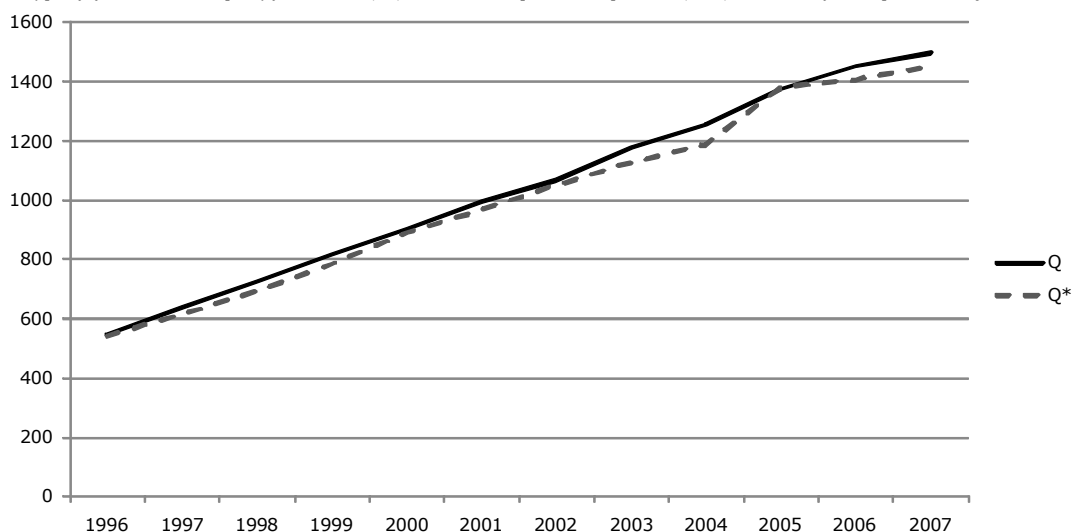

Διάγραμμα 4.10: Παραγωγικό κενό κατά κλάδο για την περιφέρεια Πελοποννήσου, (%)

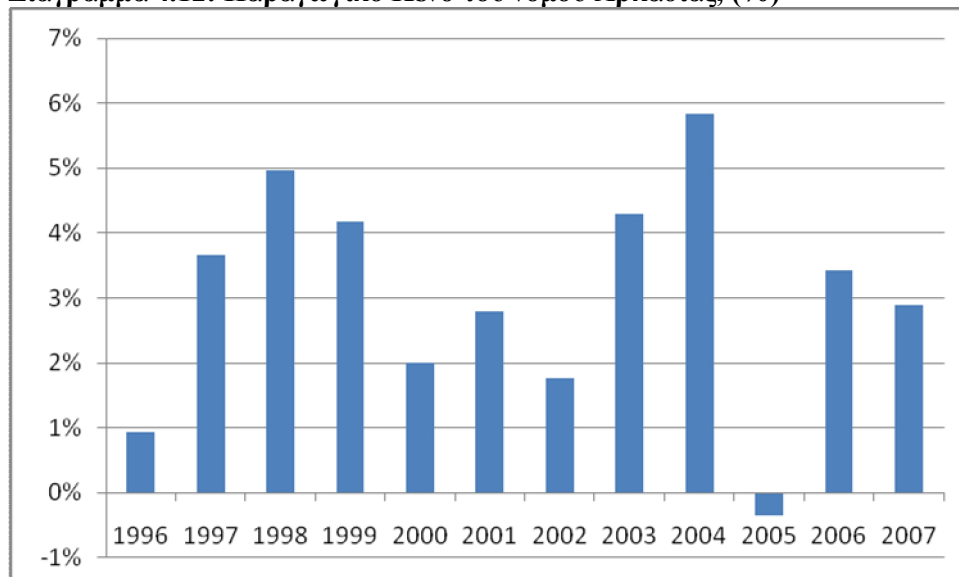

Ωστόσο, για το *νομό Αρκαδίας* (Διαγράμματα 4.11 και 4.12) προκύπτει ότι η υπέρβαση του πραγματικού προϊόντος από το δυνητικό είναι σημαντικά μικρότερη, γεγονός που δείχνει ότι ο νομός Αρκαδίας λειτουργεί πιο κοντά στο μακροχρόνιο επίπεδο παραγωγής του από ότι η περιφέρεια στην οποία ανήκει.

Διάγραμμα 4.11: Πραγματικό (Q) και Δυνητικό Προϊόν(Q*) στο νομό Αρκαδίας

Διάγραμμα 4.12: Παραγωγικό Κενό του νομού Αρκαδίας, (%)

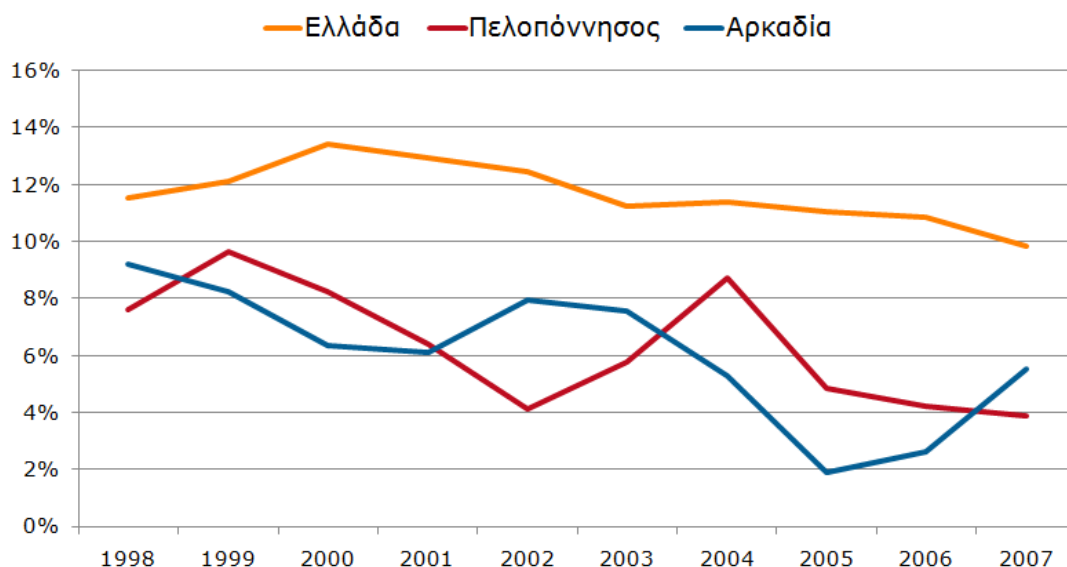

4.5 Συμπεράσματα

Προκειμένου να διατυπωθούν τα συμπεράσματα σχετικά με τη θέση της περιφέρειας Πελοποννήσου και του νομού Αρκαδίας ως προς τα δυνητικά μεγέθη, μπορούμε να συγκρίνουμε την περιφέρεια και το νομό με τα αντίστοιχα μεγέθη της χώρας. Ειδικότερα, για τη σύγκριση του κενού της απασχόλησης και του κενού της παραγωγής κατά σύστημα αναφοράς εξομαλύνουμε τη χρονοσειρά 1996-2007 με τη χρήση κινητών μέσων ($t=3$ έτη).

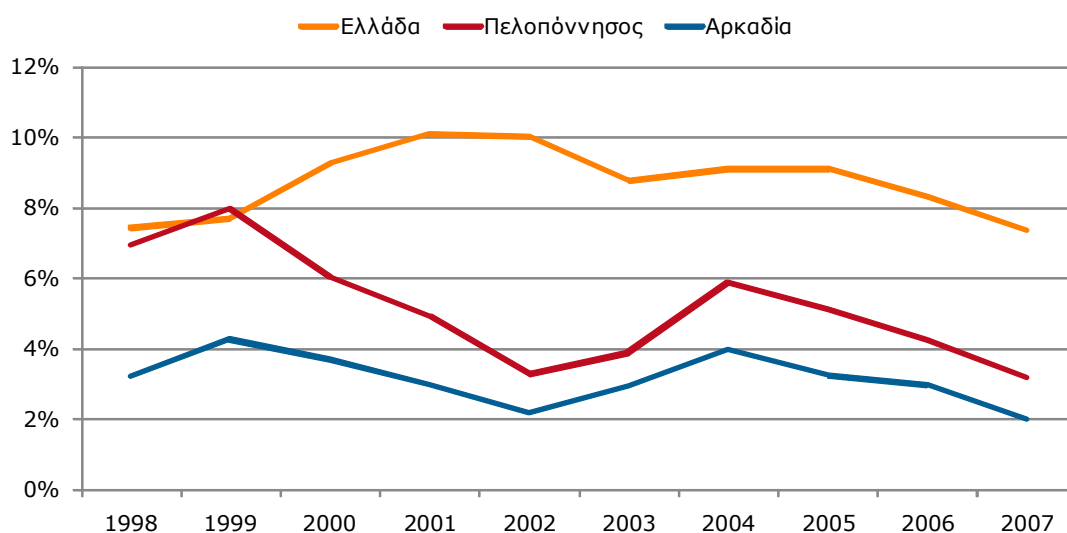
Από το διάγραμμα 4.13 που παρουσιάζει το κενό απασχόλησης, για την Ελλάδα, την Πελοπόννησο και την Αρκαδία, παρατηρούμε ότι το κενό απασχόλησης της Αρκαδίας, παρόλο που είναι θετικό, είναι μικρότερο αφενός από αυτό της περιφέρειας στην οποία υπάγεται αφετέρου και από αυτό της χώρας.

Διάγραμμα 4.13: Κενό απασχόλησης -Συγκριτικό Διάγραμμα

Αντίστοιχο αποτέλεσμα προκύπτει από τη σύγκριση του παραγωγικού κενού για την Ελλάδα, την Πελοπόννησο και την Αρκαδία. Και πάλι, παρόλο που το κενό για την Αρκαδία είναι θετικό, είναι μικρότερο από το αντίστοιχο μέγεθος για την Πελοπόννησο και την Αρκαδία.

Διάγραμμα 4.14: Παραγωγικό Κενό -Συγκριτικό Διάγραμμα

Δηλαδή, τόσο η περιφέρεια της Πελοποννήσου όσο και ο νομός Αρκαδίας λειτουργούσαν κάτω από συνθήκες λιγότερο πειστικές ως προς την κατεύθυνση της δημιουργίας πληθωριστικών πιέσεων στη τοπική οικονομία. Ωστόσο, λειτουργούσαν πάνω από τις δυνατότητες τους (πληθωρισμός, μείωση της ανταγωνιστικότητας). Αν λάβουμε υπόψη μας όμως ότι, θεωρητικά, κάθε οικονομία μακροχρόνια τείνει να επανέλθει στα φυσιολογικά της επίπεδα, τότε στο άμεσο μέλλον αναμένεται μείωση του προϊόντος και της απασχόλησης τόσο στην περιφέρεια όσο και στον νομό, αλλά συνολικά και στη χώρα.

5 Δείκτες Σύγκλισης – Απόκλισης

5.1 Μεθοδολογία

Η μέθοδος της Ανάλυσης Απόκλισης - Συμμετοχής (Shift - Share Analysis) αναφέρεται στη μελέτη των αιτιών της μεταβολής της απασχόλησης στην περιφέρεια, την εξεταζόμενη περίοδο. Η μέθοδος μπορεί να εφαρμοστεί σε δυο επίπεδα. Στη συνολική απασχόληση της περιφέρειας (Μr) και στην τομεακή ή κλαδική (Μir) απασχόληση της περιφέρειας. Η μεταβολή της απασχόλησης (Μr) ή (Μir) μπορεί να διακριθεί στις ακόλουθες συνιστώσες (Παπαδασκαλόπουλος, 2000, ECB, 2004)

- Η *συνιστώσα εθνικής συμμετοχής* (ΕΣr) η οποία δείχνει την μεταβολή της απασχόλησης στην περιφέρεια r που θα λάμβανε χώρα, εάν αυτή μεταβαλλόταν με τον ίδιο ρυθμό που μεταβάλλεται η απασχόληση σε εθνικό επίπεδο. Σε επίπεδο τομέα, η συνιστώσα εθνικής συμμετοχής του τομέα i στην περιφέρεια r (ΕΣir) δείχνει πόσο θα μεταβαλλόταν η απασχόληση του τομέα στην περιφέρεια, αν αυτή μεταβαλλόταν με τον ίδιο ρυθμό που μεταβλήθηκε η αντίστοιχη συνολική απασχόληση σε επίπεδο χώρας.
- Η *συνιστώσα απόκλισης* αντιπροσωπεύει κάθε είδους επιδράσεις της κλαδικής διάρθρωσης και των τοπικών συνθηκών στην εξέλιξη της απασχόλησης. Η συνιστώσα αυτή είναι θετική σε ανεπτυγμένες περιφέρειες και αρνητική σε φτωχές περιοχές. Η συνιστώσα απόκλισης αποτελείται από δύο (2) επιμέρους συνιστώσες: ι) τη *συνιστώσα ομολογικής απόκλισης* (ΟΣr), η οποία μετράει την επίδραση της τομεακής διάρθρωσης στη μεταβολή της απασχόλησης στην περιφέρεια r. Σε επίπεδο τομέα i στην περιφέρεια r, αν ο τομέας είναι δυναμικός (δηλαδή παρουσιάζει θετική εξέλιξη της απασχόλησής του σε εθνικό επίπεδο, μεγαλύτερη μάλιστα εκείνης της συνολικής απασχόλησης, τότε η ομολογική συνιστώσα (ΟΣir) είναι θετική, αλλιώς είναι αρνητική, και ιι) τη *συνιστώσα διαφορικής απόκλισης* (ΔΣr), η οποία μετράει την επίδραση των τοπικών παραγόντων στην εξέλιξη της απασχόλησης της περιφέρειας ή της απασχόληση του τομέα i στη περιφέρεια r (ΔΣir). Είναι θετική όταν η περιοχή παρουσιάζει τοπικά πλεονεκτήματα στην ανάπτυξη ορισμένου ή ορισμένων τομέων - κλάδων ή δραστηριοτήτων.

Η ανάλυση των χαρακτηριστικών της περιφέρειας θα αναφέρεται και στα δύο επίπεδα δηλαδή, το συνολικό και το τομεακό⁴³. Έτσι, για το *συνολικό επίπεδο* (Μr) απασχόλησης της περιφέρειας έχουμε:

$$Mr = EΣr + OΣr + ΔΣr$$

⁴³ Στην περίπτωση που θέλουμε να εξετάσουμε την απασχόληση ενός νομού, εφαρμόζουμε την ίδια μέθοδο, αλλά συγκρίνουμε την απασχόληση του νομού με αυτήν της περιφέρειας στην οποία ανήκει.

$$ΕΣr = Ar_0 \left(\frac{An_t}{An_0} \right) - Ar_0$$

$$ΟΣr = \Sigma \left[Air_0 \left(\frac{Ain_t}{Ain_0} - \frac{An_t}{An_0} \right) \right]$$

$$\Delta Σr = \Sigma \left[Air_t - Air_0 \left(\frac{Ain_t}{Ain_0} \right) \right]$$

Για το τομεακό επίπεδο (Mir) ανάλυσης:

$$Mir = ΕΣir + ΟΣir + \Delta Σir$$

$$ΕΣir = Air_0 \left(\frac{An_t}{An_0} \right) - Air_0$$

$$ΟΣir = Air_0 \left(\frac{Ain_t}{Ain_0} - \frac{An_t}{An_0} \right)$$

$$\Delta Σir = Air_t - Air_0 \left(\frac{Ain_t}{Ain_0} \right)$$

όπου:

Mr: η μεταβολή της απασχόλησης στην περιφέρεια r

Mir: η μεταβολή της απασχόλησης του τομέα i στην περιφέρεια r

ΕΣr: η συνιστώσα Εθνικής Συμμετοχής της περιφέρειας r

ΟΣr: η συνιστώσα Ομολογικής Απόκλισης της περιφέρειας r

ΔΣr: η συνιστώσα Διαφορικής Απόκλισης της περιφέρειας r

ΕΣir: η συνιστώσα Εθνικής Συμμετοχής του τομέα i της περιφέρειας r

ΟΣir: η συνιστώσα Ομολογικής Απόκλισης του τομέα i στην περιφέρεια r

ΔΣir: η συνιστώσα Διαφορικής Απόκλισης του τομέα i στην περιφέρεια r

Air: η απασχόληση του τομέα i στη περιφέρεια r

Ain: η απασχόληση του τομέα i στο σύνολο της χώρας

Ar: η συνολική απασχόληση της περιφέρειας r

Ar: η συνολική απασχόληση της χώρας

0: η αρχική χρονιά της ανάλυσης

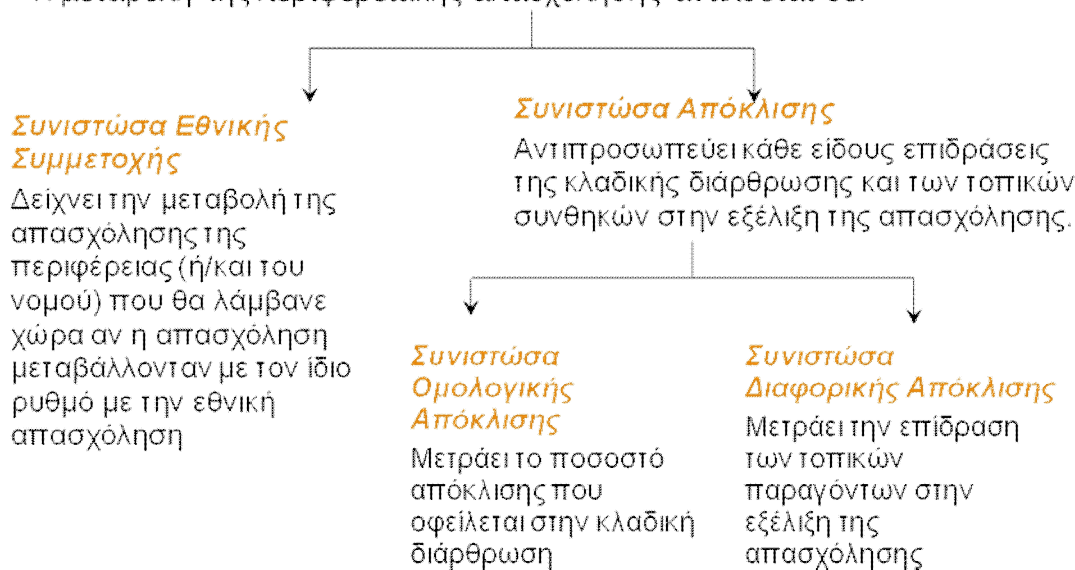
t: η τελική χρονιά της ανάλυσης

Σε επίπεδο περιφέρειας η ΟΣr εκφράζει την ικανότητα της περιφέρειας να προσελκύει τους ταχέως αναπτυσσόμενους τομείς και κλάδους. Αυτοί οι τομείς και κλάδοι τείνουν να συγκεντρώνονται στους πόλους ανάπτυξης, όπου η ΟΣr είναι συνήθως θετική (Παπαδασκαλόπουλος, 2000).

Αντίστοιχα, η ΔΣΓ μετρά την ικανότητα μιας περιφέρειας να διευκολύνει ορισμένους κλάδους να αναπτυχθούν ταχύτερα από άλλες περιφέρειες, με κύριο προσδιοριστικό παράγοντα την υποδομή της περιφέρειας (Παπαδασκαλόπουλος, 2000). Η θετική ΔΣΓ εκφράζει τα τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξη ορισμένων τομέων που προκύπτουν από την γειτνίαση της περιφέρειας με ένα πόλο ανάπτυξης, το κόστος μεταφοράς, την παρουσία των πρώτων υλών και την επίδραση της κυβερνητικής πολιτικής. Στο διάγραμμα 5.1 γίνεται μία παραστατική απεικόνιση της μεθόδου σύγκλισης-απόκλισης.

Διάγραμμα 5.1: Δείκτες Σύγκλισης Απόκλισης

Η μεταβολή της περιφερειακής απασχόλησης αναλύεται σε:

5.2 Η Ταξινόμηση των Περιφερειών κατά Boudeville

Στη βάση των παραπάνω δεικτών εφαρμόζεται και η ταξινόμηση των περιφερειών κατά Boudeville. Η κατάταξη αυτή είναι ένα εργαλείο για την εξήγηση των μορφών της περιφερειακής μεγέθυνσης, τη διάγνωση περιφερειακών προβλημάτων, το σχεδιασμό περιφερειακής πολιτικής, την αξιολόγηση και επιλογή της.

Ο Boudeville με βάση το μέγεθος και το πρόσημο της διαφορικής και ομολογικής απόκλισης καθόρισε οκτώ (8) τύπους περιοχών (βλ. Πίνακα 5.1). Ο Boudeville, έδωσε στους περιφερειακούς του τύπους την δυνατότητα να αποτελέσουν εργαλείο ερμηνείας των αιτιών που επηρεάζουν την απασχόληση στους τομείς των περιφερειών και ιδιαίτερα στον δευτερογενή τομέα. Οι παραπάνω συνιστώσες ερμηνεύονται ως εξής (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

- Η *θετική ΟΣτ* ερμηνεύεται ως ικανοποιητική κλαδική/τομεακή διάρθρωση, οπότε η περιφέρεια είναι ειδικευμένη σε δυναμικούς κλάδους και τομείς. Αντίστοιχα, η *αρνητική ΟΣτ* είναι αποτέλεσμα της κακής κλαδικής/τομεακής διάρθρωσης και ο ρυθμός ανάπτυξης είναι χαμηλότερος του εθνικού.
- Από την άλλη πλευρά, η *θετική ΔΣτ* οφείλεται σε τοπικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η περιφέρεια, όπως π.χ. υπέδαφος, θέση, ύπαρξη δικτύου διανομής και η δυνατότητα κρατικής παρέμβασης. Αντίστοιχα, η *αρνητική ΔΣτ* εμφανίζεται όταν οι προαναφερθέντες παράγοντες είναι δυσμενείς και άρα η περιφέρεια δεν παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα που θα συνέβαλαν στην προσέλκυση επενδύσεων και στην ανάπτυξη ορισμένων τομέων.

Συνεπώς, οι περιοχές που ανήκουν στους τύπους 1-4 αναπτύσσονται με ταχύτερο ρυθμό από τον εθνικό ρυθμό, ενώ αυτές που ανήκουν στους τύπους 5-8 με μικρότερο. Ο χαμηλός ρυθμός του τύπου 5 οφείλεται στην κλαδική / τομεακή του διάρθρωση, ενώ του τύπου 6 σε δυσμενείς τοπικούς παράγοντες.

Η αξιολόγηση και κατάταξη Περιφέρειας Πελοποννήσου και του νομού Αρκαδίας με βάση τους παραπάνω δείκτες, μας δίνει αρκετές πληροφορίες για τους παράγοντες ενδογενούς ανάπτυξης π.χ. τις υποδομές. Τα στοιχεία αυτά μας παρέχουν την αντίστοιχη βάση για την άσκηση ενεργητικών πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης.

Πίνακας 5.1: Ερμηνεία των Περιφερειακών Τύπων (Παπαδασκαλόπουλος, 2000)

Περιφερειακός τύπος	Συνιστώσες Απόκλισης Συμμετοχής	Χαρακτηριστικά Περιφερειακής Ανάπτυξης	Προτεινόμενα Μέτρα
1	$ΟΣ>0, ΔΣ>0 \& ΟΣ > ΔΣ $	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	
2	$ΟΣ>0, ΔΣ>0 \& ΟΣ < ΔΣ $	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	
3	$ΟΣ>0, ΔΣ<0 \& ΟΣ > ΔΣ $	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση Υποδομής
4	$ΟΣ<0, ΔΣ>0 \& ΟΣ < ΔΣ $	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση Κλαδικής Διάρθρωσης
5	$ΟΣ<0, ΔΣ>0 \& ΟΣ > ΔΣ $	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση Κλαδικής Διάρθρωσης
6	$ΟΣ>0, ΔΣ<0 \& ΟΣ < ΔΣ $	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση Υποδομής
7	$ΟΣ<0, ΔΣ<0 \& ΟΣ > ΔΣ $	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση Διάρθρωσης, Υποδομής
8	$ΟΣ<0, ΔΣ<0 \& ΟΣ < ΔΣ $	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση Διάρθρωσης, Υποδομής

Πηγή: Παπαδασκαλόπουλος, 2000

5.3 Πηγές και στοιχεία

Η εφαρμογή της μεθόδου γίνεται για τα έτη 2000-2007, για την περιφέρεια Πελοποννήσου σε σχέση με την ελληνική οικονομία και για το νομό Αρκαδίας σε σχέση με την περιφέρεια Πελοποννήσου. Η κατάταξη των κλάδων περιέχεται στον πίνακα 4.1 (ταυτίζεται δηλαδή με την ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου). Τα στοιχεία για την απασχόληση προέρχονται από τη Eurostat.

5.4 Αποτελέσματα

Από την εφαρμογή της παραπάνω μεθοδολογίας κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για την **περιφέρεια Πελοποννήσου** προκύπτουν τα παρακάτω αποτελέσματα που περιέχονται στον πίνακα 5.2.

Πίνακας 5.2: Συνιστώσες Σύγκλισης Απόκλισης Πελοποννήσου.

Περιφέρεια Πελοποννήσου	Συνιστώσα Εθνικής Συμμετοχής (ΕΣΓ)	Συνιστώσα Ομολογικής Απόκλισης (ΟΣΓ)	Συνιστώσα Διαφορικής Απόκλισης (ΔΣΓ)	Συνολικό Επίπεδο (Μr)
Σύνολο	25,86	-19,13	15,57	22,30
Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία	-21,93	-31,30	14,53	-38,70
Βιομηχανία και ενέργεια	0,36	-1,62	7,34	6,08
Κατασκευές	5,73	3,61	-6,73	2,61
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες	8,18	1,65	-2,08	7,75
Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, επιχ/τικές δραστηριότητες	3,28	2,23	0,02	5,53
Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία και Υπόλοιπες Υπηρεσίες	11,11	6,31	2,49	19,91

Παρατηρούμε ότι κατά το εξεταζόμενο διάστημα η συνιστώσα **εθνικής συμμετοχής** για την οικονομία της περιφέρειας και όλους τους κλάδους της εκτός από τον Πρωτογενή Τομέα, είναι θετική, διότι η απασχόληση στην περιφέρεια αυξάνεται με μεγαλύτερο ρυθμό από ότι στη χώρα.

Παράλληλα, η συνιστώσα **Ομολογικής Απόκλισης** (ΟΣΓ), η οποία εξαρτάται από την τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης, δηλαδή από την περιφερειακή κατανομή της απασχόλησης σε τομείς, είναι αρνητική για το σύνολο της οικονομίας της περιφέρειας, αντίθετα κατά κλάδο οι τιμές διαφοροποιούνται. Συγκεκριμένα, ο πρωτογενής και δευτερογενής τομέας έχουν αρνητική Συνιστώσα Ομολογικής Απόκλισης, ενώ οι υπόλοιποι τομείς έχουν θετική. Στην περίπτωση του πρωτογενή τομέα, η μείωση της ΟΣΓ οφείλεται στη μείωση της συνολικής του απασχόλησης, στη δε περίπτωση του δευτερογενή τομέα

(Βιομηχανία και Ενέργεια) στη μικρότερη ποσοστιαία αύξηση της απασχόλησης του σε σχέση με την εθνική οικονομία (1,91% σε σχέση με 10,5%). Η θετική τιμή της ΟΣγ στους κλάδους του τριτογενή τομέα και στις κατασκευές οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησής τους με ρυθμούς υψηλότερους από το σύνολο της περιφερειακής οικονομίας (28,39% για τις Κατασκευές, 13,14% για το Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες 32,78 για Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, επιχειρηματικές δραστηριότητες και 24,31% για Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία και Υπόλοιπες Υπηρεσίες). Η αρνητική τιμή του ΟΣγ για το σύνολο της περιφέρειας οφείλεται κυρίως στη μεγάλη μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα, που όμως έχει κάποια βαρύτητα για την περιφέρεια. Αυτό σημαίνει ότι η περιφέρεια δεν έχει τη δυνατότητα να προσελκύει ταχέως αναπτυσσόμενους κλάδους.

Τέλος, η συνιστώσα Συνιστώσα **Διαφορικής Απόκλισης** (ΔΣγ), οποία δείχνει την επίδραση τοπικών παραγόντων στην ανάπτυξη της περιφέρειας είναι θετική, τόσο για το σύνολο όσο και για όλους τους τομείς εκτός τους: Κατασκευές και Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες. Αυτό σημαίνει ότι η περιφέρεια μπορεί να χαρακτηρίζεται από ευνοϊκούς παράγοντες (έργα υποδομής, αγορές, δίκτυα) οι οποίοι επηρεάζουν θετικά τη δυναμική ανάπτυξη της, αλλά για τους κλάδους Κατασκευών και Εμπορίου, Ξενοδοχείων, Εστιατορίων και Μεταφορών χρειάζονται επιπλέον βελτιώσεις (Πρόκειται για τους δυναμικούς κλάδους της ανάλυσης εισροών-εκροών).

Πίνακας 5.3: Κατάταξη Περιφέρειας Πελοποννήσου κατά Boudenille

	<i>Περιφερειακός Τύπος (κατά Boudenille)</i>	<i>Χαρακτηριστικά</i>	<i>Προτεινόμενα Μέτρα</i>
Σύνολο	5	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης
Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία	5	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης
Βιομηχανία και ενέργεια	6	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση, Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση υποδομής
Κατασκευές	4	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης

Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες	4	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης
Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλπ	1	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	
Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία κλπ	1	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	

Στον πίνακα 5.3 περιέχεται η ταξινόμηση της *περιφέρειας Πελοποννήσου* στους αντίστοιχους περιφερειακούς τύπους, σύμφωνα με τα *κριτήρια Boudeville*. Στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας η περιφέρεια Πελοποννήσου είναι Τύπου 5, διότι έχει μεν δυσμενή κλαδική διάρθρωση αλλά εμφανίζει θετικούς τοπικούς παράγοντες. Τύπου 5 είναι επίσης ο κλάδος Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία. Τύπου 6 είναι ο κλάδος Βιομηχανία και ενέργεια, που εμφανίζει ευνοϊκή κλαδική Διάρθρωση, αλλά Αρνητικούς Τοπικούς Παράγοντες. Οι κλάδοι Κατασκευές και Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες είναι τύπου 4, με δυσμενή κλαδική διάρθρωση αλλά θετικούς τοπικούς παράγοντες, ενώ οι κλάδοι Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλπ και Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία κλπ, είναι Τύπου 1, άρα ευνοούνται και από την κλαδική δομή και από τους τοπικούς παράγοντες.

Πίνακας 5.4: Συνιστώσες Σύγκλισης Απόκλισης Αρκαδίας

Νομός Αρκαδίας	Συνιστώσα Εθνικής Συμμετοχής (ΕΣr)	Συνιστώσα Ομολογικής Απόκλισης (ΟΣr)	Συνιστώσα Διαφορικής Απόκλισης (ΔΣr)	Συνολικό Επίπεδο (Μr)
Σύνολο	4,17	0,48	-10,36	-5,70
Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία	-1,28	-2,68	-4,82	-8,78
Βιομηχανία και ενέργεια	1,83	1,43	-1,63	1,63
Κατασκευές	-0,25	-0,70	-1,55	-2,50
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες	1,00	0,08	-1,50	-0,42
Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, επιχ/τικές δραστηριότητες	0,53	0,38	-0,93	-0,02
Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία και Υπόλοιπες Υπηρεσίες	2,83	1,97	0,07	4,87

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης σύγκλισης-απόκλισης για το νομό Αρκαδίας περιέχονται στον πίνακα 5.4.

Παρατηρούμε ότι κατά το εξεταζόμενο διάστημα η συνιστώσα *εθνικής συμμετοχής* για του νομού και όλων των κλάδων του εκτός τον Πρωτογενή Τομέα και τις Κατασκευές, είναι θετική, διότι η απασχόληση στο νομό αυξάνεται με μεγαλύτερο ρυθμό από ότι στην περιφέρεια.

Παράλληλα, η συνιστώσα *Ομολογικής Απόκλισης* (ΟΣΓ) είναι θετική για το νομό, αντίθετα κατά κλάδο οι τιμές διαφοροποιούνται. Συγκεκριμένα, ο πρωτογενής τομέας και οι κατασκευές έχουν αρνητική Συνιστώσα Ομολογικής Απόκλισης, ενώ οι υπόλοιποι τομείς έχουν θετική. Για τους δύο αυτούς κλάδους η μείωση της ΟΣΓ οφείλεται στη μείωση της κλαδικής απασχόλησης σε επίπεδο νομού. Η θετική τιμή της ΟΣΓ στους κλάδους του δευτερογενή και τριτογενή τομέα και στις κατασκευές οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησής του με ρυθμούς υψηλότερους από την περιφέρεια (40,74% για τη Βιομηχανία και Ενέργεια, 9,81% για το Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες 33,00% για Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, επιχειρηματικές δραστηριότητες και 29,76% για Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία και Υπόλοιπες Υπηρεσίες). Η θετική τιμή του ΟΣΓ για το νομό Αρκαδίας, δείχνει ότι υπάρχουν οι δυνατότητες για την προσέλκυση ταχέως αναπτυσσόμενων κλάδων.

Τέλος, η συνιστώσα *Συνιστώσα Διαφορικής Απόκλισης*, οποία δείχνει την επίδραση τοπικών παραγόντων στην ανάπτυξη του νομού είναι αρνητική, τόσο για το σύνολο του νομού όσο και τους επιμέρους τομείς, εκτός τη Βιομηχανία και ενέργεια. Αυτό σημαίνει ότι η περιφέρεια δεν χαρακτηρίζεται από ευνοϊκούς παράγοντες (έργα υποδομής, αγορές, δίκτυα) οι οποίοι θα μπορούσαν να επηρεάζουν θετικά τη δυναμική ανάπτυξη.

Πίνακας 5.5: Κατάταξη του νομού Αρκαδίας κατά Boudenille

	Περιφέρεια κός Τύπος (κατά Boudenille)	Χαρακτηριστικά	Προτεινόμενα Μέτρα
Σύνολο	6	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση Υποδομής
Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία	8	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης και των υποδομών

Βιομηχανία και ενέργεια	6	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση υποδομής
Κατασκευές	8	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Αρνητικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης και των υποδομών
Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες	6	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση υποδομής
Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλπ	6	Δυσμενής Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	Βελτίωση υποδομής
Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία κλπ	1	Ευνοϊκή Κλαδική Διάρθρωση, Θετικοί Τοπικοί Παράγοντες	

Στον πίνακα 5.5 περιέχεται η ταξινόμηση του νομού Αρκαδίας στους αντίστοιχους περιφερειακούς τύπους, σύμφωνα με τα *κριτήρια Boudeville*. Στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας ο νομός Αρκαδίας είναι Τύπου 6, διότι έχει μεν θετική κλαδική διάρθρωση αλλά εμφανίζει αρνητικούς τοπικούς παράγοντες. Τύπου 6 είναι επίσης οι κλάδοι Βιομηχανία και ενέργεια, Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες και Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλπ. Χειρότερες επιδόσεις (Περιφερειακός Τύπος 8) εμφανίζουν οι κλάδοι Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία και Κατασκευές, οι οποίοι παρουσιάζουν και αρνητική κλαδική διάρθρωση και αρνητικούς τοπικούς παράγοντες. Μόνο ο κλάδος Δημόσια Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υγεία κλπ, είναι Τύπου 1, και ευνοείται και από την κλαδική δομή και από τους τοπικούς παράγοντες.

5.5 Συμπεράσματα

Από την ανάλυση Σύγκλισης-Απόκλισης προκύπτει ότι: η *περιφέρεια Πελοποννήσου* κατατάσσεται στον τύπο 5, δηλαδή αναπτύσσεται με χαμηλότερο ρυθμό από το μέσο όρο της χώρας και αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη δυσμενή κλαδική της διάρθρωση, παρόλο που εμφανίζει θετικούς τοπικούς παράγοντες. Αντίστοιχα, ο *νομός Αρκαδίας* κατατάσσεται στον τύπο 6, δηλαδή αναπτύσσεται με χαμηλότερο ρυθμό από το μέσο όρο της περιφέρειας λόγω των μη ευνοϊκών τοπικών παραγόντων, παρόλο που εμφανίζει θετική κλαδική διάρθρωση.

Έτσι, στην περίπτωση της περιφέρειας απαιτείται βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης, ενώ στην περίπτωση του νομού απαιτείται βελτίωση των υποδομών. Σε δυσμενέστερη θέση για τον νομό Αρκαδίας είναι ο πρωτογενής τομέας και οι κατασκευές, για την ανάπτυξη των οποίων απαιτείται και βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης και βελτίωση των υποδομών. Το γενικότερο συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η θέση του νομού Αρκαδίας σε σχέση με την περιφερειακή οικονομία της Πελοποννήσου είναι δυσμενέστερη από τη θέση της περιφέρειας Πελοποννήσου σε σχέση με την εθνική οικονομία.

6 Ανάλυση SWOT

6.1 Τα ισχυρά σημεία του νομού

- Η σημαντική γεωγραφική θέση στο κέντρο της Πελοποννήσου
- Η εύκολη πρόσβαση από το αναβαθμισμένο οδικό δίκτυο
- Οι περιβαλλοντικοί πόροι του Νομού
- Η αναβαθμισμένη τουριστική κίνηση του Νομού
- Η επιστημονική δραστηριότητα του Πανεπιστημίου
- Η σταδιακή ανάπτυξη του τουρισμού
- Η παραγωγή προϊόντων ονομασίας προέλευσης

6.2 Τα αδύνατα σημεία του νομού

- Ο αυξημένος μέσος όρος ηλικίας του πληθυσμού
- Το μεγάλο μέγεθος του αγροτικού πληθυσμού
- Η περιορισμένη εκβιομηχάνιση
- Η εσωστρέφεια των επιχειρήσεων
- Το μικρό μέγεθος και η περιορισμένη εμβέλεια των επιχειρήσεων
- Η έλλειψη κατάλληλου στελεχιακού δυναμικού
- Η περιορισμένη εκμετάλλευση της τεχνολογίας
- Οι αδυναμίες στην διακίνηση και εμπορία αγροτικών προϊόντων.
- Η προβληματική προώθηση και διαφήμιση προϊόντων και υπηρεσιών
- Η έλλειψη επαρκών υποδομών στη μεταποίηση αγροτικών προϊόντων

6.3 Οι ευκαιρίες για το νομό

- Ο αναβαθμισμένος ρόλος των Περιφερειών στο περιβάλλον της Ε.Ε.
- Η δημιουργική αξιοποίηση των οικονομικών ενισχύσεων από την Ε.Ε.
- Η αξιοποίηση των φυσικών και τουριστικών πόρων του Νομού
- Η αξιοποίηση των βιολογικών προϊόντων του Νομού
- Η παραγωγή προϊόντων ονομασίας προέλευσης
- Η παραγωγή και συσκευασία αγροτικών προϊόντων για εξαγωγή
- Η ενδυνάμωση των εμπορικών συναλλαγών με φορείς του εξωτερικού

- Η διάχυση της γνώσης που παράγεται στο Πανεπιστήμιο
- Η παραγωγική εφαρμογή της γνώσης που παράγεται στο Πανεπιστήμιο
- Η αξιοποίηση του διαδικτύου για την προβολή του Νομού

6.4 Οι απειλές για το νομό

- Η αδυναμία διαμόρφωσης στρατηγικού ρόλου
- Η πληθυσμιακή συρρίκνωση
- Η αύξηση του μέσου όρου ηλικίας του Νομού
- Η περιορισμένη δυναμική των επιχειρήσεων
- Το έλλειμμα σε υποδομή νέων τεχνολογιών
- Η προβληματική προώθηση και διαφήμιση προϊόντων και υπηρεσιών

6.5 Νομός Αρκαδίας: Κλαδικά Ζητήματα

6.5.1 Πρωτογενής Τομέας

- Ο αγροτικός τομέας απασχολεί μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού του Νομού Αρκαδίας και είναι αυτός που αξιοποιεί κατά κύριο λόγο τους φυσικούς πόρους.
- Ο αγροτικός τομέας αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη των εμπορικών και μεταποιητικών δραστηριοτήτων του Νομού.
- Οι βασικοί κλάδοι του αγροτικού τομέα (δηλ. γεωργία, κτηνοτροφία, δάση) βρίσκονται σήμερα αντιμέτωποι με σοβαρότατα προβλήματα όπως: ο (α) ο κατακερματισμός και η εγκατάλειψη της γεωργικής γης, (β) η έλλειψη έργων υποδομής (άρδευση, βελτίωση εδαφών, κ.τ.λ.), (γ) η εγκατάλειψη των βοσκοτόπων, (δ) περιορισμένη εκμετάλλευση της ξυλείας, (ε) ελλείψεις σε αντιπλημμυρικά, αντιπυρικά και έργα οδοποιίας, (στ) δυσμενείς κοινωνικές συνθήκες για τους εργαζομένους κ.ά, αποτελούν ίσως τα σημαντικότερα προβλήματα του πρωτογενούς τομέα στο νομό Αρκαδίας.

6.5.2 Δευτερογενής Τομέας

- Υπάρχουν προβλήματα (α) μικρού πλήθους, (β) μικρού μεγέθους, (γ) ανταγωνιστικότητας, (δ) τεχνογνωσίας, (ε) προώθησης και (στ) υποστήριξης των επιχειρήσεων στο ευρύτερο επιχειρηματικό περιβάλλον.
- Υπάρχουν προβλήματα προσέλκυσης ειδικευμένου προσωπικού.
- Υπάρχει αδυναμία αξιοποίησης των συγκριτικά πλεονεκτήματα των Νομού (π.χ. φυσικοί πόροι, αγροτική παραγωγή, προσβασιμότητα) .

6.5.3 Τριτογενής Τομέας

- Ο τουριστικός τομέας αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης του Νομού Αρκαδίας.
- Υπάρχουν προβλήματα (α) μικρού μεγέθους καταλυμάτων, (β) δυσκολίας προσπέλασης των (ορεινών χειμερινών) προορισμών λόγω έλλειψης υποδομών, (γ) αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων, (δ) μικρής πληρότητας και διάρκειας παραμονής, (ε) οργάνωσης και προώθησης των υπηρεσιών, (στ) παροχής συμπληρωματικών υπηρεσιών (π.χ. ενοικιάσεις αυτοκινήτων, ψυχαγωγίας κλπ), (ζ) άναρχης δόμησης και καταστροφής του περιβάλλοντος.

6.6 Νομός Αρκαδίας: Κλαδικές προτάσεις πολιτικής

6.6.1 Πρωτογενής Τομέας

- Ανάπτυξη των γεωργικών υποδομών και τεχνολογικό εκσυγχρονισμό.
- Αναβάθμιση της φυτικής παραγωγής, με προτεραιότητα στις βιολογικές καλλιέργειες.
- Αναβάθμιση της κτηνοτροφίας και ειδικότερα των βιολογικών κτηνοτροφικών μονάδων.
- Ανάπτυξη της δασοκομίας με αναδασώσεις περιοχών, διάνοιξη δασικών δρόμων, την βελτίωση του συστήματος διαχείρισης και προστασίας των δασών κτλ.
- Ανάπτυξη της μελισσοκομίας και ειδικότερα του βιολογικού μελιού ως τοπικού προϊόντος.
- Αναβάθμιση των δεξιοτήτων των παραγωγών με την απόκτηση κατάλληλης κατάρτισης και την εισαγωγή νέων τεχνολογιών.
- Δημιουργία και ανάπτυξη σχετικού κέντρου παροχής υπηρεσιών υποστήριξης π.χ. χρηματοδότησης, τεχνολογικών εφαρμογών, προώθησης κ.τ.λ.

6.6.2 Δευτερογενής τομέας

- Επικέντρωση σε επιλεγμένους κλάδους που αξιοποιούν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα του Νομού (π.χ. αγροτικά και βιολογικά προϊόντα, ξυλεία κτλ).
- Επικέντρωση στην αξιοποίηση των εναλλακτικών μορφών ενέργειας
- Επικέντρωση και προώθηση μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεων, που συνδυάζουν ευρωστία, ευελιξία και αποτελεσματικότητα.
- Δημιουργία και ανάπτυξη σχετικού κέντρου υποστήριξης του «επιχειρείν», π.χ. σε ζητήματα χρηματοδότησης, οργάνωσης διοίκησης, προώθησης κ.τ.λ.
- Δημιουργία θέσεων εργασίας και απασχόλησης εξειδικευμένου δυναμικού.

6.6.3 Τριτογενής Τομέας

- Αξιοποίηση μνημείων, περιοχών οικοτουρισμού, λιμνών, ποταμών και μονοπατιών.
- Ανάπτυξη έργων τουριστικής υποδομής (πχ καταλύματα, ξενώνες κλπ).
- Λήψη μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος.

7 Συμπεράσματα

Στόχος της μελέτης ήταν η διερεύνηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων του νομού Αρκαδίας. Αναλυτικότερα, σε ποιους τομείς (κλάδους) οικονομικής δραστηριότητας και σε ποιες δράσεις μπορεί να προσανατολιστεί ο νομός προκειμένου να διευρύνει τις αναπτυξιακές του δυνατότητες. Στο πλαίσιο της ενδογενούς ανάπτυξης διευρύνθηκε ο κοινός τόπος τομέων (κλάδων) και δράσεων που μπορούν να δημιουργήσουν προϋποθέσεις «αυτονομίας» και «ανταγωνιστικότητας» για την περιφέρεια.

Μεθοδολογικά, προσανατολιστήκαμε *αρχικά*, στη διερεύνηση της δομής και διάρθρωσης της τοπικής οικονομίας (με δεδομένους συντελεστές παραγωγής), και πως μέσω των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της (ενδογενή χαρακτηριστικά), μπορούν να εντοπιστούν τομείς δράσεις που θα διευρύνουν την παραγωγική της ικανότητα. Με δεδομένο ότι η χωρική συγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων και το επίπεδο εξειδίκευσης στις διάφορες φάσεις της παραγωγής είναι από τα κρίσιμα χαρακτηριστικά που συμπεριλαμβάνεται σε όλες τις θεωρητικές προσεγγίσεις (με τις ιδιαιτερότητες που η κάθε μία έχει ενσωματώσει), το ζητούμενο είναι αν και σε ποιο βαθμό η συγκέντρωση αυτή συνδέεται (κάθετα/οριζόντια) με τις διάφορες φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας, και αν αυτή η σύνδεση μπορεί να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης μιας χωρικής ενότητας. Για την υλοποίηση του στόχου αυτού σε επίπεδο μικρο-περιφέρειας, αντιμετωπίσαμε περιορισμούς σε σχέση με τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία (π.χ. πρωτογενείς ΠΕΕ σε επίπεδο νομού). Ωστόσο, υποθέτοντας ότι τεχνολογία παραγωγής που ισχύει στο ευρύτερο περιφερειακό σύνολο (περιφέρεια Πελοποννήσου) ισχύει και στο νομό, εφαρμόσαμε την ΙΟ ανάλυση προκειμένου να εντοπιστούν οι κλάδοι κλειδιά και οι «δυναμικοί» κλάδοι της περιοχής. Οι κλάδοι αυτοί, σε σχέση με το τοπικό παραγωγικό σύστημα, μπορούν να αποτελέσουν μεταβλητές απόφασης αφού είναι οι κλάδοι με τους ισχυρότερους πολλαπλασιαστές κάθετης και οριζόντιας διασύνδεσης.

Αυτό σημαίνει ότι αν ενισχυθεί η μεγέθυνση και ανάπτυξη των κλάδων αυτών, η οικονομία της περιοχής, ενδογενώς, λόγω των πολλαπλασιαστικών τους αποτελεσμάτων θα διευρύνει τις δυνατότητες μεγέθυνσης και ανάπτυξης της, σε σχέση με τους υπόλοιπους κλάδους, συνολικά. Βέβαια και οι υπόλοιποι κλάδοι δεν παύουν να έχουν τη σημασία τους για την οικονομία της περιοχής, επειδή όμως τα πολλαπλασιαστικά τους αποτελέσματα είναι μικρότερης «έντασης» (κάθετα) και μικρότερης «έκτασης» (οριζόντια) η ενίσχυσή στη συνολική ανάπτυξη της περιφέρειας είναι περισσότερο περιορισμένη. Από την άποψη αυτή, τα ευρήματα της ΙΟ Ανάλυσης που προκύπτουν για τη περιφέρεια Πελοποννήσου μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία για τις κατευθύνσεις προγραμματισμού και η άσκησης περιφερειακών πολιτικών και σε επίπεδο νομού.

Ειδικότερα, η εκτίμηση των πολλαπλασιαστών παραγωγής και απασχόλησης, των κλάδων κλειδιά, καθώς και των πολλαπλασιαστών επαγγελμάτων δίνει μία σφαιρική εικόνα της δομής της οικονομίας της περιοχής, της έντασης και έκτασης των διακλαδικών σχέσεων καθώς και των ενδογενών τους αποτελεσμάτων σε σχέση με το εξεταζόμενο (στόχο) μέγεθος.

Συγκεκριμένα, μόνο ο πρωτογενής τομέας είναι κλάδος κλειδί, δηλαδή εμφανίζει ταυτόχρονα υψηλές οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις. Οι κλάδοι που έχουν ταυτόχρονα τις ισχυρότερες κάθετες διασυνδέσεις παραγωγής και απασχόλησης είναι: Τρόφιμα-ποτά-καπνός (4) και Ξυλεία και προϊόντα ξύλου (6). Αντίστοιχα οι κλάδοι με τις ισχυρότερες οριζόντιες διασυνδέσεις παραγωγής και απασχόλησης είναι οι: Προϊόντα διύλισης πετρελαίου (8), Βασικά μέταλλα (11) και Μηχανήματα και εξοπλισμός (13). Συνεπώς, αν υπάρξει η οποιαδήποτε μεταβολή του προϊόντος των προηγούμενων κλάδων, οι εν λόγω κλάδοι εκτιμάται ότι θα δημιουργήσουν, συνολικά στην οικονομία της περιοχής, είτε την περισσότερη παραγωγή συγκριτικά με το μέσο όρο που θα δημιουργούσαν οι άλλοι κλάδοι, είτε τις περισσότερες θέσεις απασχόλησης, αντίστοιχα.

Επειδή όμως οι δείκτες με βάση τους οποίους προσδιορίσαμε τους προηγούμενους κλάδους δεν λαμβάνουν υπόψη τους το σχετικό μέγεθος του κάθε κλάδου σε σχέση με το συνολικό προϊόν της περιφέρειας προχωρήσαμε στην εκτίμηση των δεικτών «ολικής» διασύνδεσης. Με βάση τους δείκτες αυτούς προσδιορίζονται οι κλάδοι οι οποίοι αφενός έχουν ισχυρά κάθετα και οριζόντια πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα αφετέρου η συμβολή τους στη δημιουργία του προϊόντος της περιφέρειας είναι μεγάλη: «δυναμικοί» κλάδοι. Ως προς την παραγωγή και την απασχόληση της περιφέρειας Πελοποννήσου οι κλάδοι αυτοί είναι: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και δασοκομίας (1), Κατασκευαστικές εργασίες (15), Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου (16), Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων (17) και Υπηρεσίες μεταφορών, αποθήκευσης και επικοινωνιών (18). Πρόκειται, δηλαδή, για τους κλάδους για τους οποίους τόσο η ένταση και η έκταση των διακλαδικών σχέσεων όσο και το μέγεθός τους, δημιουργεί σημαντικά αποτελέσματα στην παραγωγή και στην απασχόληση. Από την άποψη αυτή έχουμε ένα σύνολο κλάδων το οποίο μπορεί να αποτελέσει πεδίο εφαρμογής σύγχρονων προτύπων περιφερειακής ανάπτυξης, όπως οι καλές πρακτικές (best practices) διεθνώς έχουν αποδείξει.

Σε σχέση με τα επαγγέλματα, οι μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές εμφανίζονται κυρίως σε τεχνικά επαγγέλματα, υψηλής όμως εξειδίκευσης. Αυτό σημαίνει ότι η αύξηση της τελικής ζήτησης κατά μια μονάδα στην περιφέρεια ευνοεί περισσότερο τα επαγγέλματα χειρωνακτικής εργασίας και υψηλής εξειδίκευσης παρά τα επαγγέλματα πνευματικής εργασίας για τους σημαντικότερους κλάδους της περιφέρειας. Παρατηρούμε την έντονη παρουσία των γεωργικών επαγγελμάτων (έχουν υψηλότερους κάθετους πολλαπλασιαστές) όχι μόνο στον πρωτογενή τομέα, αλλά και σε άλλους κλάδους. Αυτό δείχνει, εκτός των άλλων, τη σημασία των διασυνδέσεων του πρωτογενή τομέα με την υπόλοιπη οικονομία.

Έτσι, ο σχεδιασμός δημόσιων πολιτικών αλλά και ο προγραμματισμός δράσεων σε τοπικό επίπεδο, ή ο συνδυασμός και των δύο, μεσοπρόθεσμα, μέσω της βελτίωσης του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των κλάδων κλειδιά ή των «δυναμικών», λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος της αγοράς καθώς και τη διαθέσιμη τεχνολογία παραγωγής, μπορεί να δημιουργήσει στην περιφέρεια Πελοποννήσου μια εσωτερική δυναμική, ώστε η απόδοση αυτών των δράσεων να είναι γίνει αποδοτικότερη οικονομικά και κοινωνικά.

Στη συνέχεια, διερευνούμε αν οι δεδομένοι συντελεστές παραγωγής και η ισχύουσα τεχνολογία παραγωγής μπορεί να υποστηρίξουν την διεύρυνση της ανάπτυξης της περιφέρειας χωρίς να δημιουργηθούν πληθωριστικές πιέσεις, οι οποίες θα οδηγήσουν σε αύξηση του κόστους παραγωγής και μείωση της ανταγωνιστικότητας της περιφέρειας και του νομού. Έτσι, για να αναλυθεί η θέση της περιφέρειας Πελοποννήσου και του νομού Αρκαδίας σε σχέση με τα κενά της παραγωγής και της απασχόλησης, τα μεγέθη αυτά συγκρίνονται με τα αντίστοιχα κενά του συνόλου της χώρας.

Ειδικότερα, για την Αρκαδία το κενό παραγωγής και απασχόλησης, παρόλο που είναι θετικό, είναι μικρότερο από αυτό της περιφέρειας αλλά και της χώρας. Δηλαδή, τόσο η περιφέρεια της Πελοποννήσου όσο και ο νομός Αρκαδίας, με βάση τα ευρήματα της έρευνας, λειτουργούν κάτω από συνθήκες λιγότερο πιεστικές ως προς την κατεύθυνση δημιουργίας πληθωριστικών πιέσεων στη τοπική οικονομία, σε σχέση με τη χώρα. Ωστόσο, λειτουργούν πάνω από τις δυνατότητες τους (πληθωρισμός, μείωση της ανταγωνιστικότητας) δηλαδή, στην οικονομία της περιοχής παρατηρείται απασχόληση των συντελεστών πάνω από το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Αυτό σημαίνει ότι, αν η περιφέρεια και ο νομός επανέλθουν στα κανονικά μακροχρόνια επίπεδα της πλήρους απασχόλησης των συντελεστών, τότε, στο άμεσο μέλλον αναμένεται μείωση του προϊόντος και της απασχόληση τους. Συνεπώς, με τους δεδομένους πόρους και τη τεχνολογία παραγωγής, η διεύρυνση της οικονομικής δραστηριότητας στην περιφέρεια και στο νομό θα οδηγήσει σε πληθωριστικές πιέσεις.

Η «ρηχή» διασύνδεση των κλάδων, η υπερβάλλουσα απασχόληση των συντελεστών και τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας που δημιουργεί αυτή η κατάσταση συμπληρώνονται από τα ευρήματα της ανάλυσης Σύγκλισης-Απόκλισης που προκύπτουν για την περιφέρεια και το νομό σε σχέση με τη χώρα. Ειδικότερα, η *περιφέρεια Πελοποννήσου* κατατάσσεται στον τύπο 5, δηλαδή αναπτύσσεται με χαμηλότερο ρυθμό από το μέσο όρο της χώρας και αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη δυσμενή κλαδική της διάρθρωση, παρόλο που εμφανίζει θετικούς τοπικούς παράγοντες. Αντίστοιχα, ο *νομός Αρκαδίας* κατατάσσεται στον τύπο 6, δηλαδή αναπτύσσεται με χαμηλότερο ρυθμό από το μέσο όρο της περιφέρειας λόγω των μη ευνοϊκών τοπικών παραγόντων, παρόλο που εμφανίζει θετική κλαδική διάρθρωση. Έτσι, στην περίπτωση της περιφέρειας απαιτείται βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης, ενώ στην περίπτωση του νομού απαιτείται βελτίωση των υποδομών. Σε δυσμενέστερη θέση για τον

νομό Αρκαδίας είναι ο πρωτογενής τομέας και οι κατασκευές, για την προώθηση της δυναμικής των οποίων απαιτείται και βελτίωση της κλαδικής διάρθρωσης και βελτίωση των υποδομών. Το γενικότερο συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η θέση του νομού Αρκαδίας σε σχέση με την περιφερειακή οικονομία της Πελοποννήσου είναι δυσμενέστερη από τη θέση της περιφέρειας Πελοποννήσου σε σχέση με την εθνική οικονομία.

Τέλος, μέσω της SWOT ανάλυσης επικεντρώναστε στη σκιαγράφηση των ισχυρών-αδύνατων σημείων, καθώς και των ευκαιριών-απειλών του νομού Αρκαδίας σε σχέση με την υπάρχουσα κατάσταση, αλλά και την μελλοντική αναπτυξιακή του στρατηγική και πορεία. Ειδικότερα, η σταδιακή ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης και η παραγωγή προϊόντων ονομασίας προέλευσης αναδεικνύονται τα ισχυρά σημεία του νομού. Αντίστοιχα, η περιορισμένη εκβιομηχάνιση και η προβληματική προώθηση προϊόντων και υπηρεσιών είναι τα αδύνατα σημεία του. Έτσι, οι ευκαιρίες μπορούν να αναζητηθούν στην αξιοποίηση των βιολογικών και των προϊόντων ονομασίας προέλευσης, αλλά παράλληλα και στην ενδυνάμωση των εμπορικών συναλλαγών με φορείς του εξωτερικού. Ωστόσο, όπως είδαμε και προηγουμένα, το έλλειμμα σε υποδομές αλλά και η ενσωμάτωση και διάχυση των νέων τεχνολογιών καθώς και η αδυναμία διαμόρφωσης στρατηγικού ρόλου είναι σοβαρές απειλές του νομού για το μέλλον. Με την προηγούμενη ανάλυση οι άξονες προτεραιοτήτων κατά τομέα διαμορφώνεται ως εξής:

πρωτογενής τομέας

- Ανάπτυξη των γεωργικών υποδομών και τεχνολογικός εκσυγχρονισμός
- Αναβάθμιση της φυτικής παραγωγής, με προτεραιότητα στις βιολογικές καλλιέργειες

δευτερογενής τομέας

- Επικέντρωση σε επιλεγμένους κλάδους που αξιοποιούν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα του Νομού (π.χ. αγροτικά και βιολογικά προϊόντα).
- Επικέντρωση στην αξιοποίηση των εναλλακτικών μορφών ενέργειας

τριτογενής τομέας

- Αξιοποίηση μνημείων, περιοχών οικότουρισμού, λιμνών, ποταμών και μονοπατιών
- Ανάπτυξη έργων τουριστικής υποδομής (πχ καταλύματα, ξενώνες κ.τ.λ.).
- Λήψη μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος

Από την προηγούμενη ανάλυση προκύπτει ότι τόσο η περιφέρεια όσο και ο νομός διαθέτουν ένα κρίσιμο σύνολο ενδογενών χαρακτηριστικών τα οποία αν τα ενσωματωθούν στο πλαίσιο του καινοτόμου αναπτυξιακού περιβάλλοντος ή του δημιουργικού αναπτυξιακού περιβάλλοντος μπορούν να οριοθετήσουν συγκεκριμένους άξονες αναπτυξιακών δυνατοτήτων. Οι σχεδιασμοί όμως που αφορούν σύγχρονα περιβάλλοντα ανάπτυξης συνδέονται με συγκεκριμένα συστατικά αλλά και συγκεκριμένες κατευθύνσεις πολιτικής που

θα τα ενισχύσουν. Σε σχέση με τα καινοτόμα περιβάλλοντα έχουμε τρεις κύριους άξονες (Κονσολας, κ.α., 2009, σσ. 4-5): τεχνογνωσία (οργάνωση επιχειρήσεων, οργάνωση παραγωγής), κανόνες λειτουργίας (διεπιχειρησιακή συνεργασία, ανταγωνισμός, αλληλεγγύη, εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα) και σύστημα σχέσεων (ενεργοποίηση των κοινωνικών εταίρων, ανάπτυξη σχέσεων και δικτυώσεις). Τέλος, οι κατευθύνσεις της πολιτικής για τη διαμόρφωση καινοτομικού και δημιουργικού μπορούν να διαμορφώσουν δύο παράλληλα πεδία δράσεις.

Στην πρώτη περίπτωση του καινοτομικού περιβάλλοντος έχουμε τη Μεταφορά Τεχνογνωσίας, τα Δίκτυα Συνεργασιών, την Στήριξη και Δημιουργία Εταιρειών Συμβούλων, την Υποστήριξη Νέων Επιχειρήσεων, τη Δημιουργία Κεφαλαίων Υψηλού Επιχειρηματικού Κινδύνου, τη Διαμόρφωση Βιομηχανικών Τόπων και Συστημάτων Καινοτομικού Περιβάλλοντος. Αντίστοιχα, στη δεύτερη περίπτωση για τα δημιουργικά περιβάλλοντα έχουμε την Ενδυνάμωση Περιφερειακής Ταυτότητας, την Στήριξη Πολιτιστικών Φορέων, την Ενίσχυση Υπηρεσιών Αναψυχής, την Ενίσχυση Ποιότητας Ζωής, την Αξιοποίηση Τοπικών Ηγετικών Προσωπικοτήτων και την Ανάπτυξη της Κουλτούρας του δημιουργικού περιβάλλοντος στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Οι προηγούμενες δράσεις είναι σαφές ότι διαφέρουν ριζικά από τις παραδοσιακές (υποδομές μεταφορών, ενέργειας, τηλεπικοινωνιών, επιχειρηματικές υποδομές, κίνητρα για επενδύσεις, πολιτική περιβάλλοντος, θεσμικές ρυθμίσεις, κατάρτιση) δράσεις περιφερειακής πολιτικής. Το πρόβλημα όμως εντοπίζεται στο πως μια περιφέρεια που ενδεχομένως δεν ικανοποιεί αποτελέσματα τέτοιων δράσεων (παραδοσιακών) μπορεί να τις υπερβεί και να ενσωματώσει σύγχρονα πρότυπα.

Τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε τους περιορισμούς της έρευνας που οφείλονται: α) στις θεωρητικές υποθέσεις του ΙΟ υποδείγματος, και β) στη διαθεσιμότητα των στοιχείων. Ωστόσο, από την εφαρμογή του ΙΟ υποδείγματος, προκύπτει μια αναλυτική προσέγγιση των διακλαδικών σχέσεων μιας οικονομίας, στη βάση μιας εμπειρικής προσέγγισης της γενικής ισορροπίας (Βαλαρσιανού τύπου), για την αξιολόγηση εναλλακτικών μέτρων πολιτικής. Από την άποψη μπορούν να εκτιμηθούν και να αξιολογηθούν οι βραχυχρόνιες επιπτώσεις κάθε μέτρου αναπτυξιακής πολιτικής, σε περιφερειακό επίπεδο καθώς και σε επίπεδο νομού.

Βιβλιογραφία

Barca F., (2009). An agenda for a reformed cohesion policy: a place-based approach to meeting EU challenges and expectations, Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner.

Blanchard, O. (2006). *Macroeconomics* (4th ed.). Prentice Hall.

Charles, A., & Coe, D. T. (1990). A systems approach to estimating the natural rate of unemployment and potential output for the U.S. *Staff Papers, International Monetary Fund*, 34, pp. 232-93.

Ciobanu, C., Mattas, K., & Psaltopoulos, D. C. (2004). Structural Changes in Less Developed Areas: An Input–Output Framework. *Regional Studies* , 38 (6), pp. 603–614.

Cooke, P., Heidenreich, M., Braczyk, H. J. (2004). *Regional innovation systems: the role of governance in a globalized world*, New York: Routledge.

Cooke, Ph. (1998). Introduction: Origins of the Concept, *Regional Innovation Systems*, Vol.2-25.

Corpataux, J., Crevoisier, O. (2007). Economic theories and spatial transformations clarifying the space-time premises and outcomes of economic theories, *Journal of Economic Geography*, volum7, issue 3, pp 285-309

De Masi, P. (1997). IMF Estimates of Potential Output. *IMF Working Paper* (97/177).

ECB. (2004). *Sectoral Specialisation in the EU: A Macroeconomic Perspective*. Frankfurt: ECB.

Eurostat (2010). *Eurostat regional yearbook 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Florida, R. (2002a). Entrepreneurship, Creativity, and Regional Development [online]. [cit.2008-04-25]. Available at:

<http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/Entrepreneurship_Creativity_and_Regional_Development.pdf>.

Florida, R. (2002b). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life*, New York: Basic Books.

Florida, R. (2002c). The Rise of the Creative Class. *Washington Monthly* [online]. 2002, No. 5 [cit. 2007-11-27]. Available at:

<http://www.washingtonmonthly.com/features/2001/0205.florida.html>>.

Florida, R. (2005a). *Cities and the Creative Class*, New York: Rutledge.

Florida, R. (2005b). *The Flight of the Creative Class: The new global competition for talent*, New York: Harper Business.

Florida, R., Mellander, Ch., Stolarick, K. (2007). Inside the Black Box of Regional Development: Human Capital, the Creative Class and Tolerance [online]. [cit. 2008-04-25]. Available at: <<http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP88.pdf>>.

Florida, R., Tinagli, I. (2004). Europe in the Creative Age. [online]. [cit. 2007-11-27]. Available at: <http://creativeclass.com/rfcgdb/articles/Europe_in_the_Creative_Age_2004.pdf>.

Fuchs, G., Shapira, P., (2005). *Rethinking regional innovation and change: path dependency or regional breakthrough*, New York: Springer

Garofoli, G. (Editor) (1992). *Endogenous Development and Southern Europe*, London: Ashgate.

Garofoli, G. (1993). Economic development, organization of production and territory, *Revue d' économie industrielle*. Vol. 64. pp. 22-37.

Giorno, C., Richardson, P., & Roseveare, D. (1995). *Estimating potential output, output gaps and structural budget balances*. OECD Working Papers No 152.

Hirschman. (1958). *The Strategy of Economic Development*. New Haven: Yale University Press.

Howkins, J. (2001). *The Creative Economy: how people make money from ideas*. London: Allen Lane.

Hui, D., Chung-Hung, NG., Mok, P. (2004). A Study on Creativity Index [online]. [cit.2007-12-02]. Available at: <http://www.cnel.gov.pt/document/creativity_index_hong_kong.pdf>.

Institute for Prospective Technological Studies (2006). The Creative content sector [online]. [cit. 2008-05-01]. Available at: <<http://epis.jrc.es/Pages/Ccontent.html>>

Kehoe, D., & Bachus, P. (1991). *International evidence on the historical properties of the business cycle*. Minneapolis: FRB of Minneapolis, Staff Report, 145.

Kloudova, J. (2007). Creative Economy and Economy Growth. Στα πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου “Knowledge economy, education, science and practice”. Zlin: Tomas Bata University.

Konsolas, N., Papadaskalopoulos, A., Plaskovitis, I. (2002). *Regional Development in Greece*, Springer.

Ladiray, D., Mazzi, D., & Sartori, F. (2003). Statistical Methods for Potential Output Estimation and Cycle Extraction. *Working Papers and Studies* .

Laumas, P. (1976). The weighting problem in testing the linkage hypothesis. *Quarterly Journal of Economics* (90), pp. 308–312.

Lutz, M. (1998). *Potential output and the output gap in Greece : A third face of Janus*. IMF, Greece Selected Issues.

Mahajan S. (2004). Input–Output Analyses: Creative sector, 1992–2002. *Economic Trends*, Office for National Statistics, England.

Mellander, Ch., Florida, R.(2006). The Creative Class or Human Capital: Explaining Regional Development in Sweden. [online]. [cit. 2007-12-03]. Available at: <http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/The_Creative_Class_or_Human_Capital.pdf>.

OECD (2009a). *Regions at a Glance*, Paris: OECD

OECD (2009b). *Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*. Paris: OECD.

OECD. (1998). OECD data on skills: Employment by industry and occupation. OECD: 1998/4 *STI Working Papers*.

Porter M., (1998). Clusters and the New Economics of Competition, *Harvard Business Review*, November-December 1998.

Porter, M., (2000). Location, Clusters, and Company Strategy, in Gordon Clark, Meric Gertler, and Maryann Feldman, (editors) *Oxford Handbook of Economic Geography*, Oxford: Oxford University Press.

Porter, M., (2000). Vocation, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy, *Economic Development Quarterly* vol. 14, pp. 15- 34.

Rasmussen, N. (1956). *Studies in Intersectoral Reations*. Amsterdam: North Holland.

Roldos, J. (1997). *Potential output growth in emerging market countries: the case of Chile*. International Monetary Fund.

Romer, P. M. (1994). Economic Growth, In Henderson, D. R. (Ed.), *The Fortune Encyclopedia of Economics*,. Warner Books

Stolarick, K. (2003). First Ever Rankings of the 50 States on the Creativity Index. *Creative Intelligence* [online]. vol. 1, is. 4 [cit. 2007-11-27], pp. 1-5. Available at:<http://creativeclass.com/rfcgdb/articles/Creativity%20Index%20Rankings%20for%20U.S.%20States.pdf>.

The Work Foundation (2007). Staying ahead: the economic performance of the UK\'s creative industries [online]. [cit. 2008-05 01]. Available at: <http://headshift.com/dcms/index.cfm?fuseaction=main.viewBlogEntry&intMTEntryID=3095>

Torres, R., & Martin, J. (1990). Measuring Potential Ouput in the seven major OECD economies. *OECD-Economic Studies* (No. 14).

World Bank (2008). *World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography*, Washington: World Bank.

World Bank. (2007). *Fundamentals of an Input-Output Analysis with an Application to the 2005 Indonesian Inter-Regional Input-Output Table*, CSIRO. New York: CSIRO.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010). Συμπεράσματα της πέμπτης έκθεσης για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή: το μέλλον της πολιτικής συνοχής, Βρυξέλλες

Κόνσολας, Ν., Παπαδασκαλόπουλος, Α., Χριστοφάκης, Μ. (2008). Στρατηγικός Σχεδιασμός και Τοπική Ανάπτυξη: Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Δήμου Ροδίων. Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Λαπατσιώρας, Σ. (2007). *Το υπόδειγμα Εισροών Εκροών: Επεξεργασίες και Επεκτάσεις της Μεθοδολογίας και των Τεχνικών Επεξεργασίας Δεδομένων*. Αθήνα: ΕΜΠ.

Λίβας. (1994). Ανάλυση Εισροών-Εκροών. Αθήνα: Σταμούλης.

Λουκάκης Π. (2003). Η σημασία των κόμβων στο διεθνές σύστημα αξόνων ανάπτυξης Κεντρικής Ευρώπης – Ανατολικής Μεσογείου. Η περίπτωση του άξονα ανάπτυξης Δυτικής Ελλάδας, στα πλαίσια της ημερίδας Ιόνια Οδός – Άξονας 10. Στην ημερίδα: *Οι προοπτικές εμπορευματικής διασύνδεσης με τις χώρες της Αφρικής και της Ανατολικής Μεσογείου*, με τη συνεργασία του Δήμου Καλαμάτας και τα επιμελητήρια Δυτικής Ελλάδος, Πελοποννήσου, Ηπείρου και Ιονίων Νήσων, στις 18 Οκτωβρίου 2003

Μπελεγρή, Α., Μαρκάκη, Μ., & Μιχαηλίδης, Π. (2010). *Διακλαδικές Σχέσεις στην Ελληνική Οικονομία*. Αθήνα: Μελέτες, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.

Πάκος, Θ. (2005). "Πολιτική Περιφερειακής Ανάπτυξης και Νεοκλασική Θεωρία", στο *Επιστημονικές Μελέτες προς Τιμήν του Καθηγητού Νίκου Ι. Κόνσολα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2005.

Παπαδασκαλόπουλος, Α. (2000). *Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Συριόπουλος, Κ., Λαμπριανίδης, Λ., Αγγελίου, Δ. (1997). Σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στους Νομούς της Ελλάδας, *ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών*, 13/97, σελ 63-76.

ΥΠΕΘΟ (1998). *Τρέχουσες εξελίξεις και Προοπτικές στην Ελληνική και Διεθνή Οικονομία*. Αθήνα: ΥΠΕΘΟ.

Χριστοφάκης, Μ. (2001). *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήση.

Χριστοφάκης, Μ. (2004). Τοπική Ανάπτυξη και Αναπτυξιακή Στρατηγική για τα Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης, *ΤΟΠΟΣ*, ISSN, 1105-3267, pp 121-133.